

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Белеванцев В.Г., Чендев Ю.Г.

РЕЧНАЯ СЕТЬ ОСКОЛО-ДОНЕЦКОГО РАЙОНА СРЕДНЕРУССКОГО БЕЛОГОРЬЯ: 200 ЛЕТ АНТРОПОГЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Вірченко П.А.

ЯКІСНІ ТА КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ III-IV РІВНЯ АКРЕДИТАЦІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Грищенко Н.В.

**ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ
ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ**

Гусєва А.Ю.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНОРІБНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Заставецька Л.Б.

СУЧАСНА ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ

Костовска С.К., Некрич А.С.

ОЦЕНКА И КАРТОГРАФИРОВАНИЕ СТАРООСВОЕННЫХ РЕГИОНОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ГИС-ТЕХНОЛОГИЙ

Літинська О.М.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Лебедєв Є.О.

СУТНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ПЕРЕДУМОВИ ДО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РОЗУМІННЯ

Макогон Г.Є.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Яровий М.М., Скляр О.Ю.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ МІСТА ХАРКОВА

Секція 1. ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Андерсон Н.В.

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ

**ТРАНСКОРДОННОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ:
ДОСВІД ЄВРОРЕГІОНУ “НИЖНІЙ ДУНАЙ”**

Androsyuk N. V.

**NORMATIVE INSTITUTIONAL ENSURING OF INTERREGIONAL AND
BORDER-LINE COOPERATION WITHIN THE FRAMEWORK OF CIS**

Базильский К. В.

**СОВРЕМЕННЫЙ АНАЛИЗ РАЙОНИРОВАНИЯ
ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ**

Варвинська І.В.

РИНОК ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гищук Р.М.

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ПОСЕЛЕНЬ
ЗА ІНТЕРВАЛАМИ ВІДНОСНОЇ ВИСОТИ**

Глобенко Н.О., Кандиба Ю.І.

**ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Копер Н.Є.

**ІСТОРИКО – ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ВПЛИВУ
ПРОМИСЛОВОСТІ НА СОЦІАЛЬНИЙ ОЗВИТОК РЕГІОНІВ**

Корнус О.Г.

**ТИПОЛОГІЯ РАЙОНІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РІВНЕМ РОЗВИТКУ
СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ**

Ржипецька Ю.С.

**ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Яновська О.О.

**ЗАЙНЯТІСТЬ МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ХАРКІВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

**Секція 2. ЕКОЛОГІЯ, РЕКРЕАЦІЯ І ТУРИЗМ.
ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**

Грицьку Ю.П., Грицьку В.С

**ОСНОВНІ ШЛЯХИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ РОЗВИТКУ
ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Зуб Л.В.

**ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕГІОНІ**

Пацюк В.С.

ПРОМИСЛОВІ ЕКСКУРСІЇ ТА ЇХ ВИДИ

Полякова Т.А.

ЖИЛИЩНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В ГОРОДЕ БЕЛГОРОДЕ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ КАЧЕСТВА СРЕДЫ ОБИТАНИЯ

Радостева А.В., Яровий М.М.

ПРИМІСЬКА РЕКРЕАЦІЙНА СИСТЕМА ХАРКОВА У МЕЖАХ ДЕРГАЧІВСЬКОГО РАЙОНУ

Руниців О.І.

ІНФРАСТРУКТУРА ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

Удовиченко Н.В.

ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ПГТ ТОМАРОВКА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)

Украинский П.А.

ИЗМЕНЕНИЕ СОСТОЯНИЯ СОСНОВЫХ ЛЕСОВ В ЛЕСОТЕПНОЙ ЧАСТИ БАСЕЙНА СЕВЕРСКОГО ДОНЦА

Федутенко А.П., Лопина Е.М.

ИЗУЧЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКИХ И ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПАРАМЕТРОВ СРЕДЫ ОБИТАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ПОСЕЛКОВ ГОРОДСКОГО ТИПА)

Яцьків О.А.

НАСЕЛЕННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 556

РЕЧНАЯ СЕТЬ ОСКОЛО-ДОНЕЦКОГО РАЙОНА СРЕДНЕРУССКОГО БЕЛОГОРЬЯ: 200 ЛЕТ АНТРОПОГЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Белеванцев В.Г., Чендев Ю.Г.

Белгородский государственный университет, Россия

На современном этапе развития общества усиливается интенсивность преобразования окружающей среды, в связи с чем, большую актуальность приобретают историко-географические исследования антропогенных изменений во времени природных геосистем и их компонентов.

Целью статьи является анализ антропогенного изменения речной сети Осколо-Донецкого физико-географического района Среднерусского Белогорья на протяжении последних столетий.

С помощью карт периода Генерального межевания (1780-е гг., масштаб 1:84000) и современного периода (топографическая карта середины 1980-х гг., масштаб 1:200000) авторами статьи были произведены расчеты ряда морфометрических показателей речной сети Осколо-Донецкого физико-географического района (составной части более крупного природно-территориального комплекса - Среднерусское Белогорье (Среднерусское ..., 1985)) на конец XVIII и конец XX столетий. Исследуемая территория соответствует бассейнам рек Северского Донца и Оскола в пределах Белгородской области. Сравнительный анализ результатов историко-картографического исследования приводится ниже.

В пределах рассматриваемой территории в конце XVIII столетия речная сеть Осколо-Донецкого района характеризовалась следующими показателями: суммарная длина рек 1-го, 2-го и 3-го порядков – 2380 км; 4-го, 5-го и 6-го порядков – 775 км; общая длина водотоков - 3155 км. По данным Ю.Г. Чендева (2003), на реках (главным образом, 3-5 порядков) бассейнов Оскола и Северского Донца было около 260 водяных мельниц что свидетельствует о достаточной высокой водности рек. Большая часть мельниц располагалось в бассейне Оскола – около 140. Владельцы многочисленных мельниц регулировали течение рек в целях сохранения вод для дальнейшей молотбы зерна, повсеместно создавая целый каскад прудов и запруд.

Литературные данные также свидетельствуют о том, что в XVII-XVIII вв. бассейны Оскола и Северского Донца изобиловали родниками, ручьями и малыми реками, имевшими большие глубины и обилие плесов (Топографическое ...1788, Чендев, 2000).

Речная сеть рассматриваемой территории в конце XVIII века представлена на рис. 1.

К настоящему времени произошли кардинальные изменения речной сети (рис. 1, 2, 3, 4). Суммарная длина рек 1-3 порядков теперь составляет 1435 км, а

4-6 порядков – 141 км при общей длине речной сети 1576 км. За 200 лет длина речной сети сократилась более чем на 50%. Длина рек 1-го порядка сократилась на 6%, 2-го порядка - на 29%, 3-го порядка - на 60%, 4-го порядка - на 78%, 5-го порядка – на 90%, 6-го порядка - на 88%.

В конце XVIII века реки Белгородской области имели длину 6004 км (Чендев, 2003), из которых, в соответствии с нашими расчетами, 3115 км длины приходилось на реки бассейнов Северского Донца и Оскола, что составляло 52% общей длины речной сети Белгородской области. Исходя из современной ситуации, из 4255 км речной сети Белгородской области на выше названные бассейны приходится 1476 км что соответствует 35% от общей длины рек области. Как показали наши расчеты (табл. 1, рис. 3, 4), в результате антропогенной деградации, в значительной степени пострадали малые реки, бассейны которых без преувеличения можно назвать зонами экологического бедствия.

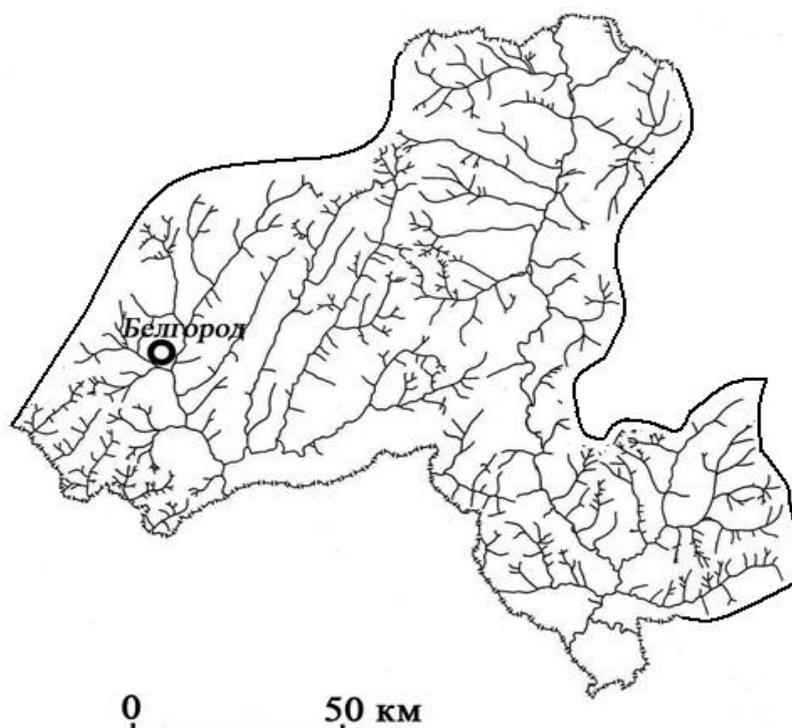

Рис. 1. Речная сеть Осколо-Донецкого физико-географического района Среднерусского Белогорья в 1780 гг.

Сравнительный бассейновый анализ степени деградации речной сети (рис.1, 2, 3, 4, табл. 1) выявил, что наиболее значительное сокращение длины водотоков произошло в бассейне Оскола. Наибольшему сокращению подверглись реки 3-го и более высоких порядков, причем особенно сильно этот процесс проявился в нижнем течении реки. Здесь полностью исчезли реки 5-го и 6-го порядков, часть из которых в настоящее время является временными водотоками, функционирующими лишь в наиболее влажные сезоны года.

Негативные изменения произошли и с крупными реками региона. В частности, Северский Донец сократился в длине на 20 км, что связано с исчезновением его верхних истоков.

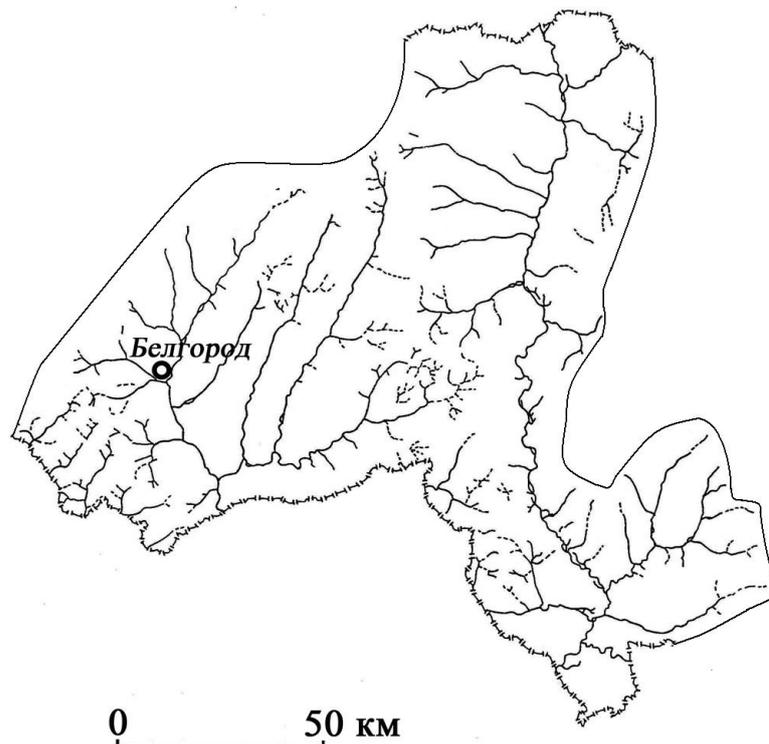

Рис. 2. Речная сеть Осколо-Донецкого физико-географического района Среднерусского Белогорья в 1980 гг.

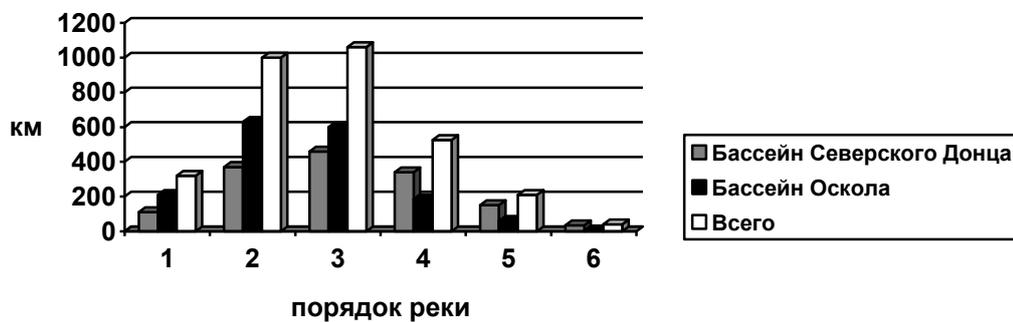

Рис. 3. Длина речной сети разного порядка в км в 1780-х гг.

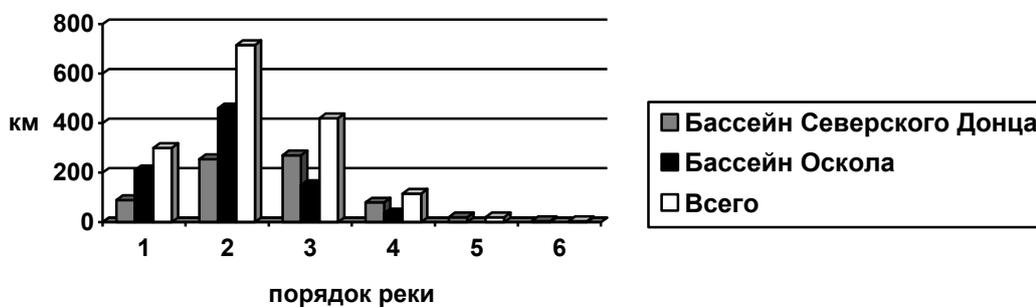

Рис. 4. Длина речной сети разного порядка в км в 1980-х гг.

Таблица 1

Изменение характеристик речной сети Осколо-Донецкого

физико-географического района за период с 1780 по 1980 гг.

Речной бассейн	Характеристики	1780-е годы						1980-е годы					
		Порядковый номер рек						Порядковый номер рек					
		1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
Северского Донца	Число рек	1	19	50	81	43	14	1	10	25	30	7	2
	Длина в км	110	370	460	340	150	35	90	255	270	80	20	5
Оскола	Число рек	1	35	116	78	28	3	1	28	29	11	0	0
	Длина в км	210	630	600	185	60	5	210	460	150	36	0	0
Бассейны двух рек	Число рек	2	54	166	157	71	17	2	38	54	41	7	2
	Длина в км	320	1000	1060	525	210	40	300	715	420	116	20	5

Проведенное исследование свидетельствует о значительном изменении длины речной сети в сторону ее сокращения на протяжении последних двух столетий.

Длина речной сети по сравнению с концом XVIII века сократилась вдвое, с 3155 до 1576 км. Наиболее сильно деградировали реки 3, 4 и 5 порядков, длина которых сократилась в 3,5 раза. Исчезновение истоков и, как следствие, сокращение длины рек также коснулось и бассейнообразующих рек Осколо-Донецкого района. В первую очередь это произошло в результате земледельческого освоения, повлекшего за собой уничтожение естественного растительного покрова, а вслед за ним – трансформацию водного баланса территории. Сопутствующими причинами снижения длины и водности речной сети были: полив сельскохозяйственных угодий, установка мельниц и заиливание русел, создание запруд и увеличение зеркала испаряемости, активное использование подземных вод для бытовых, сельскохозяйственных и промышленных нужд.

Требуются безотлагательные меры, направленные на реставрацию гидрографической сети Осколо-Донецкого физико-географического района. В числе первоочередных задач видится сокращение интенсивности, а в будущем прекращение любого вида хозяйственной деятельности в верхних звеньях речной сети, представленных водотоками 3, 4, 5 и 6 порядков. Рекомендуются лесовосстановительные работы по созданию искусственных лесов на месте исчезнувших естественных дубрав и, в первую очередь – на водосборных участках вблизи высохших истоков рек.

Література: 1. Среднерусское Белогорье. - Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. - 238 с. 2. Топографическое описание Харьковского наместничества с историческим предуведомлением о бывших в сей стране с древних времен переменах, взятым к объяснению деяний и хронологии. М., 1788, С. 44 – 58. 3. Чендев Ю.Г. Анализ изменения гидрографической сети Белгородской обл. за историческое время// Отчет по х/д НИР 02.200.304622. – Белгород, 2003. – 43 с. 4. Чендев Ю.Г. Идентификация природных ландшафтов Белгородской области по рукописным и картографическим документам XVI – XVII веков // Отчет по х/д НИР 02.200.105740. – Белгород, 2000. - 45 с.

ЛЕВ ІЛЛІЧ МЕЧНИКОВ – ВИДАТНИЙ ЗЕМЛЯК ГЕОГРАФ

Бражко А.Б

Харківський національний університет ім. Н.В. Каразіна

Надзвичайно багато вчених полинуло в безсмертя, та ще більше в небуття: їх імена є забутими, невідомими нам, та їхні досягнення все ж відіграють значну роль у процесі розвитку суспільства.

Вивчаючи матеріали, які надані нам для пізнання того чи іншого об'єкту ми майже нічого не знаємо про людину, яка надала нам цю інформацію. Кожне наступне джерело інформації іноді по різному інтерпретує відомості про дату народження, родину та батьків. Пропонується прослідкувати неточності, які надає нам сучасна література про біографію Лева Ілліча Мечникова – нашого видатного земляка географа.

Родовід Мечникових ведеться від відомого просвітника Миколи Гавриловича Милеску, предки якого жили на території теперішньої Румунії та Молдавії. Потомок Миколи Милеску – Ілля Іванович Мечников обрав собі шлях військового, та, будучи по натурі епікурійцем, любив гру в карти, добре вино та веселу компанію. [1]

За іншими даними Ілля Іванович був харківським поміщиком, який любив світські бали, на одному з яких і познайомився Емілією Львівною Невахович, дочкою відомого просвітника, яка незабаром стала його дружиною. [2]

Надзвичайно великий вплив справив на формування його як особи справив дядько, розповівши хлопчику історію про його предка – Миколу Милеску та про його досягнення в просвітницькій роботі. Лев, навіть тікав з дому, щоб піти його слідами, та все ж був пійманим, але покарання так і не отримав – дядько заборонив лупцювати хлопця повністю визнаючи свою провину.

1854 (1855) рік – Лев стає студентом медичного факультету Харківського університету. Але провчився він там лише один семестр. Незважаючи на хитке здоров'я у хлопцеві жив відчайдушний революціонер. І тому батьки, дізнавшись про участь сина в революційному студентському русі, забирають його додому.

В 1856 році Мечников їде до Петербургу, де вступає до університету на факультет східних мов на арабо-татарське відділення [1] за іншими даними Лев

вступив до Петербурзької медико-хірургічної академії, а на факультеті східних мов почав навчатися пізніше [2], до того ж відвідував класи Академії мистецтв, відчуваючи величезну тягу до живопису.

Через родичів йому вдалося влаштуватися перекладачем в дипломатичну місію генерала Б.П. Мансурова на Близній Схід. Та все ж Мечников не дослужив до кінця експедиції та був звільнений зі служби за малювання карикатур на начальство та за дуель.

В 1873 під час відвідання японською місією Женеви він був запрошений в якості викладача та організатора школи в Сацунському князівстві. Не дивлячись на активну літературну діяльність, грошей Мечникову все ж не вистачало і тому він змушений був погодитись. З пропозицією нічого не вийшло, але все ж Мечников від'їздить до Японії, де очолює російське відділення Токійської школи іноземних мов, де йому запропонували створити кафедру соціальної географії. Працюючи в Японії, Мечников пізнає та описує природу цієї країни, її культуру, народ та звичаї. Саме його кафедра стала основою японської академічної соціології.

Ім'я Мечникова стало відомим в європейських академічних колах. В 1875 він був зареєстрований в Женевському кантоні як професор, який має право викладати російську мову, географію та історію.

Після двох років роботи в Японії (1874 – 1876) Лев Ілліч був змушений за станом здоров'я покинути країну. За ці роки він зібрав велику кількість матеріалу, який використав для написання книги «Японська імперія». Саме в цій книзі вперше була оприлюднена теорія про нерозривність середовища та людей в історії.

Повернувшись до Європи, він став співробітником та близьким другом відомого французького географа Елізе Реклю, приймаючи активну участь в підготовці його енциклопедичної праці «Всесвітня географія. Земля та люди». В 1883 Невшательська академія наук (Швейцарія) надала Мечникову кафедру порівняльної географії та статистики в Лозанському університеті, яку він очолював до смерті. [2]

Саме в Швейцарії з під його пера виходять роботи які були в попиті в російських та європейських видавництвах. Та виходу на світ свого головного дослідження – «Цивілізація та великі історичні ріки. Географічна теорія та соціального розвитку.» - Лев Ілліч так і не дочекався. Ця книга до сих пір слугує основою не лише для істориків та етнографів, а також і для політологів, які вважають, що Мечников відзначив в цій книзі основні вузли проблеми цивілізації та глобалізації.[1]

Література: 1. В. Телицин – «Мечникови» 1995 р. [1] 2. Н. Латонова – «Лев Ілліч Мечников» 1998 р.[2] 3. І. Флоров – «Філософський словник» 4-те видання 1981 р. 4. http://www.auditorium.ru./and/p/index.php?a=presdir&c=getForm&r=resDesc&id_res=3196 5. http://alternativy.ru/magazine/htm/95_1/mechnik.htm

ЯКІСНІ ТА КІЛЬКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ III-IV РІВНЯ АКРЕДИТАЦІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вірченко П.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. В останні роки в більшості високорозвинених країн спостерігається стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, зумовлений зростаючим рівнем інтелектуалізації суспільства. Ці революційні зміни супроводжуються зміною пріоритетів у розвитку всіх сфер суспільного виробництва. Важливу роль у процесах інтелектуалізації суспільства відіграє освітній комплекс.

У глобалізованому світі саме освіта та наука стали визначальними факторами людського розвитку. Сьогодні вони є безальтернативним засобом національного самоутвердження та національної безпеки. Повноцінним учасником глобальної економіки може бути лише та країна, в якій інтелектуальні професії стали масовими, а інвестиції у розвиток людського потенціалу – вагомими та ефективними. Тож не випадково, країни, які у свій час зробили ставку на розвиток науково – освітнього комплексу, тепер стали світовими лідерами.

Вагому роль у розвитку освіти і науки відіграє кадровий потенціал вищих навчальних закладів, який за останні роки в нашій країні зазнав істотних змін.

Метою даної статті є аналіз якісних та кількісних характеристик професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації Харківської області.

Викладення основного змісту дослідження. Сучасні тенденції свідчать про те, що насиченість науковими кадрами в нашій країні відповідає рівню таких країн, як Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, однак вона вдвічі менша за середнє значення цього показника в інших країнах ЄС та майже в чотири рази менша за найбільш забезпечену науковими кадрами серед європейських країн Фінляндію [5, с.58].

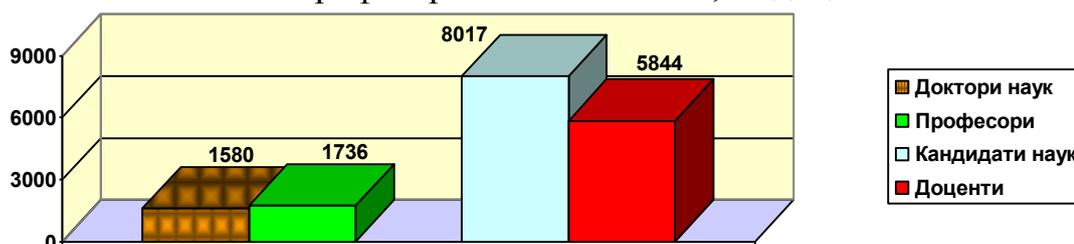
Що стосується Харківської області то забезпеченість науковими кадрами в регіоні складає майже 2% від економічно активного населення, що є достатньо високим показником не тільки для України, а й для деяких країн Східної та Центральної Європи. Крім того, наша область займає II місце в Україні за абсолютними показниками забезпеченості ВНЗ III-IV рівня акредитації професорсько-викладацькими кадрами.

За статистичними даними, на Харківщину припадає 13,5% від загальноукраїнської чисельності кандидатів та докторів наук, які працюють у ВНЗ III-IV рівня акредитації. За цим показником наша область поступається тільки місту Києву, де аналогічний показник складає 24,9%. Але при проведенні подібного порівняння, на нашу думку, слід враховувати чинник столичності, бо саме у Києві розташована найбільша кількість ВНЗ, які за рейтингами якості навчання, якості науково-педагогічного потенціалу та

оцінкою міжнародного визнання входять до першої десятки найбільш престижних вищих навчальних закладів нашої країни (див. Рейтинг ВНЗ: "Топ-200 Україна" [6]).

Зазначені вище факти свідчать про те, що Харківська область має значний кадровий потенціал професорсько-викладацького персоналу ВНЗ III-IV рівня акредитації.

Станом на початок 2006/2007 навчального року в нашій області у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації працювало 9597 викладачів, які мали науковий ступінь доктора або кандидата наук (див. діаграму на малюнку 1), серед яких вчене звання професора мали 1736 осіб, та доцента – 5844 особи.

P

ис. 1. Чисельність науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівня акредитації Харківської області, які мали науковий ступінь та вчене звання станом на початок 2006/2007 навчального року (побудовано за даними [1])

Як зазначалося вище, Харківщина має найбільш високий в Україні кадровий потенціал професорсько-викладацького складу ВНЗ III-IV рівня акредитації. Якщо в абсолютних показниках він поступається тільки місту Києву, то у відносних (у перерахунку на 100 студентів денної форми навчання) він є найвищим в нашій державі (виключенням є показник кількості докторів наук на 100 студентів денної форми навчання, де Харківщина займає II місце після Закарпатської області).

Згідно зі статистичними даними станом на початок 2006/2007 навчального року в Харківській області у ВНЗ III-IV рівня акредитації на 100 студентів денної форми навчання припадало 5,871 кандидатів наук та 1,157 докторів наук, серед яких зі вченим званням доцента було 4,279 особи/100 студентів та 1,271 професорів на 100 студентів денної форми навчання. У той час середні показники по Україні склали відповідно по кандидатах наук – 4,613, докторам наук – 0,903, доцентах – 3,302, професорах – 0,903 [1, с. 65 та с. 68].

За останні роки відбулися зміни у кількісних показниках професорсько-викладацького складу ВНЗ III-IV рівня акредитації Харківської області. Динаміку цих змін за період з 1995 по 2006 рр. демонструють графіки на рисунку 2.

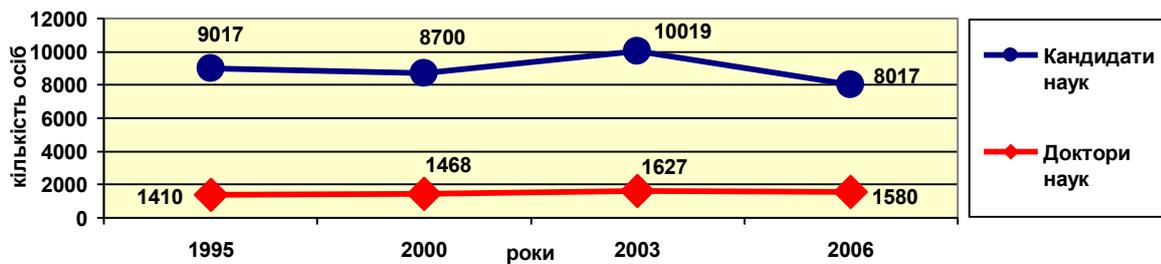

Рис. 2. Динаміка чисельності науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівня акредитації Харківської області за період з 1995 до 2006 р. (побудовано за даними [1, 2])

Аналіз графіків свідчить про скорочення кількості професорсько-викладацького складу за останні роки. Такі зміни, на нашу думку, можна пояснити кількома причинами.

По-перше, частина докторів та кандидатів наук виїхала за кордон, де їм, скоріше за все, були запропоновані більш привабливі умови праці. Так згідно статистичних даних у період з 2000 по 2003 рр. з нашої області виїхало 25 докторів наук та 129 кандидатів наук. Серед країн до яких іммігрували науковці Харківщини перші місця займали США, Німеччина, Канада та Росія [2, с. 97].

По-друге, частина професорсько-викладацького персоналу мігрувала в інші галузі економіки з більш високим рівнем матеріального забезпечення та прибутків.

По-третє, враховуючи те, що значна частина кандидатів та докторів наук мають пенсійний вік (див. діаграму на рис. 3), відбулося природне скорочення їх чисельності у вищих навчальних закладах.

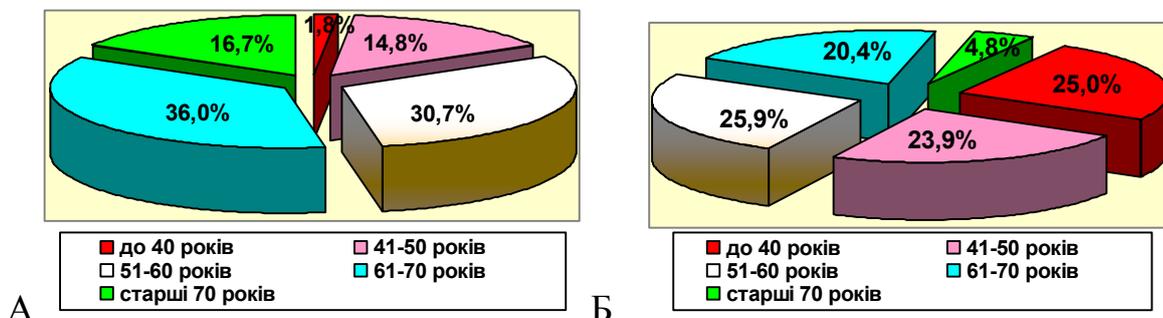

Рис. 3. Вікова структура професорсько-викладацьких кадрів (А-докторів наук; Б-кандидатів наук) ВНЗ III-IV рівня акредитації Харківської області станом на 1 жовтня 2005 р. (побудовано за даними [3])

На якісні та кількісні характеристики професорсько-викладацького складу у вищих навчальних закладах також впливає ефективність діяльності аспірантури та докторантури. На жаль, у період з 2000 по 2006 рр. ефективність діяльності аспірантури була на рівні від 14% (2000 р.) до 22% (2005 р.), а докторантури - від 5% (2000 р.) до 19% (2006 р.) [1, с.71]. Так у 2006 році в Харківській області з 3915 аспірантів, які навчались з відривом та без відриву від виробництва, було підготовлено 1002 аспіранта, серед яких тільки 187 захистили дисертації [4, с.456].

Висновки. Підводячи підсумки дослідження, можна стверджувати те, що якісні та кількісні характеристики науково-педагогічних кадрів і особливо професорсько-викладацького складу суттєво впливають на якість освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Сьогодні Харківська область має вагомий кадровий потенціал науково-педагогічних працівників серед регіонів України та деяких країн Східної та Центральної Європи. В той же час показники забезпеченості професорсько-викладацьким складом у нашій області, як і в державі в цілому, значно поступаються високорозвиненим країнам Європи та світу.

Враховуючи процеси інтеграції, які швидкими темпами відбуваються у світовому та європейському освітньому просторі (у 2005 році Україна також долучилась до Болонського процесу), треба підвищувати якість вітчизняної освіти, щоб зберегти та примножити конкурентоспроможність нашої країни взагалі та Харківського регіону зокрема у конкурентній боротьбі з розвиненими країнами світу за ринки освітніх послуг.

Проблемним залишається питання підготовки молодих вчених та вікова структура професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів. Таким чином, зазначені вище проблеми, які стосуються забезпечення вищих навчальних закладів професорсько-викладацькими кадрами, потребують подальшого змістовного дослідження не тільки соціо-географами, а й вченими суміжних з соціальною географією наук, зокрема економістами та соціологами.

Література: 1. Забезпечення якості вищої освіти - важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства // Інформаційно - аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки 1-2 березня 2007 року. - Київ, 2007. - 96 с. 2. Статистичний щорічник Харківська область у 2003 році. - Харків.: Головне управління статистики у Харківській області, 2004.- 602 с. 3. Статистичний щорічник Харківська область у 2005 році. - Харків.: Головне управління статистики у Харківській області, 2006.-606 с. 4. Статистичний щорічник Харківська область у 2006 році. - Харків.: Головне управління статистики у Харківській області, 2007.- 562 с. 5. Федулова Л. Напрямки підвищення результативності наукової сфери в Україні // Економіст.-2005.-№ 5.- с. 58-61. 6. www.osvita.org.ua/abitur/entrance/ratings/2.html.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Галушка Е.В.

Донецкий Национальный Технический Университет

В современных условиях хозяйствования проблеме формирования инновационной инфраструктуры уделяется повышенное внимание, на государственном и региональном уровне, а так же на уровне других хозяйствующих субъектов. И хотя экономическая категория «инфраструктура» прочно вошла в лексикон, ее сущность все еще остается открытой для научных исследований, так как целостная теория развития инновационной

инфраструктуры, опирающаяся на методологическую базу, учитывающая мировой опыт развития и особенности украинских рыночных отношений пока не сложилась. Это обуславливает необходимость дальнейшего исследования теории инновационной инфраструктуры с целью более точной идентификации понятия инновационной инфраструктуры.

Были предприняты попытки рассмотрения инфраструктурного комплекса в целом и отдельных его составляющих. Термин «инфраструктура» (от латинского «infra» - ниже, под и «structure» - строение, расположение) появился в экономической литературе в конце 40-х годов XX века и был использован для обозначения объектов и сооружений, обеспечивающих нормальную деятельность вооруженных сил (склады военных материалов, аэродромы, радиолокационные установки, посты, полигоны и т.п.).

Исследователи включают разные аспекты в сущность понятия «инфраструктура», это зависит от предмета и объекта их исследования. Например, такие авторы как А.Ю.Шарипов и Ю.В.Блохин дают определение инфраструктуры как совокупности отраслей и подотраслей народного хозяйства, оказывающих производственные услуги материальному производству, обеспечивающих экономический оборот в народном хозяйстве, производящих услуги и духовные блага для населения, создающих условия для охраны и воспроизводства окружающей среды. А так же выделяют производственную инфраструктуру как вспомогательную отрасль общего пользования, материального производства и непромышленной сферы, функциональная деятельность которых в процессе воспроизводства обеспечивает условия нормальной деятельности в отраслях народного производства. Однако в данных определениях нет привязки к сфере деятельности инфраструктуры, кроме того, учитываются только производственные услуги.

Исследуя институциональную инфраструктуру малого предпринимательства и определяя ее как совокупность учреждений, организаций, фирм, структур, обеспечивающих процесс подготовки, создания и развития малых предприятий. Данная интерпретация инфраструктуры направлена на определенный объект инфраструктуры – малые предприятия.

Авторы рассматривают инновационную инфраструктуру и определяют ее как среду, которая обеспечивает ускорение трансфера знаний и технологий, а также позволяет снизить структурную безработицу и способствует повышению занятости населения. В данном случае особое внимание уделяется тому, что развитие инфраструктуры снижает безработицу путем создания дополнительных рабочих мест, а это лишь одна из задач инновационной инфраструктуры.

Анализируя инновационную инфраструктуру как среду, обеспечивающую необходимые условия для передачи новых технологий в промышленность и как организации, способствующие осуществлению инновационной деятельности можно сделать вывод, что между инновационной инфраструктурой и инфраструктурой поддержки инновационного предпринимательства есть

некоторые различия, так первая включает в себя как объекты, так и субъекты инфраструктуры поддержки инновационной деятельности.

Исследуя определение инновационной инфраструктуры в Законе Украины «Про инновационную деятельность» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 36, ст.266), то инновационная инфраструктура - это совокупность предприятий, организаций, учреждений, их объединений, ассоциаций какой-нибудь формы собственности, что предоставляют обеспечения инновационной деятельности (финансовые, консалтинговые, информационно-коммуникативные, юридические, образовательные и тому подобное), можно сказать что в данном определении отсутствует основа, на что нацелена инфраструктура, какую цель преследует. Поэтому целесообразно под инновационной инфраструктурой понимать комплекс взаимосвязанных структур, обеспечивающих устойчивые связи между объектами, субъектами, организациями, фирмами, ассоциациями, образуя целостную, единую систему, нацеленную на формирование инновационной деятельности.

Выполненное исследование позволяет систематизировать и развить теорию, что в свою очередь раскрывает способность к разработке более объективных научно-практических рекомендаций.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Грищенко Н.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Екстремальний туризм – це тимчасове переміщення людей з місця їх постійного проживання на територію зі складними природними або суспільними умовами з метою отримання нових вражень і вмінь, при чому передбачаються високі фізичні навантаження та досить високий ризик для здоров'я та життя туриста.

Цей вид туризму стає все більш популярним серед туристів, більшість яких складають міські жителі, яким, постійно знаходячись у стресовому стані, стає важко зняти нервові напруження. Вони у більшості є досвідченими туристами, які спробували різні види відпочинку і з'ясували, що їм потрібні нові яскраві враження, які можна отримати лише у складних, небезпечних для життя людини умовах, де реальною є загроза їхньому здоров'ю і життю. При цьому турист-екстремал отримує задоволення від подолання труднощів, боротьби з природними стихіями, а часом і з самим собою.

У сучасних класифікаціях екстремальний туризм перебуває на межі пригодницького і спортивного туризму. Він може бути різноманітним за природними ресурсами, що використовуються; за віком осіб, що беруть участь (переважно люди середнього віку і молодь); за кількістю учасників (переважно малі групи); за способом розміщення туристів; за видами транспортних засобів,

що використовуються; за дальністю та тривалістю поїздки [1].

Досить часто людина, яка один раз випробувала себе на складному маршруті, стає емоційно залежною від такого виду туризму. Адже не можна порівняти інтенсивність вражень, отриманих від пляжного відпочинку та від польоту в Космос.

Заняття екстремальним туризмом передбачає фізичну та психологічну готовність туриста. Підготовка до подолання маршруту має розпочинатись задовго до його початку: це заняття спортом, підготовка обладнання, збір інформації про місце дистинації, психологічні тренінги тощо. Про туриста-екстремала можна говорити як про професіонала у даній сфері.

Зрозуміло, що різні туристи-екстремали мають різні потреби у самореалізації, тому існує багато видів екстремального туризму.

Загалом усі поїздки туристів-екстремалів можна розділити на екстремальні спортивні та екстремальні пригодницькі тури. При цьому доречно екстремальні спортивні тури класифікувати в залежності від того, які природні стихії сприяють заняттям певним видом спорту (рис. 1).

Якщо розглядати підвиди екстремального туризму, то схема набуде більш розгалуженого вигляду.

Наприклад, дайвінг-туризм має такі види:

- Scuba-diving (занурення до глибини 42 м).
- Wreck-diving (занурення до об'єктів, що затонули).
- Search and recover (пошук та підйом предметів, що затонули).
- Drift-diving (занурення у районах з підводними течіями).
- Ice-diving (занурення під лід).
- Cave-diving (занурення у затоплені печери, гроти).
- Night-diving (занурення вночі).

Каякінг може бути слаломом, родео або сплавом.

Спелеотуризм буває двох видів: відвідання природних печер (спелеотуризм) або штучних (штольні, підвали, підземні ходи) підземель (спелеостологія).

Гірськолижний спорт та сноубординг бувають таких видів:

- Freeride (їзда по непідготовлених трасах).
- Heliskiing (підняття на вершину гори на гвинтокрилі, катання по цілині).
- Ski-touting (самостійний підйом на вершину).
- Ski-mountaineering (лижний альпінізм).

Поїздки з метою заняття парашутним спортом можуть включати такі види:

- Індивідуальні стрибки на точність приземлення, а також стрибки з виконанням акробатичних трюків у повітрі.
- Групова акробатика.
- Купольна акробатика (створення малюнка з куполів у повітрі).
- Фрістайл.
- Скайсерфінг (фігури, що виконуються під час вільного падіння на дощі).

Це не повний перелік екстремальних видів спорту. Вище було наведено

лише найпоширеніші види. При цьому треба відзначити, що постійно з'являються нові екстремальні види спорту.

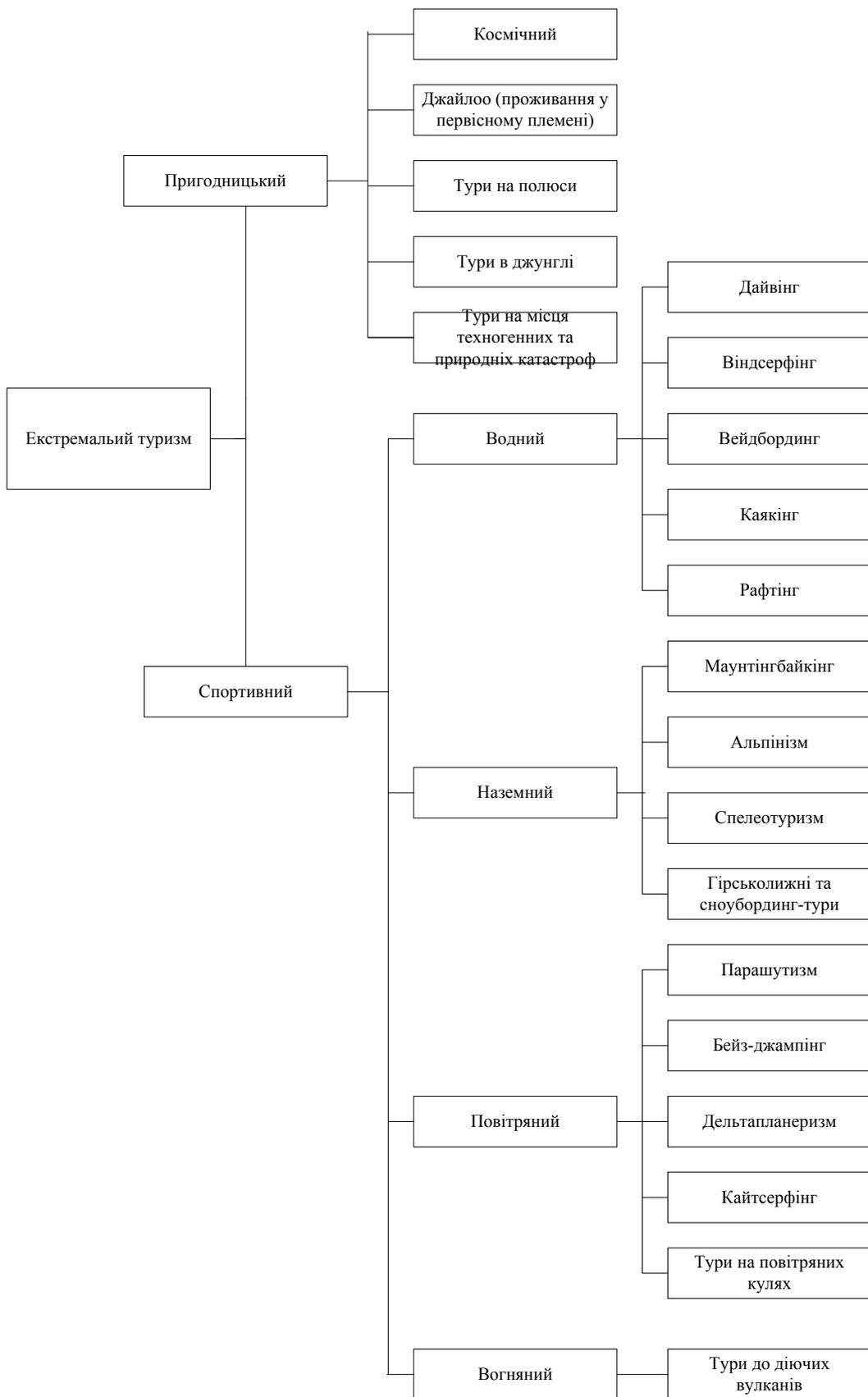
Пригодницький екстремальний туризм також є надзвичайно різноманітним. Для туристичних операторів він є дуже перспективним напрямком діяльності.

Космічний туризм деякий час вважався нездійсненою мрією багатих романтиків, але вже було організовано п'ять польотів космічних туристів: Деніс Тіто (США, 2001), Марк Шаттлворт (ПАР, 2002), Грегорі Оксен (США, 2005), Ануте Ансарі (США, 2006), Чарльз Симоні (США, 2007) [3].

Організацією польотів займаються Роскосмос та Space Adventures. Сьогодні створюються проекти космічних човників для масових польотів в космос, що будуть стартувати з орбіти.

Особливою популярністю серед міських жителів користується джайлоо-туризм. Це один з видів екстремального екзотичного відпочинку, що передбачає проживання туриста у первісному суспільстві (племені), ознайомлення на практиці з особливостями побуту та харчування. Такий вид туризму зараз практикується на високогірних пасовищах Киргизії, де туристи сплять на підлозі юрти чабана, готують їжу на вогнищі, допомагають випасати худобу, вчаться їздити верхи.

Тури в райони арктичного холодного або навпаки екваторіального жаркого типу клімату пропонують туристам випробувати себе у складних природних умовах. При цьому можна поєднати відвідини амазонських джунглів та сплав по Амазонці або подорож в Антарктиду і катання на санях запряжених собаками.

*Рис. 1. Класифікація видів екстремального туризму
(складено автором за [2])*

В результаті діяльності людини на планеті з'явилося досить багато територій, на яких відбулись техногенні катастрофи: авіакатастрофи, вибухи, катастрофи на воді, пожежі, екологічні катастрофи, ядерні аварії тощо. Вищевказані території теж є об'єктом привабливості для екстремальних туристів, які бажають подивитись на деструктивні результати діяльності людини, при цьому існує загроза негативного впливу хімічних речовин, радіоактивного зараження. Середовище, звичайно, є несприятливим для туризму, але саме таке середовище і цікавить туристів-екстремалів.

Вище було перераховано головні види екстремального туризму та тури, що сьогодні користуються популярністю у туристів. Екстремальний туризм у сучасному розумінні є молодим видом туризму, але існує багато передумов для його розвитку. Будуть виникати нові види екстремального туризму, тому асортимент турів, як і кількість туристів-екстремалів, буде збільшуватись.

Література. 1. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 464 с. 2. www.x-team.ru 3. <http://www.astronaut.ru/register/tourist-flights.htm>

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНОРІБНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Гусєва А.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Виноградарсько-виноробний комплекс – значна і перспективна складова агропромислового сектора економіки України. Комплекс має важливе господарське значення і наділений потужним експортним потенціалом як у масштабі окремих регіонів, так і в масштабі держави в цілому. Саме тому так важливо реально оцінювати сучасний стан виноградарсько-виноробного комплексу України як одного з найперспективніших і динамічно зростаючих у наш час.

Всі виноробні підприємства України, як і саме виноробство, можна умовно розділити на дві категорії:

1. Виноробство традиційних виноробних районів.
2. Виноробство регіонів, де виноград не є традиційною сільськогосподарською культурою (тобто на привізній сировині) [1].

Окремо стоїть виробництво шампанських вин. Для нього, внаслідок значної складності специфічної технології, а також того, що шампанські і ігристі вина не є традиційними для України і Східної Європи в цілому, розташування великого значення не має, хоча в СРСР такі підприємства тяжіли, з одного боку – до великих міст і агломерацій (в сільській місцевості шампанське не дуже популярне), а з іншого боку – до районів поширення відповідних сортів винограду.

Хоча виноград теоретично може виростати на більшій частині території України за винятком крайніх північних і гірських районів Карпат (взагалі 52-а паралель, що проходить дещо на північ від Києва, вважається в Європі північною межею виноградарства), реально промислове виноградарство в Україні розвинуто лише в Автономній Республіці Крим, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій і Закарпатській областях. Саме в цих регіонах розташовані господарства, основною спеціалізацією яких є виноградарство. Першість по валових зборах винограду, з якого виробляється вино, безумовно, тримає Одеська область, на частку якої припадає до половини загальноукраїнського виробництва виноматеріалів.

До позитивних чинників конкурентоспроможності українського виноробства, на жаль, відноситься і низька вартість робочої сили в традиційних виноградарських районах. Тому дешевизна українських вин немислима для таких країн як Франція або Італія, де заробітна плата за вельми трудомістку працю на виноградниках на порядок вища, ніж в Україні. Проте на відміну від західно- і південноєвропейських країн, українські винороби не мають розкручених «брендів», тому серед витриманих вин на світовому ринку вони конкурувати не в змозі. Серед ординарних вин (витримкою до 3 років, що коштують набагато дешевше) конкуренція ще жорсткіше - світовий ринок переповнений вином з Чилі, ПАР, Австралії і США, де активно впроваджується інтенсивне виробництво вина, засноване на масовому застосуванні добрив і виведенні нових сортів, що дають дуже великі врожаї [2].

На сьогодні в Україні можна виділити три основні центри традиційного виноробства, правда, не рівнозначних за своїми масштабами:

1) Закарпаття; 2) Бессарабія, Причорномор'я і Приазов'я; 3) Крим [2].

Є ще один, вкрай незначний за площею регіон промислового виноробства – південні райони Вінницької і Хмельницької областей (в основному схили південної експозиції долини Дністра), проте частка виноградників тут не перевищує 1% від загальної кількості в Україні. Регіоном з найбільш стійкими традиціями виноградарства і виноробства є Закарпаття, яке є північно-західним краєм середньодунайської виноробницької області, основна частина якої знаходиться в сусідній Угорщині. Не дивлячись на те, що виноград в промислових масштабах вирощується лише в шести районах Закарпатської області – Берегівському, Винградівському, Ужгородському, Мукачевському, Іршавському і Хустському, а виноробство представлено в основному невеликими підприємствами районного і сільського масштабу, за якістю закарпатські вина вважаються одними з кращих в Україні, що наочно свідчить про користь виноробства, заснованого на давніх традиціях, коли ті або інші сорти винограду підбираються для кліматичних умов даної місцевості мало не століттями.

Тому саме виділення традиційних марочних закарпатських вин з тих, з тих сортів винограду, що стали місцевими, може стати основною перевагою закарпатського виноробства, оскільки собівартість виноградарства в Закарпатській області дещо вища, ніж на півдні України (позначається більш північне розташування і вологий клімат). Крім того, Закарпаття – регіон гостро,

що страждає від малоземелля, і чекати тут збільшення площі виноградників нереально. Таким чином, виноробство Закарпаття має значні перспективи лише у разі зміни пріоритетів розвитку з кількісних на якісні.

Південні степові причорноморські і приазовські області України, а також Бессарабія, на відміну від Закарпаття, не мають безперервних багатовікових виноробних традицій (хоча виноробство тут було відоме і до нашої ери, але потім через різні історичні події виноробні традиції практично повністю уривалися). Тому в Північному Причорномор'ї практично немає жодного місцевого сорту винограду старше 200 років. Проте земельні ресурси причорноморських областей, а також сприятливі кліматичні умови дозволяють Одеській, Миколаївській і Херсонській областям бути зоною масового виноробства. Дані області дають понад 90% всіх валових зборів винограду в Україні. Більшість винних заводів регіону оточені виноградниками і в сезон збору виноградарським господарствам, що не мають власних виробничих потужностей, потрібно швидше свій врожай продати, доки він не зіпсувався, тому вони продають його місцевим заводам за невисокою ціною. Все це дозволяє виноробам дещо знижувати собівартість продукції за рахунок зменшення закупівельних і транспортних витрат. Найвідоміші виноробні підприємства півдня України – «Одесавинпром» і «Одеський коньячний завод».

Не дивлячись на те, що виноробство Криму має багатовікову історію, стародавні виноробні традиції на півострові практично не збереглися. Це відбулося через достатньо бурхливу історію і несхвальне відношення до виноробства з боку володіючих цими землями до кінця 18-го сторіччя правлячих кругів Османської імперії і Кримського ханства. Виноградарство на півострові в цей період набуло в основному явно виражених столово-родзинкових рис, тобто вирощувалися в основному сорти винограду для вживання їх у свіжому або сушеному вигляді. Після приєднання Криму до Російської імперії за основу виноробства були узяті не місцеві сорти винограду (які на той час збереглися), а привезені європейські. Оскільки Крим незабаром став популярним місцем відпочинку для знаті Російської імперії, в якій були західноєвропейські смаки до дорогого вина, на півострові почали розводити кращі європейські сорти винограду, для чого спеціально запрошували виноробів з-за кордону. Тому серед кримських вин значний відсоток складають марочні і високоякісні [1].

На думку експертів, саме з виноробством пов'язані головні перспективи АПК Криму, оскільки тут є також і великий споживчий ринок - Крим продовжує залишатися одним з найпопулярніших в СНД курортів. Проте його розвиток може ускладнитися внаслідок конфлікту Фонду держмайна України і Уряду Автономної Республіки Крим з питання приватизації найбільших виноробних заводів півострова (НВО "Масандра", заводу шампанських вин "Нове Світ", заводів "Коктебель", "Лівадія", "Веселовське", "Судак", "Гурзуф", "Тавріда", "Виноградний"). Це виникає через те, що багато хто розуміє, що кримські виноробні заводи - дуже привабливий об'єкт для інвестицій. Проте якщо якісні характеристики кримських вин сумнівів не викликають, то за валовим збором винограду півострів набагато поступається Північному

Причорномор'ю внаслідок порівняно невеликої площі виноградників, значна частина з яких зайнята не винними, а столовими сортами винограду [3].

Що стосується виноробства в інших регіонах України, то воно може бути цілком рентабельним і на привізних виноматеріалах за наявності сучасного устаткування. Один з прикладів – розташоване в київській області виноробне підприємство «Музичі» останнім часом досить активно просуває свою продукцію на столичний ринок. З інших перспективних виробництв в невиноградних районах можна відзначити давно відомі доброю якістю своєї продукції заводи шампанських вин у Києві, Харкові і Артемівське – на останньому шампанське виготовляють виключно за класичною технологією [3].

Загалом можна відзначити велике значення виноградарсько-виноробного комплексу України. Природні умови нашої країни цілком сприяють його розвитку, а за умови інтенсивного шляху розвитку виноробних підприємств можна говорити про вихід України на світовий ринок вина та шампанського, для чого існує високоякісна сировинна база.

Література: 1. Агропромислове виробництво України (1990-1997). – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 267 с. 2. Розміщення продуктивних сил України. Підручник / За ред. проф. Є.П. Качана. – К.: ВД “Юридична книга”, 2001. – 552 с. 3. www.bin.com.ua

УДК 338:91.312.90

СУЧАСНА ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ

Заставецька Л.Б.

Тернопільський національний педагогічний університет

Територіальні системи розселення розвиваються у просторі і часі. Це здійснюється внаслідок розподілу функцій між окремими поселеннями, виділення окремих населених пунктів як ядер (центрів) системоутворення. Під останніми слід розуміти населені пункти, які виділяються серед навколишніх поселень вищим рівнем зосередження різних економічних і соціальних функцій, а також територіальним охопленням його зв'язків. Чим вищий рівень функціонального розвитку поселень, тим ширші та інтенсивніші його зв'язки, тим більша сфера його впливу на навколишні поселення. Саме наявність функціональних ядер і масштаби їх зв'язків є основою формування територіальних систем розселення різних ієрархічних рівнів.

Найскладніші за функціональною структурою поселення – це міста, вони концентрують як економічні, так і неекономічні функції, виступаючи “центрами, які всебічно обслуговують населення і господарство навколишніх районів” [1, с. 136]. Для нашого регіону – це переважно 1-2 великих міста і густа мережа малих, які створені, як зазначає Д. Александер, навколишньою сільською територією для виконання функцій вузлових пунктів [1, с. 80].

Функції міських поселень дуже різноманітні, про що свідчать типології міст, що існують в сучасній географічній літературі (В. Кубійович, О. Степанів, Г. Лаппо, Л. Корецький, А. Степаненко, В. Покшишевський, Ю. Пітюренко, П. Коваленко, Д. Ткач, Б. Хорєв та інші). Як правильно зазначає Д. Ткач, схеми типізації міст мають бути відмінними для різних регіонів, бо на формування функцій міст значною мірою накладає відбиток рівень господарського освоєння і тип освоєння території [5, с. 15]. Відповідно до цього ним була створена типізація малих міських поселень Тернопільської області, яка враховувала не тільки функції міст, але й їх роль у системах розселення (Ткач Д., 1997).

Головними критеріями для визначення функцій міст є рівень розвитку їх економічної і соціальної бази, види містоформуючих та містообслуговуючих галузей. Ми виходимо з того, що містоформувальними можуть бути не тільки галузі виробничої сфери, але й сфери послуг (рекреація, транспорт, торгівля, освіта та ін.).

Найскладнішу функціональну структуру у Тернопільській обласній системі розселення має м. Тернопіль – найбільше місто (47% міського населення), найважливіший адміністративний, промисловий, транспортний, культурно-освітній центр області. Його виробничі функції формуються підприємствами машинобудування, легкої, деревообробної, промисловості будівельних матеріалів та ін. Зв'язки з обслуговування населення визначаються як набором обласних установ, так і установ, що забезпечують потреби мешканців міста. Обласні органи управління і влади мають організаційно-управлінський, адміністративний та інформаційний вплив на населення всіх населених пунктів області.

Майже половина малих міських поселень Тернопільської області виконують функції райцентрів. В них проживає майже 17% населення області. Ці поселення мають дуже широкий діапазон людності – від 4 тис. осіб (Підгайці) до 30 тис. осіб (Чортків), вони значно відрізняються за своєю функціональною структурою. Крім адміністративних функцій, які формуються стандартним набором управлінських установ, кожен з райцентрів ще має підприємства соціальної інфраструктури районного значення (лікарні, побутові, клубні установи,

підприємства з обслуговування сільгосптехніки, заготівельні пункти, агротехнічна і зоотехнічна служба, санепідемстанція, гімназії та спеціалізовані школи, торговельні заклади та ін.). Функції з обслуговування населення є головними, особливо культурно-освітні, лікувально-профілактичні, торговельно-побутові.

Майже у кожному районному центрі області є промислові функції, що формуються переважно підприємствами харчової (цукрозаводи, маслозавод, сирзаводи, м'ясокомбінати і цехи та ін.), легкої (швейні цехи), меблевої промисловості та виробництвом будматеріалів. В окремих з них є рекреаційні установи обласного та районного значення, а також освітні заклади - коледжі, ліцеї, інститути та ін. (Бережани, Збараж, Кременець, Чортків, Тербовля, Гусятин, Бучач).

Дещо менше функціонально розвиненими є міста і селища міського типу,

які тепер не виконують функцій райцентрів (таких в області 17). У них, як правило, є лікарні, поліклініки, спеціалізовані школи, дитсадки, в окремих з них – промислові підприємства (Заложці, Дружба, Велика Березовиця, Хоростків, Скала-Подільська, Заводське, Копичинці, Скалат та ін.), санітарно-курортні заклади (Микулинці, Золотий Потік), туристсько-краєзнавчі об'єкти (Почаїв, Хоростків), навчальні заклади (Гримайлів), відбуваються базари. Тим самим ці населені пункти виділяються на фоні сільської місцевості і є вузлами притягання населення з навколишніх сіл (кущові центри).

За методикою Ю.І. Пітюренка (1977) і Д.В. Ткача (1987) було визначено рівень розвитку функцій міських поселень Тернопільської області, які виконують роль центрів районних і кущових систем розселення (табл. 1).

Як видно з Таблиці 1, функціональний рівень розвитку міських поселень має значні відмінності (від 36 до 182 балів), серед райцентрів він змінюється від 64 (Гусятин) до 182 балів (Чортків). А найнижчим він є у селищах Золотий Потік (36 балів), Коропець (37 балів), Козлів і Гримайлів (39 балів).

Ранжування показників людності поселень і їх функціонального розвитку та співставлення рангів свідчить про те, що існує досить висока відповідність між цими показниками. Коефіцієнт рангової кореляції, обчислений за формулою Спірмена, становить +0,91, що свідчить про тісний і прямий зв'язок. Найбільша невідповідність характерна для м. Підгайці, Заложці (функціональний розвиток відстає від людності) та м. Почаїв і смт. Велика Березовиця (показники розвитку функцій випереджують людність).

Обчислення показників параметричної кореляції між людністю поселень та бальною оцінкою розвитку функцій, дозволило встановити показники тренда від фактичних статистичних значень. Перевищення тренда мають Підгайці, Підволочиськ, Шумське, Заліщики, Кременець, Бучач. Це пояснюється тим, що на величину бальної оцінки розвитку функцій, крім людності ще впливають інші показники (вигідне географічне положення, статус адміністративного району та ін.). Найбільш “ідеальна залежність” характерна, за розрахунками вченого, для Чорткова та Мельниці-Подільської, ми ще можемо до цього списку додати Тернопіль, Заводське, Кременець.

Рівень розвитку функцій міст свідчить, що в області переважають міста і селища без яскраво вираженої функціональної домінанти. В області мало багатofункціональних міст, їх збільшення пов'язано із подальшим соціально-економічним розвитком регіону, передусім розвитком туризму, транспорту і обробних галузей промисловості.

Таблиця 1

Рівень розвитку функцій малих міських поселень Тернопільської області, в балах*

Міста і селища	Функції						Загальна бальна оцінка
	адміністративно-управлінські	виробничо-організаційні	культурно-освітні	лікувально-профілактичні	торговельні	побутові	
Бережани	20	30	24	21	23	8	126,0
Борщів	20	30	14	10	10	8	102,0
Мельниця-Подільська	5	12	10	13	10	5	55,0
Скала-Подільська	5	24	5	16,5	12	6	67,5
Бучач	20	18	24,7	11	36	13	130,7
Золотий Потік	5	14	7	5	85	5	36,0
Гусятин	20	10	4	7	17	6	64,0
Гримайлів	5	11	5,7	5	10	3	39,7
Копичинці	5	14	12,5	12	18	7	78,5
Хоростків	5	20	12,5	11	15	6	69,5
Заліщики	20	18	16	20	20	8	102,0
Товсте	5	18	7	2	10	2	44,0
Збараж	20	20	12,5	10	15	16	83,5
Вишнівець	5	20	8	8	10	4	55,0
Зборів	20	14	8	10	14	6	72,0
Заложці	5	17	8	10	12	5	57,0
Козова	20	18	8	12,5	15	7	80,5
Козлів	5	8	5	7	10	4	39,0
Кременець	20	34	40,5	26	30	12	162,5
Почаїв	5	12	11,5	12	5,5	4	50,0
Ланівці	20	24	10	13	18	5	90,0
Монастириська	20	16	10	9	4	5	74,0
Коропець	5	8	5	7	8	4	37,0
Підволочиськ	20	20	12	15	15	6	88,0
Скалат	5	14	10	10	10	5	54,0
Великі Бірки	5	13	5	5	12	4	44,0
Вел. Березовиця	5	12	4	6	8	6	41,0
Підгайці	20	15	8	10	20	6	79,0
Теребовля	20	18	14,5	18	30	6	106,5
Микулинці	5	16	9	13,5	10	9	62,5
Чортків	20	40	40	22	32	28	182,0
Заводське	5	10	5	5	12	4	41,0
Шумське	20	16	8	10,5	13,5	4	73,0

*За джерелом: Ткач Д. Малі міські поселення: економіко- і соціально-географічні проблеми розвитку. – Тернопіль, 1997. – С.28

Література: 1. Александер Д. Базовые и небазовые экономические функции городов // География городов. – М., 1965. – С.80. 2. Корецький Л.М. Типологія і класифікація міст - науково-методична основа конструктивних рішень їх перспективного розвитку // Територіальна організація виробництва і розселення. - К.: КНПІ, 1982.- С.3-33. 3. Пітюренко Ю.І. Розвиток міст і міське розселення в Українській РСР. – К.: Наукова думка, 1977.- 205 с. 4. Степаненко А.В. Соціально-економічне розвиток міст. – К.: Наукова думка, 1988. – 207 с. 5. Ткач Д.В. Малі міські поселення: економіко- і соціально-географічні проблеми розвитку. - Тернопіль, 1997. – 145 с.

УДК 911.3

СУТНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ПЕРЕДУМОВИ ДО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РОЗУМІННЯ

Лебедєв Є.О.

Інститут географії НАН України, м. Київ

Зміщення акцентів вітчизняної соціально-економічної географії із потреб виробництва на людину пов'язано з задекларованою необхідністю розбудови соціально-орієнтованої ринкової постіндустріальної моделі суспільства. Цей процес зумовлює необхідність поглиблення сучасної наукової думки на засадах антропоцентризму, створення нової концепції, яка могла б стати основою для практичного вирішення соціальних проблем розвитку.

Для вирішення цієї проблеми була запропонована концепція розвитку людського потенціалу (більш відома як концепція людського розвитку), яка набула поширення у глобальному масштабі наприкінці минулого сторіччя. Ця концепція виходить із неможливості звести суспільний прогрес лише до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. Основним її принципом стало існування економіки для людей, а не навпаки [7, с. 11]. Це означає, що суспільний прогрес є неможливим ні за яких темпів економічного зростання, якщо не реалізуються важливі для людини потреби.

Основою для поширення ідей людського розвитку в світовій науковій думці стала доповідь експертів Програми розвитку ООН про людський розвиток в світі під назвою «Концепція і вимір людського потенціалу» [7, с. 118]. Людський розвиток в цьому документі розуміється одночасно як процес розширення людських потреб та як рівень людського досягнутого добробуту. Тут виділяються три основні потреби – прожити довге і здорове життя, отримати знання та мати доступ до ресурсів потрібних для гідного життя [1, с. 10]. Оцінку людського потенціалу в межах цього підходу проводять за допомогою коефіцієнту людського розвитку, для розрахунку якого використовують наступні показники – середню очікувану тривалість життя, частку писемних серед дорослого населення, досягнутий рівень освіти реальний ВВП на душу населення країни [1, с. 11-16]. В цілому концепція людського розвитку розглядає розвиток людських потенцій як кінцеву мету цивілізаційного прогресу. Під потенціями тут нами розуміються приховані можливості, здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися

за певних умов [7, с. 11].

Введення цієї концепції до наукового світогляду зумовило необхідність визначення розуміння сутності людського потенціалу та його складових у загально-філософському розумінні, та в межах різних наукових дисциплін, передусім тих, об'єктом дослідження яких виступає суспільство. Для соціально-економічної географії особливо важливими є розуміння людського потенціалу у найбільш зв'язаних з нею науках – економіці й соціології.

У філософії поняття людського потенціалу розглядається як одна із модифікацій родового поняття суспільний потенціал. В такому розумінні сутність людського потенціалу представляє собою закладені в мірі людини родові сутнісні якості людини, які при їх реалізації перетворюються у родові сутнісні сили людини [5, с. 19]. Аналіз цієї проблеми дозволив Краевой О.Л. вийти на констатацію двох таких сутнісних якостей-сил: потреби та здібності [6, с. 48]. Потреби трактуються як спонукальні сили людини, при їх усвідомленні перетворені у мотиваційну культуру особистості (зацікавлення, орієнтації, бажання, цілі, тощо). Здібності інтерпретуються як діяльні сили людини. Вони базуються на людських схильностях і поєднують біологічний та духовний потенціали людини. З огляду на це у філософській науці людський потенціал визначається як, по-перше, не тільки матеріалізовані форми людської діяльності, а і внутрішні родові сили людини здатні до самореалізації у різних формах. По-друге, за своєю суттю людський потенціал являє собою єдність потреб і здібностей як родових сил, що базуються на біологічному і духовному потенціалах людини. По-третє людський потенціал є складовою частиною суспільного потенціалу, поряд із матеріальним потенціалом [5, с. 31].

В українській економічній літературі поняття людського потенціалу вперше було використано у 1994 р. [8, с. 52]. З того часу воно в економічній науці досліджувалось досить широким колом вчених, серед яких слід згадати Злупко С., Трубича С., Богиню Д., Грішнову О., Шевчук Л. та Стефанишин О. Людський потенціал розглядається цими вченими з суспільних позицій, а не з позиції потенціалу окремої людини. Людський потенціал суспільства в межах цієї науки трактується як інтегральний показник граничної кількості і якості праці, якою володіє суспільство при певному рівні розвитку науки і технології, інформації, знань, співробітництва і довіри. У ринковому суспільстві він складається з людських потенціалів аграрної, індустріальної та інформаційної економік і функціонує у формі робочої сили, людського потенціалу економічного індивіду та людського інтелектуального капіталу. Останній реалізується через репродуктивну, алгоритмічну та творчу працю. Необхідною умовою реалізації людського потенціалу вважається забезпечення необхідних рівнів і темпів нагромадження технологічного капіталу, нематеріальних форм багатства [7, с. 33].

У соціологічній науці людський потенціал визначається як сукупність основоположних прав, здібностей, можливостей індивіда та територіальної спільноти, рівень розвитку та реалізації яких підвищує (чи знижує) продуктивність діяльності соціуму. Якість та спосіб життя вважаються індивідуалізованими засобами накопичення, розвитку та прояву людського

потенціалу [3, с. 166]. Саксельцев І. в структурі поняття людського потенціалу вділяє два рівня: базовий – куди входять фізичне, психологічне, суспільне здоров'я, та діяльнісний – включає інтелектуальний, соціальний та культурний потенціали. Також він розглядається на двох рівнях – на рівні індивіда як міра реалізації життєвої стратегії індивіда (особистісний потенціал), при цьому важливу роль відіграють права, здібності і можливості, стиль та спосіб життя як сукупність умов та механізм накопичення людського потенціалу; на рівні територіальної спільноти, в більш ширшому соціальному контексті [4, с. 459].

Теоретичне розуміння поняття людського потенціалу в економічній і соціальній географії має враховувати точки зору економічних та соціологічних наук через глибокий, генетичний їх взаємозв'язок. Методичні підходи для його кількісного та якісного аналізу мають враховувати теорію та інструментарій потенційної демографії.

Людський потенціал тут доцільно розглядати передусім у суспільному вимірі, тобто як людський потенціал суспільства, що зумовлено специфікою об'єкту, предмету та завдань суспільно-географічної науки, але основою для його кількісної та якісної оцінки має виступати уся множина індивідуальних потенціалів як кожного окремого так і всіх членів суспільства.

Для полегшення вивчення людського потенціалу суспільства необхідно його чітко структурувати, виділити окремі його компоненти, які потім можна буде оцінити за конкретними показниками. Основою для цього може стати поділ людського потенціалу на окремі його види. Так, наприклад, можна виділити такі його компоненти, як демографічний, інтелектуальний, мотиваційний, екологічний, культурний, соціальний, економічний, фізичне і психологічне здоров'я, творчість, сакральний, інформаційний, політичний тощо. Зрозуміло, що усі ці компоненти потенціалу суспільства взаємопов'язані і знаходяться у глибокій взаємодії, але їхня роль у процесах формування та реалізації людського потенціалу не однакова. Основними, на нашу думку, є демографічна, інтелектуальна, соціальна та економічна компоненти. Демографічна складова відображає популяційні характеристики людського суспільства. В межах цієї компоненти формується і реалізується біологічний потенціал людини. Сюди можна віднести такі показники як народжуваність, смертність, очікувана тривалість життя, міграційні процеси, шлюбність, захворюваність тощо. Саме за умов самореалізації людини як біологічної істоти можливі розвиток і реалізація духовних потенціалів людини. Реалізований інтелектуальний потенціал є основною цінністю у сучасному ринковому суспільстві та визначальною продуктивною силою в інформаційному суспільстві. Соціальна та економічна складові характеризують різні плани самореалізації індивіда у людській спільноті і визначають характер та основні вимоги щодо якості та рівня розвитку людського потенціалу.

Література: 1. UNDP. Human Development Report 1990. New York, 1990. 2. Антонюк В. Головний напрям зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу // Україна: аспекти праці. - 2006. - №2. - с. 39-47. 3. Саксельцев И.Г. Концептуальные основы понятия «человеческий

потенціал» // *Человек. История. Культура: Исторический и философский альманах.* – Саратов: Поволжская академия государственной службы им. П.А. Столыпина, 2005, №4, с. 153-160. 4. Саксельцев И.Г. *Методологические подходы к определению социальных показателей развития человеческого потенциала* // *Современное общество: территория постмодерна. Сб. науч. статей по материалам Международной научно-практической конференции.* Саратов, 2005, с. 453-467. 5. Калинина, Т. В. *Системный анализ человеческого потенциала общества* / Т. В. Калинина, Е. В. Грязнова. – Н. Новгород: Изд-во Гладкова О. В., 2007. – 83 с. 6. Краева О.Л. *Диалектика потенциала человека.* – М.; Н. Новгород: НГСА, 1999. – с 46-49. 7. Стефанишин О.В. *Людський потенціал економіки України: Монографія.* - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. - 315 с. 8. Злупко С.М., Радецький Й.І. *Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: Навч. посібн.* – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001.

УДК 911.3:338.4

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Літинська О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Регіональний розвиток харчової промисловості являє собою таку територіальну організацію виробництва продуктів харчування, яка забезпечує задоволення потреб населення країни і окремих її регіонів у відповідності з науково обґрунтованими фізіологічними нормами їх споживання та формування потужного експортного потенціалу продовольчих товарів на основі раціонального використання виробничого потенціалу. Він передбачає переважне зосередження виробництва продовольчих товарів у тих регіонах, в яких воно досягається з найменшими сукупними витратами праці та з мінімальними екологічними витратами.

Слід зазначити, що проблема кількісної та якісної оцінки регіонального розвитку харчової промисловості як провідної структуроформуючої ланки суспільно-географічного комплексу регіону недостатньо висвітлена в теоретико-методологічному і методичному аспектах у наукових розробках з розміщення продуктивних сил і регіональної економіки. Особливо актуальною є методологія кількісно-якісної оцінки розвитку харчової промисловості в регіональному аспекті для розробки наукових рекомендацій та заходів щодо вдосконалення територіальної організації виробництва продуктів харчування.

Важливим завданням методики оцінки регіонального розвитку харчової промисловості є визначення складу системи показників, тлумачення їхньої сутності, кількісного виміру та обґрунтування їх використання у конкретних випадках при проведенні системного аналізу даного економічного явища.

Згідно методики, розробленої академіком УААН Борщевським П.П.,

виділяються наступні групи кількісних та якісних показників [1]:

- виробництво продукції харчової промисловості в розрахунку на одиницю території та на душу населення;
- питома вага харчової промисловості за чисельністю працівників, вартістю основних виробничих фондів, обсягом валової (чистої) продукції;
- частка харчової промисловості у формуванні продовольчого фонду регіону та країни в цілому;
- обсяги імпорту та експорту продукції харчової промисловості;
- задоволення потреб населення у споживанні основних видів продуктів харчування;
- частка харчової промисловості регіону у загальнодержавних та світових обсягах виробництва і реалізації продовольчих товарів.

Для поглиблення оцінки регіонального розвитку харчової промисловості, одночасно з цими показниками необхідно використовувати ряд додаткових показників задля повнішої характеристики роботи галузі.

Спеціалізація регіону щодо розвитку і розміщення харчової промисловості визначається за рівнем зосередженості виробництва продукції галузі у певному регіоні. Спеціалізованими вважаються ті види діяльності, які дають найбільше продукції на основі раціонального використання природних і соціально-економічних ресурсів, що йдуть на задоволення міжрайонних потреб.

Індекс міжрайонної спеціалізації харчової промисловості можна розрахувати як відношення питомої ваги галузі у районі до питомої ваги цієї ж галузі в країні:

$$S = \frac{P_x}{P} : \frac{K_x}{K}$$

(1.1),

де

S – індекс районної спеціалізації харчової промисловості в окремому регіоні;

P_x – обсяг виробництва продукції харчової промисловості в окремому регіоні;

P – обсяг виробництва всієї промислової продукції в країні;

K_x – обсяг виробництва продукції харчової промисловості в країні загалом;

K – обсяг виробництва всієї промислової продукції країни загалом.

За умови $S \geq 1$, харчова промисловість належить до виробництв спеціалізації.

Інший частковий індекс – це індекс ефективності районної спеціалізації, котрий відтворює відношення обсягу продукції на одиницю витрат (ресурсів) у районі до такого ж показника в країні [3, с. 36]:

$$S_e = \frac{I_p}{I_k} \quad (1.2),$$

де

S_e - показник (індекс) ефективності спеціалізації конкретного регіону;

I_p - витрати виробництва на одиницю продукції в регіоні;

I_k – витрати виробництва на одиницю продукції в країні.

Для виявлення ролі харчової промисловості у міжрайонному обміні застосовується коефіцієнт міжрайонної товарності, який являє собою відношення чистого вивозу продукції (різниця між вивозом і ввозом аналогічної продукції) до загального обсягу її виробництва в певному регіоні [4, с. 47-48]:

$$L = \frac{W - V}{X} \quad (1.3),$$

де

L – коефіцієнт міжрайонної товарності харчової промисловості в певному регіоні;

W – вивезення продукції харчової промисловості з регіону;

V – ввезення продукції галузі в регіоні;

X – обсяг виробництва продукції харчової промисловості в певному регіоні.

Важливе місце в аналізі регіональної ефективності розвитку економіки займає використання коефіцієнту локалізації (K_L) [5, с. 475-476]:

$$K_L = \frac{X_{Pr}}{Pr} : \frac{X_{Pk}}{Pk} \quad (1.4),$$

де

X_{Pr} та X_{Pk} – співставні показники харчової промисловості регіону та країни (обсяги виробництва, кількість робітників, вартість основних фондів);

Pr та Pk – такі ж показники промисловості регіону та промисловості країни.

Якщо структурні показники регіону та країни співпадають, то $K_L=1,0$ і це ознака рівномірного розміщення виробництв харчової промисловості: регіон копіює структуру виробництва країни. Галузь спеціалізується за умови $K_L>1,0$, і така спеціалізація тим більш виразна і значуща, чим більшим є K_L .

Одним з найважливішим завдань раціоналізації функціонування галузей харчової промисловості є ефективне використання природних та сировинних ресурсів. Виходячи з цього, в якості узагальнюючого показника раціональної ефективності розвитку харчових виробництв може використовуватись також показник ресурсовіддачі [2, с. 77-78]:

$$E = \Pi / P = (ВП - (МВ + А + ЗП)) / P \quad (1.5),$$

де

Е – показник ефективності, грн.;

Π – прибуток, грн.;

ВП – валова продукція, грн.;

МВ – матеріальні витрати, грн.;

А – амортизаційні відрахування, грн.;

ЗП – заробітна плата, грн.;

Р – ресурси, що застосовуються.

Важливим узагальнюючим критеріальним показником регіонального розвитку харчової промисловості слід вважати рівень виробництва її продукції в розрахунку на одиницю природно-ресурсного потенціалу. Кількісна величина останнього може визначатися як середня від індексів виробництва продукції у розрахунку на одиницю території і на душу населення за формулою:

$$I_p = (I_m + I_n) / 2 \quad (1.6),$$

де

I_p – узагальнюючий критеріальний показник регіонального розвитку харчової промисловості;

I_m – співвідношення виробництва продукції харчової промисловості в розрахунку на одиницю території в окремому регіоні і країні в цілому;

I_n – співвідношення виробництва продукції харчової промисловості в розрахунку на душу населення в окремому регіоні і країні в цілому.

Інтегральний показник потенціалу регіонального розвитку харчової промисловості в узагальненому вигляді визначається за формулою [2, с. 50]:

$$P_p = 1/n \sum_{i=1}^n (P_i / K_i) \times 100 \quad (1.7),$$

де

P_p – інтегральний показник регіонального розвитку харчової

промисловості;

i – натуральні числа від 1 до n ;

P_i – i -й показник в регіоні;

K_i – i -й показник по країні

Застосування наведених методик суспільно-географічного аналізу сприятиме проведенню комплексних досліджень територіальної організації харчової промисловості та розробці ефективної стратегії її регіонального розвитку.

Література. 1. Борщевський П.П., Чернюк Л.Г., Шмаглій О.Б. Підвищення ефективності розвитку і розміщення харчової промисловості. – К.: Наук. думка, 1994. – 160 с. 2. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії і практики. – К.: Знання, 1999. – 331 с. 3. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посібник. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 284 с. 4. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил: теорія, практика, методи. – К.: УФІМБ, 2002. 5. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.

УДК 911.37 (477.61)

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЕКІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Макогон Г.Є.

Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

Кардинальні зміни в українському суспільстві, що відбулися в пострадянський період, мали великий вплив на розвиток і територіальну організацію продуктивних сил, зокрема на їх невід’ємну складову – населення. Трансформація галузевої і територіальної структури господарства країни та окремих її регіонів, поглиблення демографічної кризи, зміна масштабів, напрямків і потоків міграцій супроводжувалися змінами в системі розселення [1]. Виявлення цих змін є на сьогодні одним з важливих завдань суспільної географії.

В Україні накопичено величезний досвід наукових досліджень розселення населення. Авторами найважливіших праць з цієї проблематики є А. Доценко, В. Джаман, О. Заставецька, Т. Заставецький, П. Коваленко, А. Степаненко, Ю. Пітюренко, М. Фащевський та інші дослідники. Тему пострадянських трансформаційних змін у структурі господарства та розселення ґрунтовно розробили вчені Інституту географії НАН України. Ними, зокрема, висвітлено загальні тенденції розвитку екістичних процесів та методика їх дослідження [2]. Слід відзначити й останні дві фундаментальні колективні монографії Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, присвячені соціально-демографічному та економіко-географічному дослідженню розвитку і структури розселення в Україні за 15 років її незалежності [1, 3]. Останнім часом виконано чимало дисертаційних (кандидатських і докторських)

досліджень з проблематики розселення на прикладі різних регіонів (дисертаційні роботи О. Афоніної, Б. Заставецького, В. Джамана, А. Мозгового, І. Мельник, Д. Ткача, І. Слащук), у яких, зокрема, розглядаються питання трансформації розселення. Проте більшість з них виконані переважно на матеріалах регіонів аграрно-промислового типу освоєння. Значно менше уваги приділяється дослідженню структурних трансформацій розселення у високоурбанізованих регіонах.

Одним з таких регіонів є Донбас. Як відомо, саме старопромислові області України (зокрема Луганщина) найважче перенесли „перехідні” 90-ті роки, адже макроекономічні перетворення в таких регіонах були ускладнені кризою традиційних галузей господарства. Слід відмітити й високий рівень демографічного неблагополуччя Сходу України [4]. Усе це не могло не позначитись на розселенні, яке попри свою інертність все ж таки зазнало певних трансформацій. Необхідність більш детального дослідження динамічних аспектів розвитку розселення на Луганщині й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Метою статті є аналіз трансформаційних процесів, що відбуваються в розселенні населення Луганської області під впливом комплексу геополітичних, економічних, соціальних та інших факторів. Дослідження здійснено для періоду від 1989 р. до 2007 р.

Виклад основних результатів дослідження. На відміну від України в цілому, в Луганській області за 1989-2006 рр. кількість поселень фактично залишилась незмінною. Як і 15 років тому, кількість міст дорівнює 37, селищ міського типу стало на одне більше, сільських поселень – 787. Усього на одне міське поселення в 2006 р. припадало 5,4 сільських поселення. Густота поселенської мережі фактично не змінилась і станом на 1.01.2007 р. становила 34,9 поселень на 1000 км².

Динамічні зрушення в поселенській мережі Луганщини визначались передусім характером природних відтворювальних та міграційних процесів. Попередні несприятливі тенденції демографічного розвитку, зміна геополітичних реалій та соціально-економічна криза перехідного періоду обумовили інтенсивні депопуляційні процеси, а з 1994 р. – ще й значні механічні втрати населення. Найбільше скорочення чисельності населення відбулося в Попаснянському (33,2%), Свердловському (29,0%) та Перевальському (23,7%) адміністративних районах області.

За досліджуваній період чисельність населення в містах Луганської області скоротилась на 412,1 тис. осіб, або на 16,7%. Відбулася структурна трансформація міського розселення. Так, якщо в 1989 р. найбільша частка в чисельності міського населення Луганщини належала великим містам, то в 2006 р. – середнім (табл. 1). Це сталося, зокрема, завдяки переходу великих міст Стаханов і Красний Луч до категорії середніх. Середні міста Краснодон і Первомайськ, у свою чергу, перейшли до категорії малих. У кінцевому результаті таких „переходів” відбулося здрібнення міст: зменшилась з 7 до 5 кількість великих міст, збільшилась кількість середніх і найменших (з людністю до 10 тис. осіб) малих міст. Щодо останніх, то їх кількість зросла з 4

до 7. На сьогодні не „дотягують” до законодавчо визначеної мінімальної для міст межі людності мм. Олександрівськ, Міусинськ, Новодружеськ, Привілля, Алмазна, Артемівськ, Зоринськ. Одночасно відбулося зменшення середньої людності поселень (як міських, так і сільських) Так, у 1989 р. людність середньостатистичного міста на Луганщині становила 55 тис. мешканців, а в 2006 р. – вже 45,8 тис. мешканців. Станом на 1989 р. „середнє” село в Луганській області становило 498 мешканців, а на 2006 р. – 410 мешканців, що на 88 осіб менше.

Протягом досліджуваного періоду кількість селищ міського типу (СМТ) зросла на одну одиницю, але їх демографічний потенціал зменшився. Кількість поселень людністю від 3,0 до 4,5 тис. осіб залишилась незмінною. Що ж до усіх інших за людністю груп СМТ, то як видно з рис. 1, через здрібнення поселень, частка малих СМТ зросла, а найбільших (понад 5 тис. осіб) зменшилась.

Таблиця 1

Урбаністична структура Луганської області в 1989 та 2006 рр.

Категорії міських поселень	Кількість поселень		Чисельність населення, тис. осіб		Питома вага в міському населенні, у%	
	1989 р.	2006 р.	1989 р.	2006 р.	1989 р.	2006 р.
Крупне місто	1	1	496,8	446,1	20,1	21,7
Великі міста	5	3	608,7	339,8	24,6	16,5
Середні міста	7	7	465,3	460,3	18,8	22,3
Малі міста	24	26	460,0	448,7	18,6	21,8

Селища	108	109	442,2	364,7	17,9	17,7
--------	-----	-----	-------	-------	------	------

міського

типу

Структура сільського розселення в Луганській області також зазнала трансформації (рис. 2). Серед сільських поселень області домінує група з людністю від 200 до 500 осіб. Це найбільш стійкий тип сіл. За досліджуваний період кількість таких сільських поселень залишилась незмінною. Щодо великих сільських поселень, то їх стало дещо менше, а кількість дрібних – різко (в 1,8 рази) зросла. Найбільша кількість дрібних сіл – у Троїцькому (19), Сватівському (12) та Білокуракинському (10) районах (географічно це найбільш віддалені від економічного центру області периферійні адміністративні райони).

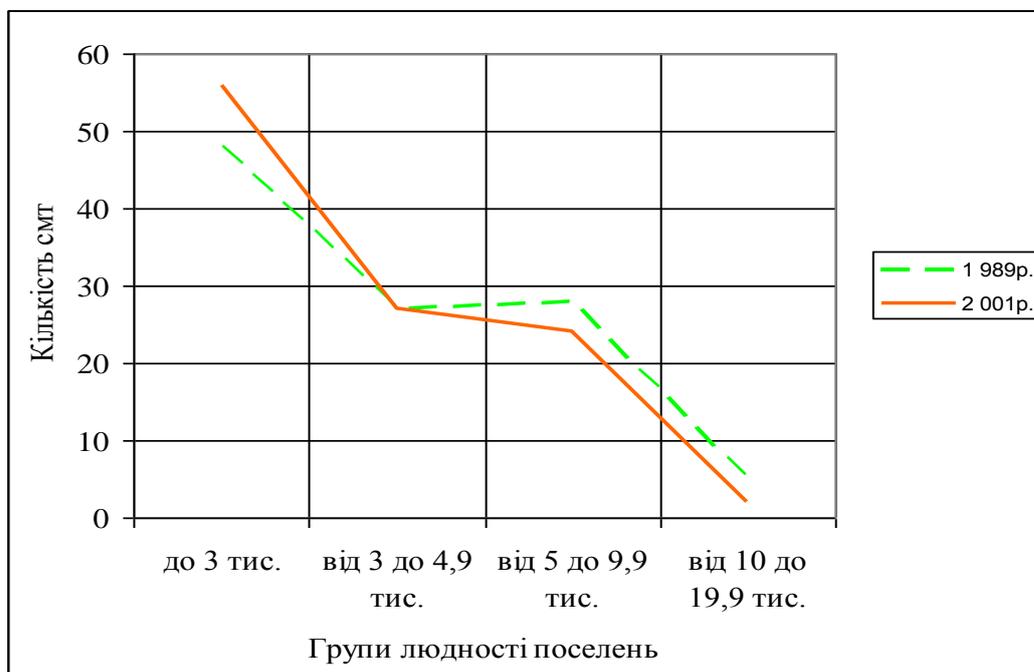

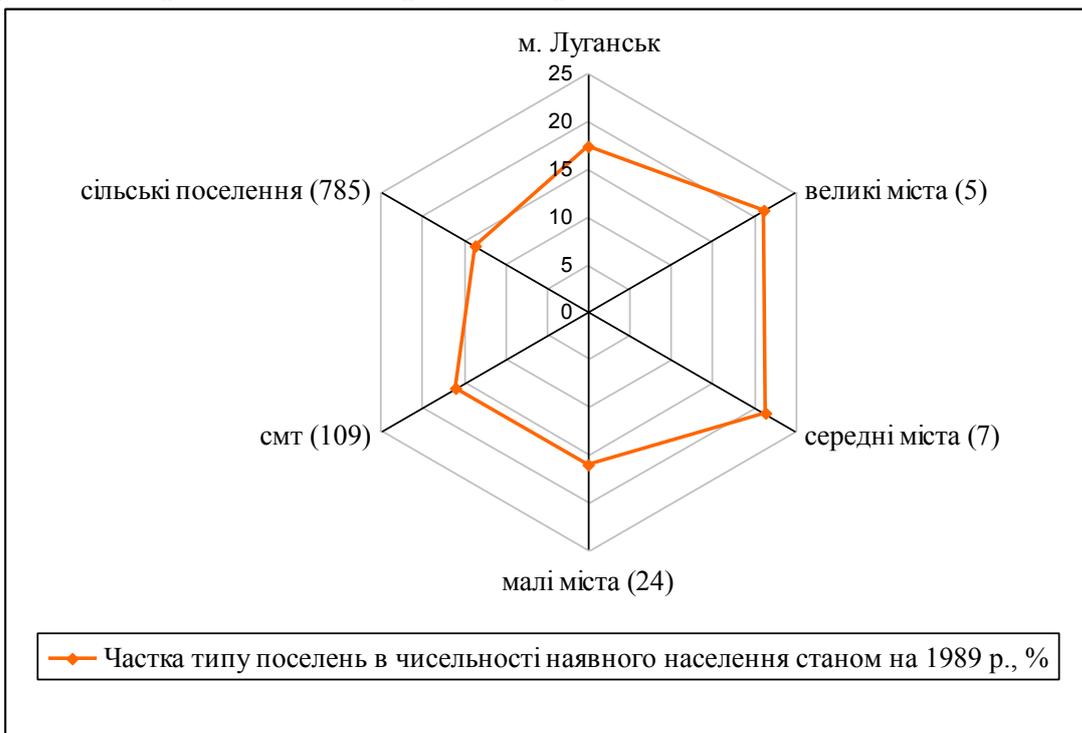
Рис. 1. Графік розподілу селищ міського типу в Луганської області за кількістю поселень та групами людності (за даними переписів 1989 і 2001 рр.)

У гірничопромислових (південних) регіонах Луганської області мають місце *дезурбанізаційні* процеси, про що свідчать: зменшення частки зайнятих у промисловості, руралізація поселень, погіршення стану соціальної сфери та якості міського середовища. У північних, аграрних регіонах області в останні роки посилюються центральні функції районних центрів (мм. Сватове, Старобільськ та ін). Саме вони стають фокусами розвитку цих регіонів.

Рис. 2. Графік розподілу сільських поселень Луганської області за кількістю поселень та групами людності (за даними переписів 1989 та 2001 рр.).

Водночас спостерігаються процеси *метрополізації* за рахунок посилення ролі м. Луганська, як найбільшого економічного й адміністративного центру, при одночасному послабленні периферії. Ці процеси цілком відображають пелюсткові діаграми структури поселень Луганської області для 1989 та 2006 рр. (рис. 3). Порівняно з 1989 р. у 2006 р. чітко виділились два полюси –

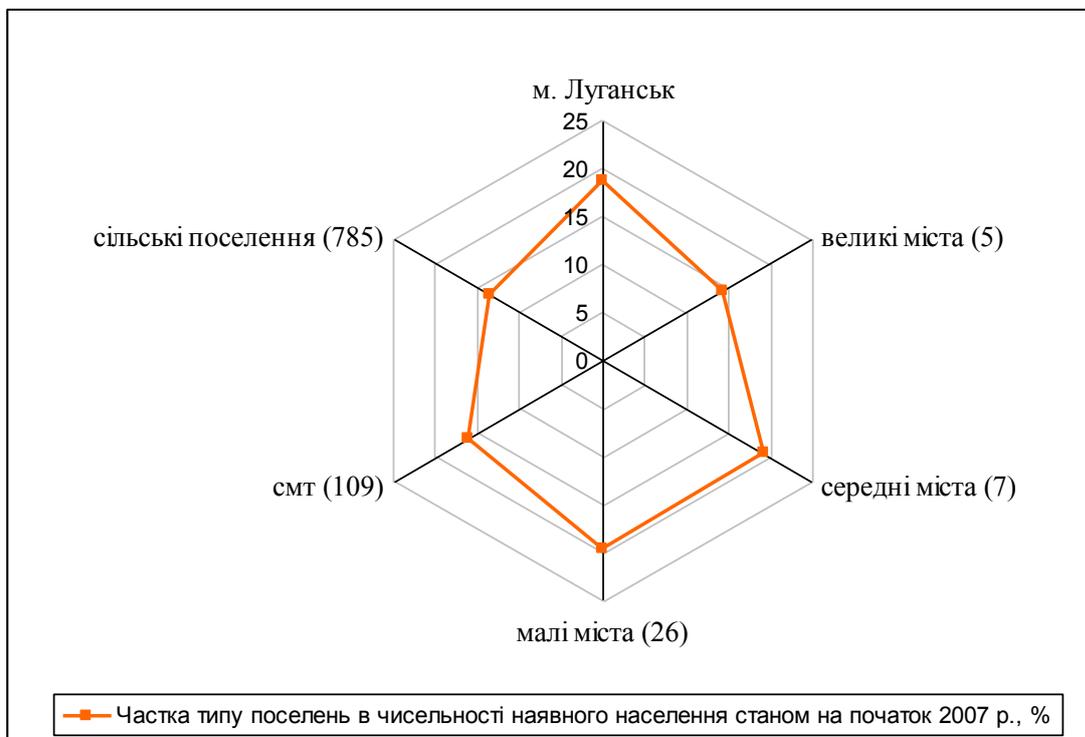

Рис. 3. Динаміка структури поселенської мережі Луганської області (1989 та 2006 рр.)

обласний центр та малі міста, частки яких у чисельності наявного населення області різко зросли. Щодо до процесів *агломерування*, то виробничі зв'язки в групових системах розселення за досліджуваний період значно послабились, а усі інші зв'язки (трудові, адміністративні, культурно-побутові, рекреаційні) з кінця 90-х рр. знову інтенсифікувались.

Висновки. Аналіз тенденцій розвитку екістичних процесів дозволяє виявити певні проблеми розвитку системи розселення – це здрібнення поселень, послаблення зв'язності системи розселення, послаблення периферії при одночасному піднесенні ролі обласного центру тощо.

Виявлені тенденції трансформації розселення свідчать про поступову руйнацію сучасного поселенського потенціалу Луганщини, що потребує втручання з боку науковців та управлінців, розробки й обґрунтування системних заходів регуляторної політики щодо розселення (диференційованої для різних регіонів і типів поселень) та соціально-економічного розвитку регіону.

Література: 1. Розселення в Україні: проблеми і перспективи / Під ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 269 с.
 2. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / За ред. Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, О.М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.
 3. Регіональне розселення в Україні: стан і прогноз / Доценко А.І., Зінич В.Т., Великохатко О.Т. та інші - К.: РВПС України НАН України, „Фенікс”, 2007. – 376 с.
 4. Мельник І.Г. Місце малих та середніх міст у системи розселення Луганської області // Географія і сучасність. Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Вид. Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 52 – 61.

УДК

ОЦЕНКА И КАРТОГРАФИРОВАНИЕ СТАРООСВОЕННЫХ РЕГИОНОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ГИС-ТЕХНОЛОГИЙ

Костовска С.К., Некрич А.С.

Институт географии Российской Академии наук, Москва, Россия

Основные социально-экономические преобразования осуществляемые как ранее, так и в настоящее время, могут и должны быть оценены. При этом для староосвоенных территорий наиболее актуальным является региональный уровень исследования, т.к. именно на этом уровне принимаются основные решения, направленные на нормализацию современного экологического состояния.

Оценку и картографирование староосвоенных территорий с учетом исторических факторов освоения предваряет сбор сведений о районе исследования, анализ имеющиеся картографических и литературных материалов. При этом учитывается, что характеристика типов хозяйства включает только стационарное освоение, что позволяет делить староосвоенные районы на староземледельческие и старопромышленные, давность освоения, отсчитывается с момента появления первого города, а уровень освоенности определяется плотностными характеристиками.

Для наиболее наглядного представления ситуации складывающейся на исследуемой территории необходимо составление серий карт от землеустройства до карт охраняемых территорий исторического и культурного наследия, являющихся одной из форм специальных и тематических карт. Так как основной задачей, при составлении какой бы то ни было карты, является достоверное отображение картографируемых территорий или объектов, необходимым становится выявление типических черт и особенностей, которые должны быть отображены на составляемой карте в соответствии с ее тематикой и назначением. Немаловажны также правильный выбор масштаба карты и методическая обоснованность ее содержания, обеспечивающие полноту изображаемых элементов.

Староземледельческие и старопромышленные регионы могут быть оценены и с применением ГИС-технологий, которые существенно улучшают оперативность, объективность и достоверность исследований, а также позволяют визуализировать экологическую обстановку и решить задачи экологического содержания. На первом этапе проведения исследования территорий, в среде ArcView GIS необходимо производить дешифрирование космических снимков и обработку статистической и наземной информации, что позволяет разработать карты природно-ландшафтной дифференциации территорий и современного использования земель.

На втором этапе, с целью выявления зависимости между характером землепользования в пределах топологических единиц ландшафтной

дифференциации территории и уровнем антропогенной нагрузки территорий возможно создание интегральной темы, вмещающей картографическое изображение карт, составленных на первом этапе исследования (рис. 1).

Полученная тема визуализируется в виде тематического слоя, состоящего из объектов, информация о которых представлена в виде атрибутивных таблиц. При разработке данной интегральной темы совмещение тематических слоев производится с использованием следующих функций мастера пространственных операций приложения GeoProcessing Wizard: вырезание одной темы с использованием другой темы (операция «clip»), объединение и пересечение тем (операция «intersect» и операция «union»). В результате пространственного объединения создается тема, содержащая полигоны, для каждого из которых в записях таблицы атрибутов унаследованы показатели всех исходных тем. Для улучшения наглядного восприятия полученного изображения, производится группировка полигонов темы, соответствующих отдельным классам, по общему атрибуту с использованием операции «dissolve».

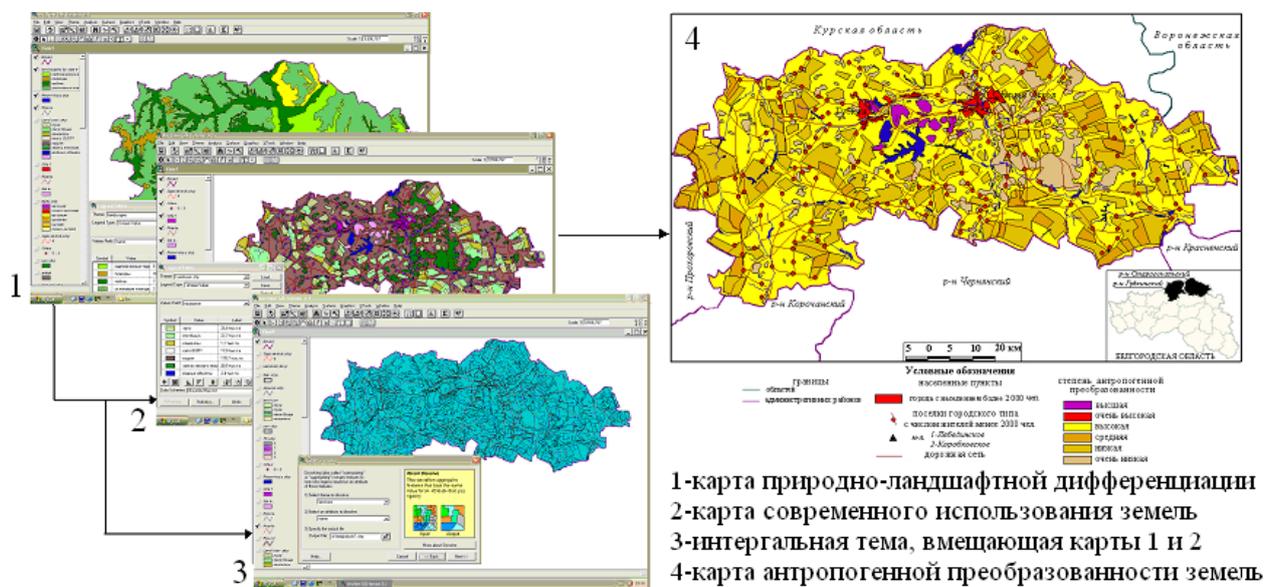

Рис. 1. Технология разработки карты антропогенной преобразованности земель Старооскольского и Губкинского районов Белгородской области.

В таблицах присвоенных к теме содержится набор исходных данных о каждом картографируемом объекте (площади каждой категории использования земель, площади каждого типа местности), а также новые расчетные данные, полученные с помощью функционально-вычислительных возможностей ArcView GIS 3.1 (соотношение площадей каждой категории земель в пределах единиц ландшафтно-топологической структуры, соотношение площадей типов местностей и т.д.). Используемые данные, позволяют выявить экологические противоречия с целью управления уровнем антропогенной нагрузки, которое может осуществляться применительно к виду использования в конкретных типах местностей [1].

Созданные в программной среде ArcView GIS карты позволяют

визуализировать антропогенную нагрузку и экологическую ситуацию как старопромышленных, так и староземледельческих регионов, а также получить сведения о характере ее распределения и причинах возникновения. Так, например, в Старооскольском и Губкинском районах Белгородской области преобладание земель с высокой антропогенной нагрузкой объясняется их близостью к объектам горнодобывающего и перерабатывающего комплекса КМА, что сказывается на плодородии почв и урожайности сельхозкультур; земли с высшей степенью антропогенной нагрузки (6,7% от территории районов) и очень высокой (10,3% территории районов) степенью выявлены на территориях ведения открытых горных работ на месторождениях КМА; земли с высокой степенью антропогенной нагрузки характерны для примыкающих к территориям разработки месторождений (более 74%), вовлеченных в сельскохозяйственный оборот. Экологическое состояние территории Суворовского района Тульской области на рубеже XX-XXI веков оценивается как неблагоприятное: 35% территории характеризуются напряженным и 30% критическим уровнями остроты отдельных экологических проблем; главный очаг современных экологических противоречий возник на значительной территории, где антропогенные нагрузки превышают показатели эколого-ресурсного потенциала, не учитываются природные условия и природно-ландшафтная дифференциация, а также требования и ограничения при хозяйственном развитии района [2].

Оценка и картографирование любой конкретной территории, в том числе с использованием ГИС-технологий, позволяют проанализировать современные ландшафты и состояние их основных элементов, т.е. все многообразие географических условий: состояние природных сред (атмосферы, вод, почв и др.); состояние природных и природно-антропогенных геосистем (ландшафтов, земель и др.); динамику пространственно-временных изменений основных параметров территории (по региональным выделам).

Литература: 1. Некрич А.С. Оценка эколого-хозяйственного состояния территорий Старооскольского, Губкинского и Яковлевского административных районов Белгородской области // Проблемы региональной экологии. – 2007. - №4. - С. 30-36. 2. Костовска С.К. Эколого-географический анализ территории староосвоенного региона (на примере Суворовского района Тульской области): Дис... канд. геогр. наук: 25.00.36 / ИГРАН. – М., 2003. – 155 с.

УДК 911.3

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ МІСТА ХАРКОВА

Яровий М.М., Скляр О.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Загострення соціальних протиріч у міських населених пунктах змушує шукати причини їх виникнення та сутність просторової диференціації, природа якої може бути знайдена, якщо розглядати систему розселення як динамічне

утворення, що виникає за певних природних та соціальних законів [1, с. 194-220].

Важливим фактором, що впливає на просторову структуру системи розселення, є об'єкти інфраструктури та доступ до них. Параметри, що визначають забезпеченість інфраструктурою, були визначені на основі аналізу літературних джерел [3, с. 129-165].

За допомогою ArcGIS побудовані статистичні поверхні, що характеризують розподіл по території міста елементів інфраструктури та доступ до них. Проведена їх класифікація [5, с. 23-38]. Вищому класу відповідає кращий рівень забезпеченості міською інфраструктурою.

Методом послідовних порівнянь проведено ранжування факторів за їх значенням. Транспортна інфраструктура - 0,3 (відстані: до станцій метрополітену - 0,65, до трамвайних зупинок - 0,15, до тролейбусних зупинок - 0,2); елементи соціальної інфраструктури - 0,2 (школи – 0,3, дитячі садки – 0,5, лікарні – 0,2); торгова інфраструктура - 0,15 (відстані: до міських «червоних ліній» - 0,9, до великих супермаркетів – 0,1); відстані: до промислових зон та екологічно небезпечних об'єктів – 0,1, до паркових зон - 0,05; густина автомобільних доріг – 0,05; відстань до центральної частини міста - 0,15.

На основі проведених розрахунків побудовано карту забезпеченості території міста Харкова елементами інфраструктури (рис. 1). З проведених розрахунків бачимо, що території з найвищим рівнем забезпеченості елементами інфраструктури співпадають з центральними районами міста, з багатоповерховою забудовою Салтівського та Олексіївського житлових масивів, Нових Будинків та Павлового Поля. Найнижчий рівень характерний для південної частини міста.

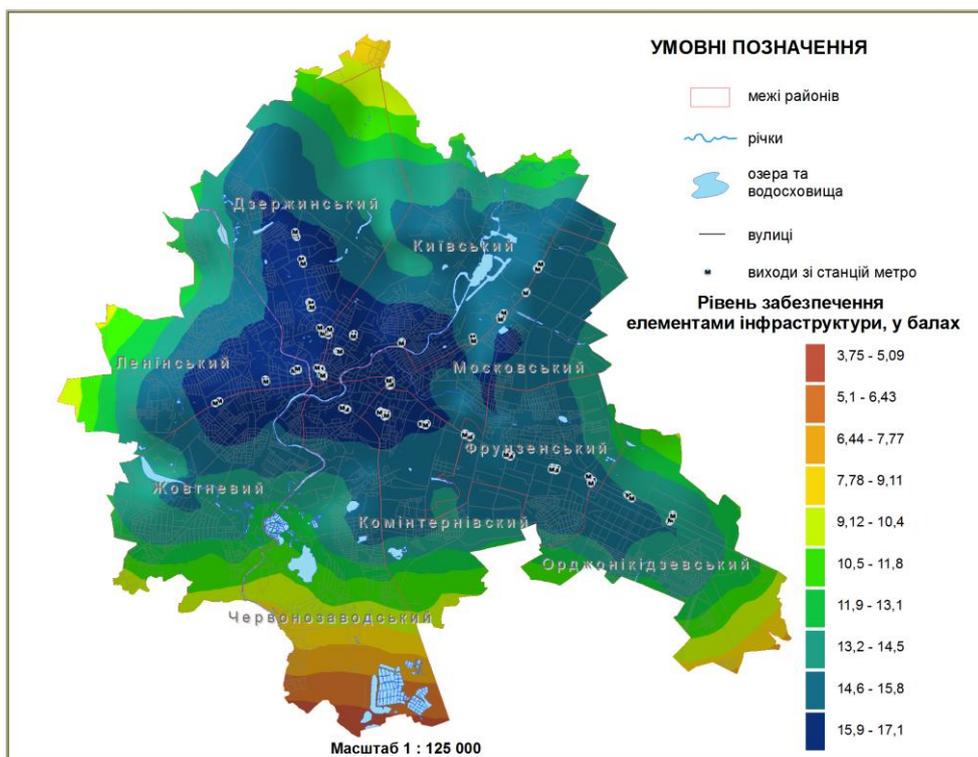

Рис. 1. Диференціація території міста Харкова за рівнем забезпечення елементами інфраструктури.

Ціна на житло визначається багатьма факторами, але найважливішими є наявність доступу до елементів інфраструктури (адміністративної, транспортної, соціальної, економічної), та особливості просторової поведінки мешканців на певному етапі розвитку міста, що проявляється у ставленні до різних районів [2, с. 111-137].

На основі розподілу цін на квартири у різних мікрорайонах міста побудовано карти територіальної диференціації Харкова за цінами на однокімнатні квартири (як найбільш динамічну складову ринку житла) та інтенсивності їх продажу. Найвищі ціни характерні для центральних районів, північно-східної та південно-західної частин. Для цих же районів характерна і висока інтенсивність продажу. Низькі значення показників характерні для південно-східної, південно-західної та північної частини міста Харкова.

Причина такої диференціації показників може критися у особливостях розвитку міста як урбогеосистеми, що проявляється у створенні житлових та промислових масивів та різних елементів інфраструктури. Побудована карта кореляції між цінами на однокімнатні квартири, інтенсивністю їх продажу та забезпеченням території елементами інфраструктури (рис. 2).

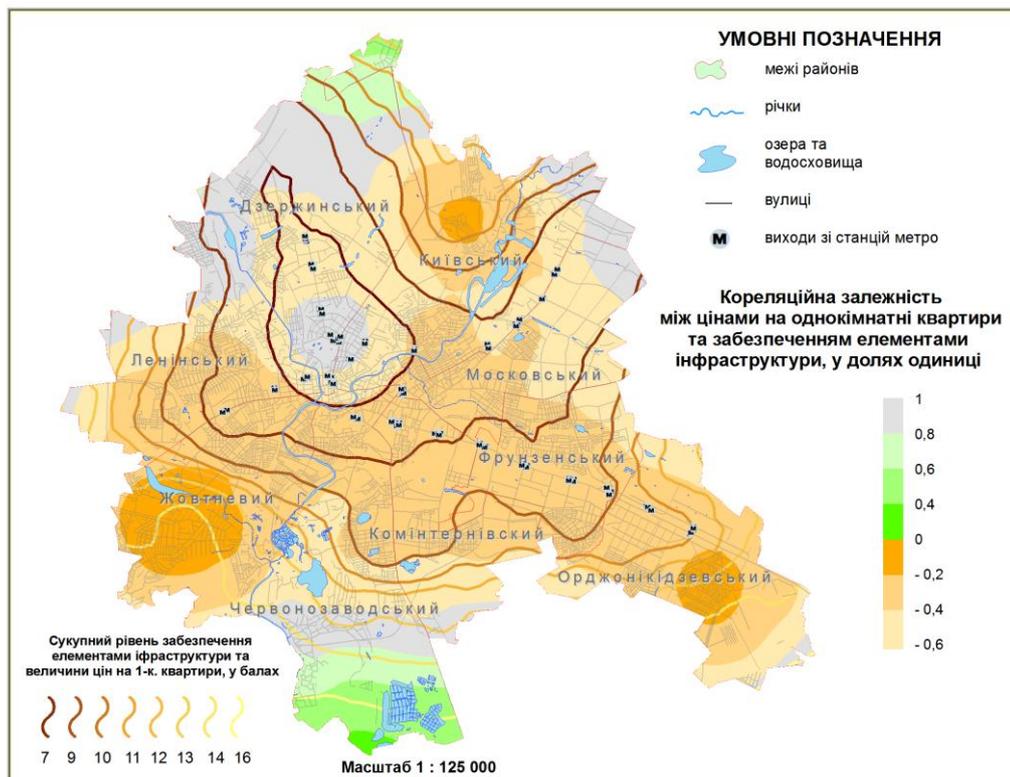

Рис.2. Кореляційна залежність між цінами на однокімнатні квартири, інтенсивністю їх продажу та забезпеченням території елементами інфраструктури

Виявлена залежність вказує на диспропорцію між цінами на житло та рівнем забезпечення території елементами інфраструктури. Так, найвища кореляція характерна для центральних районів, а також північно-східної та північно-західної ділянок міста. Тут відбувається активна перебудова

інфраструктури (намічено будівництво станцій метро, формуються нові червоні лінії, ведеться будівництво житла), що змінює ставлення населення до даних районів і викликає відповідну реакцію ринка житла. Наявність даних територій на окраїнах міста свідчить про активізацію його розвитку у даному напрямку, тобто можна сказати, що північно-східний і північно-західний напрямки є основними у розвитку міста Харкова.

Території з низькою негативною кореляцією характерні для районів старої багатоповерхової забудови поблизу промислових зон та окраїн міста. Така ситуація є наслідком зниження привабливості для життя старих спальних районів, де рівень забезпечення інфраструктурою хоч і є доволі високим, проте активні процеси створення нових елементів інфраструктури поки що оминають дані райони. Це знижує їх привабливість і впливає на ситуацію на ринку житла. Низька позитивна кореляція є характерною для окраїнних ділянок на півночі та півдні, де, незважаючи на низький рівень забезпечення інфраструктурою, ціни є доволі високими, хоча інтенсивність продаж є доволі низькою. Це пов'язується з включенням даних районів у міську зону Харкова попри їх приміські функції.

Отже, система розселення міста, є системою що включає мешканців як активні елементи, яка, якщо звертатися до уявлень Хакена, Бененсона, Португалі підкорюється впливу керуючих параметрів - елементів інфраструктури [4; 6, с. 385 – 412; 7, с. 353-380]. Проведене дослідження свідчить, що поступова зміна елементів інфраструктури викликає зміну ставлення мешканців до різних територій і вибору місця проживання, що впливає на ринок житла.

Література: 1. Арманд А.Д. Самоорганизация и саморегулирование географических систем. – Москва: Наука, 1988. – 264 с. 2. Голд Дж. Психология и география. Основы поведенческой географии. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990.- 304с. 3. Медведков Ю. В. Человек и городская среда, М., «Наука» , 1978 – 206 с. 4. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам. Пер. с англ. – М.: Мир, 1991, 240 с. 5. ArcGIS 9 Spatial Analyst. Руководство пользователя: Пер. с англ. - М.: Data+, 2001. - 216 с. 6. Paul M. Torrens and Itznak Benenson. Geographic Automata Systems. International Journal of Geographical Information Science. Vol. 19, No. 4, April 2005. 7. Portugali, J., Self-Organization and the City. Futures, Vol. 29, No. 4/5, 1997.

СЕКЦІЯ 1 ПРОЮЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.3:32(075.8)

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ: ДОСВІД ЄВРОРЕГІОНУ “НИЖНІЙ ДУНАЙ”

Андерсон Н.В.

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Сталий розвиток країни та її регіонів залежить від усіх елементів ринку і, в першу чергу, від конкурентноздатності суб'єктів господарювання. Але конкурентна перевага фірм створюється й утримується в тісному зв'язку з місцевими умовами. Незважаючи на глобалізацію багатьох галузей виробництва, роль географії базування фірми останнім часом посилюється, і її успіх у змаганні з конкурентами залежить насамперед від положення справ у країні та окремому регіоні. У свою чергу, країни і регіони також розвиваються в конкурентному середовищі [11]. Це пов'язано з тим, що на даний час регіони світу переживають процеси економічної інтеграції і гео економічної трансформації. Технологічні новації у сфері телекомунікацій та транспорту відкривають нові можливості для контактів і взаємодії регіонів незалежно від місця їх географічного розташування [1]. Як наслідок, зростає конкуренція між ними щодо можливостей підключення до так званих “воріт глобальної економіки” – інноваційних і фінансових центрів та мереж, що генерують процес глобалізації [8].

Забезпечення умов для сталого розвитку, формування цивілізованого і динамічного ринку, підвищення конкурентноздатності регіонів повинні стати ключовими елементами у числі національних і регіональних пріоритетів для нашої країни, найважливішою функцією державного регулювання економіки. Однак багато проблем щодо визначення і формування конкурентноздатності регіонів України і ролі держави в цьому процесі ще залишаються невирішеними.

Особливий інтерес представляє аналіз взаємодії процесів сталого розвитку, регіональної конкуренції і транскордонного співробітництва – ця проблема майже зовсім не розроблена, і саме вона є вельми актуальною для євро регіону “Нижній Дунай”.

Феномен регіональної конкуренції тільки недавно отримав увагу з боку науковців, як і тісно зв'язана з ним проблема регіонального маркетингу (маркетингу регіонів). Кількість фундаментальних літературних джерел з цієї проблематики ще дуже обмежена і представлена в основному працями зарубіжних авторів [3,4,8,9,10,11,12]. Сучасні теоретичні і прикладні дослідження регіональної конкуренції здійснюються за такими напрямками: 1) визначення існуючих агентів (суб'єктів) регіональної конкуренції; 2) розробка системи індикаторів конкурентноздатності регіонів; 3) визначення негативних і позитивних ефектів регіональної конкуренції; 4) включення регіональної

конкуренції до пріоритетів регіонального планування та регіональної політики.

У науковій літературі зроблено чимало спроб визначити поняття "єврорегіон". Приміром, К. Содуп вважає, що "єврорегіон - це група муніципальних одиниць, що належать до держав по обидва боки кордону і мають спільну адміністративну структуру" [13]. Відомий український дослідник у галузі фінансів місцевого самоврядування Василь Кравченко вважає єврорегіони міжнародними субрегіонами економічного співробітництва [5]. Ще один український дослідник З. Петренко дає таке визначення: "Єврорегіони - це міждержавні транскордонні регіональні асоціації, які охоплюють прикордонні області і розвиваються за погодженими планами та проектами" [2].

У звіті Світового Банку (Making Development Sustainable, 1994 p.) визначено такі цілі сталого розвитку:

- екологічні цілі, що включають проблеми цілісності екосистем, здатності біосфери виконувати ресурсні функції, збереження біорізноманіття і стану глобального навколишнього середовища;
- економічні цілі, що включають проблеми росту економіки, її ефективності і рівності;
- соціальні цілі, серед яких умови життя, соціальна справедливість, культурна спрямованість, конституційний розвиток.

Таким чином, принципи сталого розвитку тісно взаємопов'язані із екологією (цілісність екосистем, ресурсна здатність біосфери, біорізноманіття) і охороною навколишнього середовища, а також з економічним і соціальним розвитком суспільства.

Дельта Дунаю фактично є фокусом багаторівневої регіональної конкуренції. На самому верхньому, глобальному рівні, вона конкурує у складі усього єврорегіону "Нижній Дунай" на світових ринках транспортних (МТК № 7 - "Дунайський водний шлях", МКТ №9 - "Хельсінкі - Александруполіс, МКТ TRASECA, Євро-Азійський нафтотранспортний коридор) і туристичних (Дунайський біосферний заповідник) послуг.

На національному рівні, українська частина дельти Дунаю конкурує з румунською та молдовською частинами єврорегіону "Нижній Дунай" на ринках транзитних транспортних послуг (український судновий хід "Дунай-Чорне море" конкурує з румунськими Сулінським та Георгієвським каналами) та екотуризму (місто Вилкове та придунайські озера). Крім того, на цьому рівні дає про себе знати проблема геополітичної конкуренції України та Румунії відносно острова Зміїний.

На регіональному рівні, у складі Дунайського портово-промислового комплексу та Придунайської курортно-рекреаційної зони Одеської області, дельта Дунаю конкурує з іншими портово-промисловими комплексами і курортно-рекреаційними зонами України на ринках транзитних перевезень та рекреаційних послуг.

На субрегіональному рівні, як складова частина Українського Придунав'я (Болградський, Ізмаїльський, Кілійський, Ренійський райони Одеської області), дельта Дунаю конкурує на тих же самих ринках з Одеським портово-

промисловим комплексом та Одеською курортно-рекреаційною зоною, а також з курортно-рекреаційним комплексом дельти Дністра і Дністровського лиману.

Нарешті, на мікро-регіональному (локальному) рівні, порт Усть-Дунайськ, що розташований в дельті Дунаю, конкурує з Ізмаїльським та Ренійським портами щодо переробки вантажів в межах Дунайського портово-промислового комплексу.

Висновки. Аналіз проблем сталого розвитку в умовах транскордонного співробітництва та регіональної конкуренції на прикладі субрегіону Українського Придунав'я як складової частини єврорегіону “Нижній Дунай” дає підстави зробити такі висновки:

1. Феномен регіональної конкуренції набуває все більшого значення в умовах, коли ринок визначено загальноцивілізаційною цінністю, сила і могутність будь-якої держави все більше визначаються конкурентноздатністю його регіонів, які вже стають самостійними економічними агентами на глобальних ринках.

2. Конкурентноздатність і конкурентна стійкість транскордонних регіонів є основою їхнього сталого розвитку, яка формується передусім завдяки розвитку регіональних економічних кластерів - сконцентрованих за географічною ознакою груп взаємозалежних підприємств, спеціалізованих постачальників послуг, а також зв'язаних з їхньою діяльністю некомерційних організацій і установ, які належать до різних галузей та секторів регіональної економіки і конкурують між собою, але разом з тим і взаємодоповнюють один одного.

3. Дельта Дунаю є фокусом багаторівневої регіональної конкуренції, яка проявляється на глобальному, національному, регіональному, субрегіональному та локальному рівнях.

4. Субрегіон Українського Придунав'я, як частина єврорегіону “Нижній Дунай”, має великий потенціал кластеризації, що є необхідною умовою підвищення його регіональної конкурентноздатності і формування конкурентної стійкості на регіональних ринках різного рівня. Первинними ядрами економічної кластеризації тут можуть виступати існуючі міжгалузеві комплекси: агропромисловий; транспортний; біосферно-природоохоронний; водно-господарський; рибогосподарський; рекреаційний.

5. Проблема сталого розвитку субрегіону Українського Придунав'я повинна вирішуватись на основі урахування взаємозв'язків між процесами транскордонного співробітництва і регіональної конкуренції в рамках єврорегіону “Нижній Дунай”, якому доцільно надати статус “екоєврорегіону”.

Література: 1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. О.И.Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. 2. Петренко З. Прикордонні регіони як нова форма міжнародної інтеграції// Економіка України — 1999 — № 12 (457) — С. 66-72. 3. Портер М. Международная конкуренция — М.: Международные отношения, 1993. 4. Портер М. Конкуренция — М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. 5. Студенніков І. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – С. 138 – 170.

6. Топчієв О.Г. Одещина у складі євро регіону “Нижній Дунай”: пріоритети загальнодержавної та регіональної політики у прикордонному співробітництві// *Актуальні проблеми державного управління*. – 2000. – Вип.3. – С. 91-101. 7. Czyzewski, Krzysztof. *The Idea of a Border in the European Tradition//Regional Contact*. 1995. No 10, pp. 120-128. 8. *Gateways to the Global Economy / A.E. Andersson, D.E. Andersson (Eds.), Edward Elgar, 2000*. 9. Fujita M., Krugman P., Venables A.J. *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. – Cambridge: The MIT Press, 1999. 10. Kotler P., Asplund C., Rein I., Haider D. *Marketing Places Europe*. – Pearson Education Limited, 1999. 11. *Regional Competition / P.W.J. Batey, P. Friedrich (Eds.), Springer, 2000*. 12. *Regions of the New Europe: A Comparative Assessment of Key Factors in Choosing Your Location*. – London: Ernst & Young, 1995. 13. Sodupe, Kepa. *The European Union and Inter-regional Co-operation//Regional and Federal Studies*. 1999. Vol. 9, No 1, pp. 58-81.

УДК 33992 (1-41)

NORMATIVE INSTITUTIONAL ENSURING OF INTERREGIONAL AND BORDER-LINE COOPERATION WITHIN THE FRAMEWORK OF CIS

Androsyuk N. V.

International Relations Department Volyn National University named by Lesya Ukrayinka

This work analyses the main features of transborder cooperation within the framework of CIS (Commonwealth of Independent States), it also considers the fundamental statements of the Conception of interregional and border-line cooperation between the CIS states-participants.

Key words: conception, boundary territories, interregional cooperation, border-line cooperation, CIS.

The importance of problem research of the conception consists in the fact that nowadays the main CIS states-participants play the significant part in Central Eastern Europe and border-line cooperation within the framework of Commonwealth is developing quickly gaining a great support and encouragement of many states. Current development of state administration principals, expansion of economic, scientific, technical and cultural relations between the regions of the different states strengthens meaningfulness of interregional cooperation.

Today in the Commonwealth of Independent States the collaboration of regions is carried out with the different degree of intensity and is determined by the policy of every country, and also the possibility of mutual necessities' satisfaction of regions in commodities and raw material [2]. Issues which arise during the realization of interregional and border-line cooperation are to be solved with the help of Conception of interregional and border-line cooperation of CIS states-participants (was ratified by Council of the heads of governments of CIS on September 15, 2004).

Conception determines the collaboration that is based on the following principles:

mutual respect of sovereignty and territorial integrity of states-participants of CIS;

- inviolability of state borders;
- finding peaceful solutions to any boundary disputes;
- mutual respect of national legislations (as well as international agreements);
- the main features of boundary territories of states-participants of CIS, in particular their heterogeneity, character of intergovernmental relations and connections formed historically are taken into consideration;
- providing the safety of citizens, environmental and economic protection,;
- respect of human rights and freedoms of states-participants' citizens;
- mutual cultural enriching, mutual understanding, collaboration and cultural values exchange [4].

One of models of border-line cooperation is so called partner or institution model, which is based on the contractual relations, general projects and programs, and also specially founded organizations. The efficiency of this model depends on the level of power and state finances decentralization, and development of civil society of co-operating countries. Thus, among the intergovernmental agreements of CIS countries in the field of interregional collaboration we can select the Agreement Russian Federation and Ukrainian Governments concerning the collaboration of border-line regions and the Program of interregional and border-line collaboration of Russian Federation and Ukraine in 2001-2007, Agreements between Governments of Russia and Kazakhstan concerning regions' border-line collaboration in 1999-2007 [1]. A lot of agreements were concluded between Russian Federation and Ukraine's administrative-territorial units. Russian regions that border with Ukraine are leaders of such co-operation (Rostov region – 26 agreements, Bryansk region – 21, Belgorod region – 13). Kazakhstan holds 20,9% of such agreements, Belarus – 20,6%, Uzbekistan – 8,7% and Kyrgyzstan – 4,9% [2]. In their turn, the regions of Ukraine carry out the interregional collaboration, except for Russia, with 6 regions of Belarus, 8 regions of Kazakhstan, Azerbaijan, Armenia and Georgia, 4 regions of Uzbekistan. The regions of Kazakhstan develop trades, economic and cultural relations with the regions of Russia, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Ukraine and Tajikistan [1]. It is also important to mention such examples of border-line co-op as: “Bolshoy Altay” (so called “Big Altay”) which combines the territories of Kazakhstan, Russia, Mongolia and China. Georgia and Armenia have cooperation within the framework of Gavakhetia; the structure and main aspects of functioning are still in draft projects of these countries, though there is a great prospect of intense collaboration.

The basic tasks of interregional and border-line collaboration of states-participants of CIS are:

- 1) creation of environment of trust, mutual understanding and neighborliness among the regions' and border-line territories' population, state institutions and business communities;
- 2) stimulation of the increase of mutually beneficial trade, development and strengthening of economic, cultural and humanitarian connections between regions and boundary territories of states-participants of CIS;
- 3) saving of common cultural inheritance;

4) simplification of mutual intercourse of the interested state institutions, business communities and population groups, ethnic groups in particular, parted by state boundaries;

5) establishment and effective development of economic and social infrastructure on boundary territories and regions etc. [4].

Consequently, the development of interregional and border-line co-operation within the framework of CIS on a current stage is characterized by deceleration of dynamics, that is explained by irregularity of countries' legislations, although after ratification of general Conception of interregional and border-line cooperation of CIS states-participants, which defined the fundamental principles directions and forms of realization of such collaboration, the efficiency of regional relations and co-op increased. Interregional collaboration within the framework of CIS is extraordinarily important in the context of economic development of states-participants, which take active part in this process, and also this cooperation strengthens the political, social, cultural and other relations between countries. The efficient implementation of the Concept is observed on the example of such regions formed: "Dnipro" (Chernigivska region of Ukraine, Bryansk region of Russia and Gomel' region of Belarus), "Slobozhanshchyna" (Ukraine and Russian Federation), "Yaroslavna" (Sumska region of Ukraine and Kursk region of Russia; this one was created in 2007). Those are a few examples of Concept realization. Another prospect is forming of "Donbass", "Azov" and "Taman", they are all formed to strengthen collaboration between Ukraine and Russia, as well as other countries who will exercise effective ways of co-op to be successful in CIS.

Sources: 1. Вардомский Л. Некоторые проблемы межрегионального сотрудничества стран СНГ // <http://www.imeri-eurasia.ru/baner/kiiev.doc>. 2. Вашанов В. Развитие межрегионального экономического сотрудничества в СНГ // <http://www.cis.minsk.by/main.aspx?uid=714>. 3. Колосов В. Как изучать "новое пограничье" России? // <http://www.intertrends.ru/sixth/008.htm>. 4. Концепция межрегионального и приграничного сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств // <http://www.cis.minsk.by/main.aspx?uid=1050>.

УДК 911

СОВРЕМЕННЫЙ АНАЛИЗ РАЙОНИРОВАНИЯ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Базильский К. В.

*Луганський національний педагогічний університет
імені Тараса Шевченка*

Экология, как наука, тесно вошла в современную жизнь, получив преломление и развитие во многих научных направлениях. Наиболее актуален такой синтез с географическими науками, где наблюдается взаимопроникновение географических и экологических проблем, для решения

которых требуется привлечение всех сфер знаний.

Роль географии в междисциплинарном изучении экологических проблем заключается в «... разработке общей концепции территориальных экологических проблем, теоретических и методических основ их исследования и моделирования...» [3].

Одной из моделей территориального изучения данной проблемы является районирование, как эколого-географическое, так и эколого-экономическое.

Районирование – один из характерных методов в географии, при использовании которого возможно раскрыть пространственные особенности взаимодействия общества и природы, и без которого решение многих экологических проблем будет затруднено.

В Луганской области, которая характеризуется высоким уровнем экологической нестабильности за счет концентрации производств и территориальными диспропорциями в размещении населения и производства, а также неоднородностью природных условий и ресурсов, экологическое районирование приобретает особую актуальность.

Эколого-экономическое районирование позволяет решить целый ряд задач по оптимизации природопользования, проанализировать, усовершенствовать и, в дальнейшем, практически применить результаты мониторинговых наблюдений, скоординировать работу экологических служб в решении внутри- и межрайонных проблем.

Наиболее полное и обоснованное эколого-экономическое районирование Луганской области предложил В.К.Слюсаренко. Исходя из экономических и экологических показателей была предложена схема эколого-географических районов Донбасса и Приднепровья, включая Луганскую область, в которой выделил следующие районы:

- Лисичанско-Рубежанский (северная часть Попаснянского и южная часть Кременского районов);
- Коммунарско-Стахановский (Перевальский и южная часть Попаснянского районов);
- Ворошиловградский (г. Ворошиловград, Лутугинский и южная часть Славяносербского районов);
- Краснолучско-Свердловский (Краснодонский, Свердловский, Антрацитовский районы);
- Старобельско-Беловодский (все левобережные районы, кроме южной части Кременского района).

В основу данного районирования положены такие признаки как: а) географическое положение; б) размеры территории; в) наличие природных условий и ресурсов; г) отраслевая структура хозяйства; д) наличие трудовых ресурсов, а также направление дальнейшего экономического развития исследуемого района.

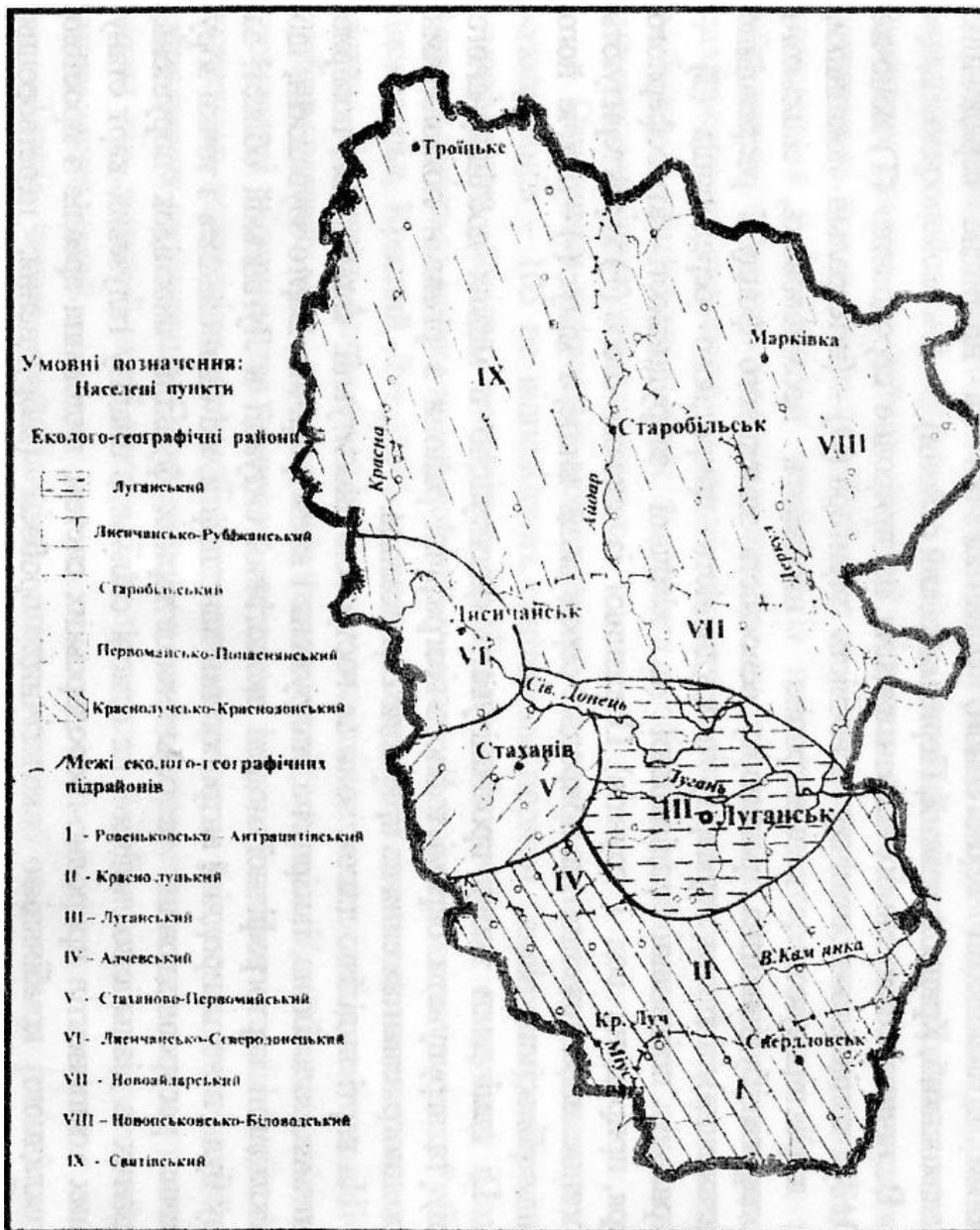

Рис. 6. Еколого-географічне районування Луганської області

Еколого-географічне районування - особливий вид систематизації, метою якого є розділення території на рівнозначні або ієрархічно залежні територіальні одиниці з метою отримання нових знань про об'єкт дослідження.

В 2006 році проблему районування Луганської області в своїй дисертаційній роботі підняла Белоусова Н.В., провівши на основі вже існуючих результатів еколого-географічне районування території, де використовувала інтегральні показники техногенної навантаженості на природну середовище. Сутність проведеного районування полягала в виділенні еколого-географічних систем (на основі територіальних відмінностей еколого-географічних ситуацій) та об'єднанні їх в райони та підрайони. Виходячи з цього були виділені наступні еколого-

географические районы: Лисичанско-Рубежанский; Луганский; Перевальско-Попаснянский; Краснолучско-Свердловский; Старобельский [1].

- 2 – Коммунарско-Стахановский; 9 – Днепропетровский; 13 – Запорожский
 3 – Ворошиловградский; 6 – Краматорско-Константиновский; 14 – Орехово-Мелитопольский; 16 – Харьковско-Чугуевский; 23 – Белопольско-Сумский; 24 – Роменский; 26 – Кировоградский; 28 – Полтавский; 29 – Кременчугско-Козельщинский
 4 – Краснолучско-Свердловский; 7 – До-

Как видно, эти два вида районирования имеют свои общие черты, но границы исследуемых районов не совпадают, что связано как с различными методиками анализа территории, так и с текущими экономическими изменениями в структуре хозяйства области.

Анализ вышеописанных методов районирования показывает, что

целесообразно проводить исследовательскую работу в данном направлении: разработать универсальную методологическую концепцию, привести в систематику имеющиеся показатели и т.д. Показателем, который наиболее наглядно отражает экологический потенциал по нашему мнению является величина рассчитываемая путем вычитания из предельно допустимой нагрузки нагрузку фактическую.

Проводя в дальнейшем комплексный анализ природных условий и ресурсов, отраслевой и территориальной структуры хозяйства, расселения и медико-демографических характеристик населения, количественных и качественных нагрузок на среду целесообразно построение карт с «ядрами» и периферийными зонами экологически-неблагоприятных территорий, используя методику уже имеющихся результатов.

Литература: 1. Белоусова Н.В. Автореферат диссертации на получение научной степени кандидата географических наук - Киев, 2006. 2. Слюсаренко В.К. Эколого-экономическое районирование.-Киев:Наук.думка, 1990. 3. Шаблій О.І. Вступ до суспільної географії. – Львів, 2001.

УДК 911.3

РИНОК ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Варвинська І.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Ринок праці як відносно автономне цілісне утворення, підсистема національної економіки функціонує за власними законами і одночасно підпорядковується загальним закономірностям ринкової економіки.

Одним з актуальних питань сучасності є проблеме формування та функціонування ринку праці. Після тривалого періоду всебічної зайнятості населення, яка була притаманна радянським часам, проблеми зайнятості та безробіття найбільш гостро постали на початку 90-х років і з того часу постійне привертають увагу економістів і географів. В умовах розбудови Української держави, створення національно-господарського комплексу значно зросли вимоги до розробки нових механізмів і методів формування ринку праці.

Проблемам ринку праці приділяється достатньо уваги, однак відмічається багато розбіжностей як щодо понятійного апарату, так і змістовного його наповнення. Щодо означення та виявлення ринку праці існує багато підходів і дослідження цього питання велося багатьма вченими. Серед них виділяють: В.Петюх, В.Герасимчук, І.Петрова, Л.Шевченко, Н.Мезенцева, О.Безпала, О.Левада Зокрема, як тотожні вживаються поняття "ринок робочої сили" і "ринок праці". Немає єдності в поглядах на функції ринку праці та сфери його прояву, в ставленні щодо політики регулювання тощо. Всі визначення ринку праці, незважаючи на врахування специфічних особливостей товару, що реалізується на ньому, так чи інакше базується на функціональному підході.

Ринок праці це сукупність економічних відносин, форм і методів узгодження і регулювання інтересів безпосередніх виробників і роботодавців, пов'язаних з організацією, використанням і оплатою найманої праці [1].

В даному аспекті актуальними є дослідження саме регіонів як безпосередніх об'єктів економічного розвитку країни. Тому метою даної статі є виявлення суспільно-географічних особливостей щодо ринку праці окремих районів Харківської області.

Ситуація на ринку праці як України в цілому, так і окремо Харківської області характеризується збільшенням обсягів та рівня зайнятості населення, а також зниженням чисельності безробітних та рівня безробіття (за методологією МОП).

За даними Держкомстату, в середньому за січень-грудень в Україні чисельність економічно активного населення віком 15-70 років становила 22,5 млн. осіб, з яких 21,1 млн. були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,4 млн. – безробітні. Рівень зайнятості населення становив :у віці 15-70 років – 59,1% , а в працездатному віці – 67,2%. Рівень безробіття (за методологією МОП) серед економічно активного населення віком 15-70 років становив 6,2%, а працездатному віку – 6,7%.

У 2006 році Харківська область за кількістю працюючих на великих і середніх підприємствах посідала четверте місце в країні, в економіці регіону було зайнято 723,3 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття, розрахований по відношенню до середньорічної чисельності населення працездатного віку, на 1 січня 2007 р. становив 2,4%.

В Харківській області станом на 1 липня 2006 року загальний рівень зайнятості населення становить близько 58,5%, а рівень безробіття серед економічно активного населення працездатного віку в області знаходиться на межі 7,0 - 7,2%. Протягом I півріччя 2006 року в Харківській області спостерігалось збільшення чисельності зайнятих осіб в багатьох галузях економіки, а саме в промисловості, будівництві, транспорті, оптовій та роздрібній торгівлі [5].

Структурні зрушення зайнятості населення в Харківській області відбувались в умовах реформування економіки. Перехід державних форм власності в приватну, розширення сфери послуг та торгівлі призвело до зростання чисельності власників, тому збільшилась частка осіб найманої праці. На зрушення галузевої структури зайнятості населення впливають нові форми функціонування підприємств. Тому аналізуючи структуру зайнятості населення за галузями економіки в Харківській області на початок 2005 р. маємо скорочення зайнятості в основних галузях матеріального виробництва через скорочення обсягів виробництва, загальну тенденцію до зростання питомої ваги невиробничої сфери.

За даними служби зайнятості, в цілому по області у 2006 році існував надлишок вакантних місць для мулярів у розмірі майже 2,0 тис. вакантних одиниць. У поточному році підприємства області потребували 3,4 тис. токарів, а на обліку в службі зайнятості перебувало лише 618 токарів, шукаючих роботу, попит на фрезерувальників склав 1,4 тисяч вакансій при пропозиції на

них в кількості 130 незайнятих фрезерувальників.

І, навпаки, регіональний ринок праці на сьогодні перенасичений економістами, бухгалтерами, продавцями, кухарями, перукарями, при тому, що в службі зайнятості на одну з вище перелічених професій та спеціальностей претендують по декілька десятків безробітних осіб.

У 2006 році за даними підприємств, організацій та установ області, які надали до служби зайнятості дані щодо потреби в кадрах, регіональний ринок праці потребував 3,8 тис. бухгалтерів та економістів різного профілю. За сприянням у працевлаштуванні до служби зайнятості звернулося 5,9 тисяч незайнятих бухгалтерів та економістів, а за підрахунком виходить, що у минулому році бухгалтерів та економістів було на 2,1 тис. більше, ніж потребував ринок праці Харківщини.

Поряд з існуванням такої диспропорції в кадрах за економічними спеціальностями поширюється ситуація, коли випускники вищих та професійно-технічних навчальних закладів не можуть працевлаштуватися за обраною спеціальністю, бо на неї немає достатнього попиту.

Ситуація на ринку праці Харківської області у найближчі десятиліття матиме істотне, а певною мірою і найважливіше значення для економіки України. Тому серед основних напрямів регулювання ринку праці є завдання щодо розробки довгострокового прогнозування потреби у кваліфікованих кадрах за професійно-кваліфікаційними групами на державному рівні.

Література. 1. Герасимчук В.І. Ситуаційне регулювання ринку праці: методологічні та методичні аспекти. – К.: РВПС.-Вид-во «ПРИНТ-ЕКСПРЕС».- 2000.-106с. 2. Економічна активність населення Харківської області у 2005 році: Статистичний збірник/Головне управління статистики у Харківській області: №45/01-2 від 30.09.2006р. 3. Левада О.М. Суспільно-географічні основи формування та функціонування регіонального ринку праці сільської місцевості (на прикладі Запорізької області): Автореф. дис. канд. геог. наук: 11.00.02 /Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова – Одеса, 1999. – 18с. 4. Петюх В.М. Ринок праці: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 288 с. 5. Статистичний щорічник. Харківська область у 2005 році / Держкомстат України. - ДО., 2006. - 780с. 6. Харківський регіональний центр зайнятості. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua. – Заголовок з екрану

УДК 911.3

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОТЕНЦІЙНОЇ МІГРАЦІЇ СЕРЕД МОЛОДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Височин М.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Реальна маса мігрантів у будь-якому суспільстві помітно відрізняється від потенційної, оскільки не всі охочі змінити місце проживання реалізують свої прагнення. Проте вивчення характеристик потенційної маси мігрантів дозволяє виявити певні закономірності формування і прогнозувати об'єми і спрямованість можливих міграційних потоків.

Інтенсивність, спрямованість, характер зовнішньої міграції населення України на початку 90-х років істотно змінилися в порівнянні з попереднім періодом. Були зняті існуючі раніше обмеження в реалізації права людини на вільне пересування. Економічна криза, падіння рівня життя значно підсилили мотивацію населення до міграції, перш за все - економічної. Поїздки за кордон з метою заробітку в сфері дрібної торгівлі, тимчасового працевлаштування набули широкого розповсюдження, стали важливою стратегією виживання для багатьох сімей у складних умовах перехідного періоду. Поширеність подібних поїздок, їх соціально-економічна значущість зумовили необхідність детального вивчення і осмислення цього явища, його причин і наслідків.

Метою даного обстеження було виявлення та вивчення стримуючих та стимулюючих факторів, що впливають на рішення студентів старших курсів вищих навчальних закладів щодо зміни місця проживання з метою працевлаштування після закінчення навчання.

Для вирішення поставленої мети була розроблена анкета, проведено анкетування та оброблено зібраний матеріал. Обробка матеріалу виконувалася за допомогою програмного пакету ОСА [1].

Теоретичною основою даного обстеження були роботи В. Онікієнко та В. Поповкіна, Т. Юдіної, методичною основою – О. Бутенка та В. Гречихіна.

Опитування проводилося протягом 2004-2006 рр. Опитуванням було охоплено 9 державних вузів Харківської області. В опитуванні брало участь близько 500 респондентів. Анкетувалися уродженці Харківської області, що є студентами 4, 5 та 6 курсів стаціонарного відділення і мають у поточному році закінчити навчання у вищих навчальних закладах.

Анкетування проводилося в 2 етапи. У пробному анкетуванні взяло участь майже 200 учасників. Його завданням було виявити основні недоліки питань анкети та доповнити або змінити формулювання запитань. В основному етапі взяло участь 367 респондентів. Серед питань, представлених в анкеті, було виділено загальний блок, індивідуальні блоки для тих, хто має намір після закінчення вузу виїхати за межі Харківської області або України з метою зміни постійного місця проживання чи місця роботи на короткий або необмежений період часу, а також для тих, хто не має намірів (вагається) після закінчення вузу виїздити.

Серед питань анкети є питання-фільтри, що дають можливість респонденту визначитись із вибором наступного блоку питань, та основні питання, що дозволили зробити певні висновки.

За результатами аналізу анкет можна зробити наступні висновки

Було виявлено, що 61,24% респондентів не мають намірів (або вагаються) після закінчення вузу виїздити за межі Харківської області чи України з метою працевлаштування, а 38,76% опитаних мають наміри після закінчення вузів покинути територію області з метою зміни постійного місця проживання або місця роботи на якийсь час, на що у кожній з груп респондентів є свої причини на те.

За даними аналізу анкет 44,2% респондентів є частково задоволеними своїм матеріальним становищем, 27,6% - частково не задоволені, 19,9% -

повністю не задоволені та лише 8,3% респондентів повністю задоволені своїм матеріальним становищем, що, на нашу думку, суттєво впливає на пошуки високооплачуваної роботи в майбутньому, тому що більшість все-таки має якийсь незадоволення.

Серед респондентів мають бюджетну форму навчання 56,4%, а меншість - контрактну (43,6%). 43,6% респондентів, у свою чергу, не мають ніяких зобов'язань перед державою і мають можливість виїхати на працевлаштування за кордон, а більшість опитаних студентів повинні перший період після закінчення вузу працювати на території своєї країни.

Серед студентів, що брали участь в опитуванні, досвід роботи має 42,4% респондентів, а 57,6% не мають.

За межі Харківської області чи України виїздили 92% усіх опитаних, інші 8% територію області на момент опитування не покидали. 20,8% респондентів виїздили до Автономної республіки Крим (в основному на відпочинок) 18,4% - до регіонів Західної України, Херсонської та Запорізької областей, 12,8% - відвідували Київську область, а 11,2% - столицю країни - Київ, Донецьку область відвідувало 10,4% опитуваних, 8,8% - Полтавську область, 7,2% - Луганську, 5,6% - Сумську і 4,8% респондентів бували на території Дніпропетровської області. Серед респондентів, які покидали територію України, 53,3% відвідували Росію, 17,8% - інші країни світу (Італія, Іспанія, Греція, Австралія та ін.), 13,3% - Польщу, 8,9% - Білорусь та 6,7% відвідали Францію.

Термін, на який респонденти покидали територію Харківської області та України, не перевищує 1-3 місяці. 53,7% опитаних покидали територію Харківської області чи України з метою відвідування друзів та родичів, 34,3% - виїздили на канікули, відпочинок, подорож, 5,6% респондентів пропонують свої варіанти (оздоровлення та ін.), 4,6% - виїздили на заробітки і 1,9% - на лікування.

76,4% серед респондентів ніколи раніше не брали участі в поїздках, пов'язаних із тимчасовим заробітком, 23,6% мають такий досвід, тому, на думку автора, вони стоять перед більшою спокусою поїхати ще раз або кілька разів на заробітки за кордон, тим паче, що більшості з них у результаті поїздки на заробітки вдалося хоч якось покращити своє матеріальне становище.

Серед основних причин, які впливають на рішення респондентів залишитися в Харківській області, перше місце займає, звичайно, перебування сім'ї на території області (33,6%), багато друзів (25,4%), мають гарантію працевлаштування (18,6%), влаштовують житлові умови (15,4%), та люди, які пропонують свої варіанти (патріоти, закохані в свою країну, люблять природу рідного краю тощо) (3,2%).

З причин, через які респонденти наважились на переїзд з Харківської області чи України, переважає відсутність роботи за спеціальністю (відсутність роботи взагалі), неможливість подальшого кар'єрного росту, влаштування власного життя, незадовільні умови праці в регіоні, родина та друзі в іншому регіоні, проблеми з житлом, не влаштовує політична ситуація, сімейні проблеми, не влаштовують екологічні та кліматичні умови.

Серйозні наміри покинути територію Харківської області назавжди мають лише 4,4% респондентів групи С, але вони поки не мають можливості; 5,7% респондентів часто задумуються над від'їздом, 44,9% - іноді думають, що було б непогано поїхати, 44,9% - взагалі ніколи не думали про від'їзд.

Якби була можливість, то респонденти даної групи переїхали б до регіонів України: 34,1% до м. Києва, 27,1% - Київської області, 18,8% - Криму, 15,3% - до інших регіонів України (див. рис. 3.24). Серед країн для переїзду, при можливості, 25% респондентів вибрали б Росію, 25% - Німеччину, 36,8% - країни Західної Європи, 13,2% - Великобританію.

Респонденти групи В, що мають намір після закінчення навчання покинути територію Харківської області чи України обрали такі регіони, як Київська область (34,1%), м. Київ (24,4%), Донецька область (7,3%), інші регіони - 34,1%.

Серед країн, до яких у майбутньому переїдуть респонденти даної групи, перше місце посідає Росія (45,6%), друге - Німеччина (15,8%), третє - Великобританія (8,8%).

Більшість з вище зазначених респондентів мають наміри покинути межі Харківської області чи України протягом року після закінчення вищого навчального закладу (48,5%), через 1-2 роки (31,7%), через 3-5 років (16,8%), пізніше (3%). Це свідчить про серйозні наміри багатьох респондентів до еміграції.

Серед опитаних студентів 46% не знають ще, на який саме термін вони виїдуть з Харківської області, 29% - виїздять на постійне місце проживання, 12,7% - їдуть на кілька років, 10,8% - на 1 рік, 1% - на строк менше 1 року.

Кожен потенційний мігрант ставить перед собою якусь певну мету пов'язану із переїздом. 41,7% потенційних мігрантів даного проекту мають наміри із виїздом на межі регіону покращити своє матеріальне становище, тобто зрозуміло, що люди швидше за все збираються на заробітки, 12,6% - планують влаштувати власне життя, 3,9% - отримати освіту, 3,7% - на працевлаштування та 4,7% планують зайнятися науковою діяльністю та з'єднатися із сім'єю.

Отже, як висновок, можна сказати, що серед молоді, яка навчається у вищих навчальних закладах, майже 40% мають наміри в недалекому майбутньому виїхати за межі Харківської області чи України. Серед найважливіших причин, що спонукають молодь на це рішення, перше місце посідає причина, пов'язана із покращанням матеріального становища та працевлаштування.

Не дивлячись на те, що більшість становлять ті респонденти, що не мають намірів на від'їзд чи вагаються, доля майбутніх емігрантів досить велика, що свідчить про соціально-економічне становище, яке не влаштовує наших громадян. Мають місце також незадовільні умови праці, працевлаштування, рівень заробітної плати спеціалістів, що отримали освіту, в тому числі і в найкращих вузах України.

Найважливішою в даному контексті, на нашу думку, є проблема адаптації молодого покоління до нових умов праці: оновлення економіки, впровадження

сучасних технологій, зміни соціально-психологічних відносин у суспільстві. У зв'язку з цим вже існує необхідність сприяння в адаптації учасникам ринку праці, і в першу чергу - новоприбулим працівникам, якими є, зокрема, випускники вищих навчальних закладів - самий «просунутий» сегмент молоді в будь-якій державі, а також найбільш перспективно важлива для держави частина трудового потенціалу.

Таким чином, можна стверджувати, що назріла необхідність розробки для молоді рекомендацій з трудової мотивації, стимулювання праці, соціально-психологічної адаптації в контексті можливих трудових міграцій.

Результати дослідження допоможуть виявити недоліки в плані працевлаштування випускників вузів та оптимізувати шляхи їх вирішення.

Складною залишається міграційна ситуація серед цієї групи населення в межах Харківсько-Белгородського прикордоння. Але це питання потребує окремого дослідження і в даній роботі не виділяється.

Література: 1. Пакет ОСА (Обробка Соціологічних Анкет). Методичні розробки з навчального курсу „Методи комп'ютерної обробки соціологічної інформації” / Упорядники: О.І. Кізілов, О.М. Кислова. – Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 1999.

УДК: 911.373 (477.8)

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ПОСЕЛЕНЬ ЗА ІНТЕРВАЛАМИ ВІДНОСНОЇ ВИСОТИ

Гищук Р.М.

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Аналіз розміщення поселень є актуальним не тільки щодо абсолютної висоти поселень [1, 4 - 6, 7], але також стосовно відносної, яку вони займають. Значущість останнього полягає в детальнішому розгляді особливостей заповнення населеними пунктами, перш за все, терас (сталих відносних рівнів сточища річки) [2 - 4, 7 - 8], оскільки висотних відтинків припадає на них більше, а це дозволяє здійснити глибший спектральний аналіз висоти розміщення місць замешкання. Іншим аргументом на користь використання вказаного методу досліджень населених пунктів є їхні значні перепади абсолютної висоти, що найбільш прийнятно в умовах гірських і передгірських місцевостей. Однією з таких територій в Українських Карпатах є Івано-Франківська область.

Для виконання вищезазначеного загальну амплітуду перепаду найвищого й найнижчого поселення (740,8 м) Прикарпаття було розбито на проміжки. Таких інтервалів загальною кількістю вийшло 23, з яких перші чотири від 3 до 12 м проходили через 3 м, від 12,1 до 30 м – через 6м (3 інтервали), від 30,1 до 100 м – через 10 м (7 інтервалів), від 100,1 до 500 м – через 100 м (3 інтервали) й останній 23 інтервал – це висоти над урізом води річки понад 500 м.

Зміна кількості поселень за інтервалами відносної висоти Прикарпаття відбувається в загальному характері хвилеподібно, утворюючи своїми зростаннями й спаданнями чотири блоки (групи) загального зосередження поселень області. Саме у наявності в групах піків, які чітко простежуються, а також найменших значень, що розмежовують їх, полягає різниця між ними. Перший блок населених пунктів триває до 18-24 м (191 поселення), другий вписується в межі 24,1-90 м (351 поселення), третій – 90,1-160 (174 поселення), четвертий – 160,1-500,1 і вище (88 поселень). За такою ж послідовністю загального згуртування чисельності населених пунктів у групах розмістилися як первісні, так і без археологічних культур міста і села Прикарпаття (табл. 1).

Таблиця. 1

**Розміщення поселень Івано-Франківської області
за інтервалами їхньої відносної висоти**

№ п/п	Інтервали відносної висоти, м	Кількість усіх поселень, шт.	Кількість поселень без археологічних культур, шт.	Кількість давніх поселень, шт.	Показник ретроспективного заселення (П р.з.) інтервалу, %	Відхилення П р.з. (Δ П р.з.) інтервалу від рівня області, %	Частка нинішнього заселення інтервалів, %
1.	≤3	20	19	1	5,0	-86,1	2,5
2.	3,1-6	42	28	14	33,3	-7,1	5,2
3.	6,1-9	39	27	12	30,8	-14,3	4,9
4.	9,1-12	31	19	12	38,7	7,8	3,9
5.	12,1-18	29	17	12	41,4	15,3	3,6
6.	18,1-24	30	16	14	46,7	30,0	3,7
7.	24,1-30	44	21	23	52,3	45,6	5,5
8.	30,1-40	52	28	24	46,2	28,6	6,5
9.	40,1-50	64	42	22	34,4	-4,2	8,0
10.	50,1-60	45	25	20	44,4	23,8	5,6
11.	60,1-70	50	31	19	38,0	5,8	6,2
12.	70,1-80	52	33	19	36,5	1,8	6,5
13.	80,1-90	44	23	21	47,7	32,9	5,5
14.	90,1-100	34	27	7	20,6	-42,7	4,2
15.	100,1-120	47	28	19	40,4	12,6	5,8
16.	120,1-140	54	36	18	33,3	-7,1	6,7
17.	140,1-160	39	26	13	33,3	-7,1	4,9
18.	160,1-180	16	9	7	43,8	21,9	2,0
19.	180,1-200	13	11	2	15,4	-57,1	1,6
20.	200,1-300	32	25	7	21,9	-39,1	4,0
21.	300,1-400	15	13	2	13,3	-62,9	1,9
22.	400,1-500	7	7	0	0,0	-100,0	0,9
23.	≥500,1	5	4	1	20,0	-44,3	0,6
ІВАНО- ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ		804	515	289	35,9	27,8*	100,0

Максимум поселень Івано-Франківської області припадає на другий-третій (42 і 39 поселень відповідно), восьмий-дев'ятий (52 і 64 поселення), дванадцятий (52 поселення), п'ятнадцятий-шістнадцятий інтервали (47 і 54 поселення) й висоту від 200 до 300 м (32 поселення), що відповідно ідентифікується з першою-другою терасами, четвертою терасою на Дністрі та її верхнім схилом (особливо в сточищі Прута), від схилу п'ятої-шостої тераси до верхнього схилу останньої для всіх головних річок області, а також частково на вододілі. Мінімальні ж позначки характерні для заплави та її схилу перших двох інтервалів, а також для всіх решта відтинків вододілу, починаючи з висоти більше 160 м. Останній, маючи надто великий осяг амплітуди перепаду висоти, заселений вкрай нерівномірно. Крім сказаного, в його межах з 400,1 до 500 м не простежується давніх поселень – єдиний інтервал у Прикарпаттю. Останні досить-таки чітко домінують на висотах від 24,1 до 140 м, за винятком інтервалу 90,1-100 м. Тут стовно сусідніх інтервалів простежується суттєвий спад як загальної кількості поселень області, так і первісних. Початок вище означеного проміжку відповідає III-ій терасі Прута та її верхньому схилу Дністра й триває до давньої сьомої тераси [2].

Найбільша нинішня кількість поселень у Івано-Франківській області (64 шт) розташована на висоті 40,1-50 м (схил IV-V тераси), частка яких становить 8,0%. Другим за кількістю населених пунктів Прикарпаття (54 шт.) є відтинок 120,1-140 м – схил VI-VII тераси. Тут частка заселення складає 6,7%. Між ними розташовані інші найчисельніші інтервали області, за винятком проміжку 90,1-100 м, де відсоток заселення не перевищує 4,2. Найменша кількість нинішніх поселень області згуртувалася від 9,1 до 24 м (3,5 - 4%) – III тераса та її нижній схил, на заплаві (2,5%) та на вододілі від 0,5 до 2,5%. Винятком є проміжок 200,1-300 м, де частка сьогodнішніх поселень прирівнюється до 4%.

У абсолютному вимірі аналіз зміни кількості поселень по інтервалах за математичною моделлю в залежності від їхньої висоти над урізом річки показав, що, починаючи з 25 поселень на першому відтинку, кількість поселень до 11 проміжку зростає пологіше в прямій пропорційній залежності. При цьому піком насичення кількості поселень, з якого математична залежність змінюється на обернено пропорційну, є 48 шт. Далі значно стрімкіше чисельність населених пунктів неухильно падає аж до нуля на останньому інтервалі, що на вододілі.

Майже таку ж саму закономірність зміни кількості поселень мають первісні поселення, хоча й описуються меншими абсолютними показниками. В цьому випадку достовірність сказаного є ще вищою (0,86), а вершиною дугоподібного графіку змін є 9 інтервал. На ньому чисельність населених пунктів дорівнює 21, а початок і закінчення знаходяться на межі одного (перший відтинок) та нуля поселень (передостанній проміжок).

Дещо інший характер зміни чисельності поселень мають населені пункти без археологічних старожитностей. Графічно він дуже полого зростає з 1-го аж до 13-14 інтервалу (80,1-100 м), а кількість населених пунктів повільно та

характеристики рельєфу як вияв потенціалу заселюваності території // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя / Мат. міжнар. наук.-практ. конф. – Київ: Реформа, 1998. – С. 9-11. 5. Круль В. Ретроспективна географія поселень Західної України. – Чернівці: Рута, 2004. – 382с. 5. Круль Г. Особливості впливу абсолютної висоти місцевості на розміщення поселень Північної Буковини // Наук. Вісник Чернівецького у-ту: Зб. наук. праць. – Вип.246: Географія. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 126-137. 6. Круль Г. Географо-краєзнавча оцінка процесів заселення Північної Буковини. – Автореф. дис... к. геогр. н. – Чернівці, 2006. – 20 с. 7. Круль Г.Я., Григор'єва Г.В., Гадельшин О.Р. Територіальні характеристики заселень сточищ основних річок Північної Буковини // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2007. – Вип. 14. – С. 33-39.

УДК 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Глобенко Н.О., Кандиба Ю.І.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

В Україні проводиться політика, спрямована на формування нової освітньої системи, яка б поєднала національні традиції та основні досягнення світової педагогічної думки. Забезпечення якісної та доступної дошкільної освіти, виховання здорової, компетентної особистості є головними пріоритетами дошкільної освіти [1]. Реалізація такої політики має здійснюватися як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. У даному дослідженні піднімаються проблеми розвитку дошкільної освіти в Черкаській області.

На кінець 2006 р. в Черкаській області функціонувало 683 дитячих дошкільних закладів різних типів і форм власності на 39,1 тис. місць. З них у міських поселеннях – 172, у сільській місцевості – 511 закладів [3]. Аналіз мережі дошкільних навчальних закладів в області дає підстави зробити висновок, що в період з 1995 р. і до 2004 р. спостерігається зменшення їх кількості як у сільській місцевості, так і в міських поселеннях (рис. 1), що зумовлено рядом причин. Перш за все, це погіршення демографічної ситуації, зменшення народжуваності з середини 90-х років минулого століття й до 2001-2002 рр. Нині спостерігається позитивна тенденція до збільшення рівня народжуваності, зокрема у міських поселеннях Черкаської області, що, у свою чергу, сприятиме необхідності відкриття нових дошкільних закладів. До такої необхідності призводить і поліпшення соціально-економічної ситуації в регіоні, збільшення зайнятості жінок, розуміння батьками важливості дошкільної освіти.

В Черкаській області показник охоплення дітей дошкільною освітою

становить 66%, що є одним з найбільших в Україні (як приклад, у Київській області – 62%, Львівській області – 36%). Це пояснюється, перш за все, значною зайнятістю жінок дітородного віку [4].

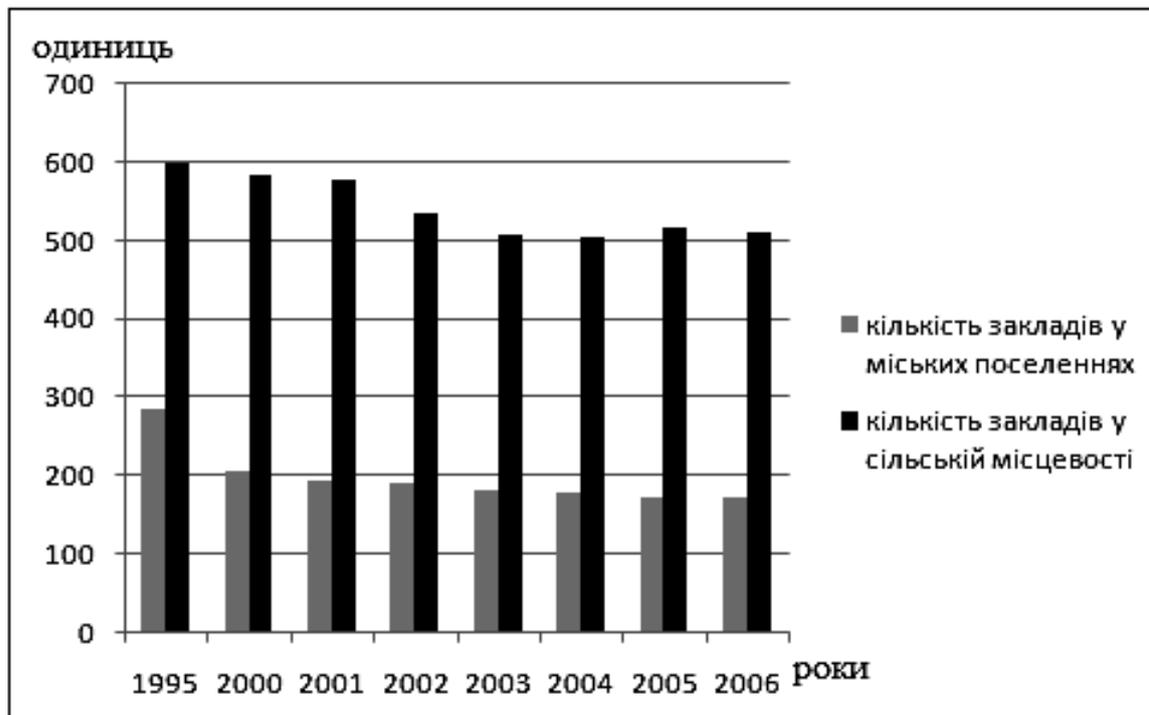

Рис. 1. Динаміка кількості закладів дошкільної освіти Черкаської області (побудовано авторами за даними [3])

При цьому спостерігається тенденція до збільшення охоплення дітей дошкільною освітою різних вікових категорій. Серед загальної чисельності вихованців дошкільних установ Черкаської області близько 1% становлять діти віком до 1,5 років, 17% – від 1,5 до 3-х років, 82% – старше 3 років.

Переважає більшість дошкільних закладів (96,6%) мають комунальну форму власності, 0,3% - державну, 3,1% закладів – приватну форму власності. Майже всі дошкільні установи відносяться до україномовних і тільки один дошкільний заклад в місті Каневі здійснює виховання за змішаним типом – українською і російською мовами [3].

На рис. 2 показано динаміку чисельності дітей у дошкільних закладах за районами Черкаської області. Звичайно, лідером за чисельністю дітей у дошкільних закладах є місто Черкаси (обласний центр та місто з найбільшою кількістю населення в області), а також міста Умань, Сміла, Канів, які мають значну кількість населення, краще медичне обслуговування, вищі показники народжуваності, ніж у сільській місцевості. Серед районів виділяються Чорнобаївський, Уманський, Корсунь-Шевченківський – в основному ті райони, які мають найбільшу кількість населення.

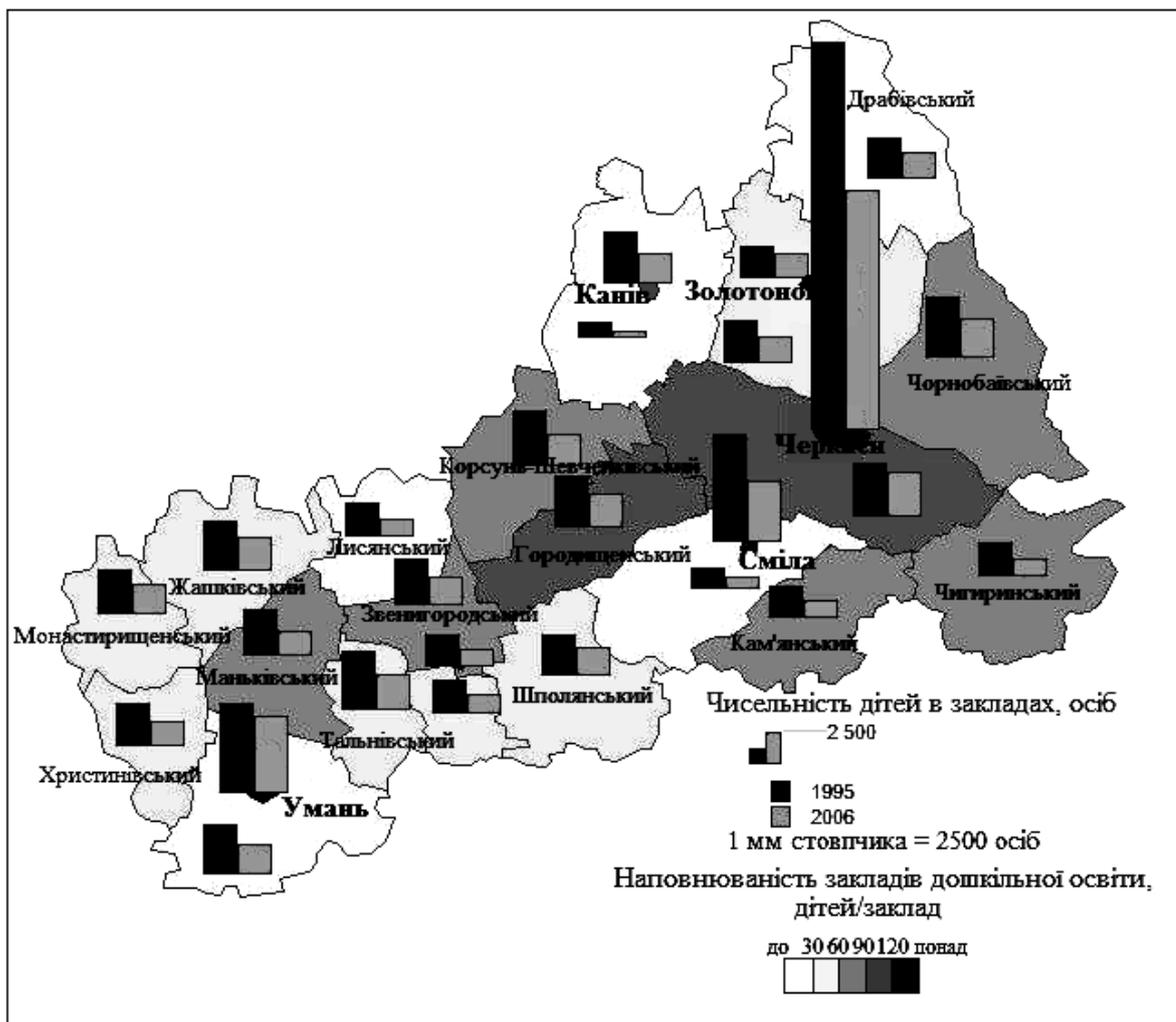

Рис. 2. Розподіл дітей в дошкільних закладах за районами Черкаської області (побудовано авторами за даними [3])

Більшість дошкільних закладів недоукомплектовані, особливо в сільській місцевості. Якщо в дошкільних закладах у міських поселеннях в середньому на 100 місць припадає 108 дітей, то в сільській місцевості – лише 71 дитина [3]. Загалом у містах наповнюваність дітьми дошкільних закладів вища, у сільській місцевості нижча.

Якщо розглянути показники народжуваності у Черкаській області в динаміці з 1995 р., можна зробити певні висновки. Так, у 1990-х роках показники народжуваності значно знизилися. Це було зумовлено економічною нестабільністю країни в цілому, невпевненістю людей у завтрашньому дні тощо. З 2002 р. спостерігається поступове підвищення рівня народжуваності, зокрема у міських поселеннях Черкаської області. Треба зазначити, що з цього періоду покращується технічне оснащення медичних закладів, поставлено нове обладнання в дитячі лікарні та пологові будинки, що значно зменшило дитячу смертність. Однак головним чинником підвищення народжуваності було введення в дію у 2005 р. програми допомоги сім'ям при народженні дитини [2].

Однією з гострих соціальних проблем є стан здоров'я дітей. Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення захворюваності дітей дошкільного віку. Тому для задоволення освітніх потреб такої категорії дітей збільшується

та вдосконалюється мережа дошкільних навчальних закладів компенсуючого типу, тобто санаторних та спеціальних закладів. Так, на початок 2007 р. серед загальної кількості дошкільних закладів Черкаської області 48 мають групи спеціального призначення. Всього функціонує 168 груп, в яких перебувало 2,6 тис. дітей. Серед них: 2 групи дітей з порушенням слуху, 92 – з порушенням мови, 22 – з порушенням зору, 4 – з порушенням інтелекту, 47 – з порушенням опорно-рухового апарату, 1 група дітей із затримкою психічного розвитку [3].

В регіоні постійно розширюється сфера освітніх послуг для молодих родин та дітей понад державні програми. Діють дитячі установи, що працюють за інноваційними технологіями і авторськими програмами. Зростає мережа спеціальних дитячих дошкільних закладів для дітей, що мають вади розвитку. Все це збільшує можливість зробити дошкільну освіту більш якісною і закласти базу для подальшого розвитку дітей регіону.

Література: 1. Освіта і наука Черкащини. – ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля – Ступені становлення й розвитку: Матеріали науково-практичної конференції. – Черкаси: ЧПБ, 2003. – 164 с. 2. Стратегія економічного та соціального розвитку Черкаської області. Науково-методичний посібник. – Черкаси: «Сіяч», 2001. – 120 с. 3. Черкаська область в 2006 році: Статистичний щорічник / за ред. В.П. Приймак. – Черкаси: «Сіяч», 2007. – 524 с. 4. <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 911.3

ПЕРЕДУМОВИ ДО ВИДІЛЕННЯ БДЖІЛЬНИЦЬКИХ ЗОН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Єрошина Т.В., Височин М.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Бджільництво України має багатовікову історію, яка сягає ще часів Київської Русі. Від «дикого» до «культурного» воно пройшло декілька етапів свого розвитку. На сучасному етапі ця галузь сільського господарства займається розведенням медоносних бджіл для отримання меду, бджолиного воску та інших продуктів (маточне молочко, прополіс, бджолина отрута, квітковий пилок (перга)), а також використанням бджіл на запилюванні ентомофільних сільськогосподарських культур для підвищення врожаю і поліпшення якості насіння [3, с. 282].

В останні роки бджільництво України розвивається доволі динамічно: якщо в 2000 р. було вироблено лише 52 тис. т меду, то в 2006-му – вже 66 тис. т. До того ж попит на цей продукт як на зовнішньому ринку, так і на внутрішньому ринках щорічно зростає (у 2007 р. споживання меду населенням збільшилось на 10-15%). За даними FAOSTAT, в 2006 р. за рівнем внутрішніх цін на мед (1900-1950 дол. США за тону) Україна займала 68-ме місце в світі (серед 98 країн, за якими були отримані данні) [5]. Перевагою українського меду на зовнішніх ринках є його порівняно низька ціна – в середньому 2200

дол. США за тонну, у той час як в країнах Євросоюзу мед коштує більше 3000 дол. США за тонну. Експорт українського меду в головні країни-партнери ЄС щороку зростає 2005 р. було експортовано близько 34 тис. т, у 2006 – 55 тис. т, тільки в 2007 р., через несприятливі погодні умови, експорт за десять місяців склав лише 28 тис. т. Таким чином, прибуток країни від експорту меду у період з 2002 по 2007 рр. складав близько 80-100 млн. дол. США [4]. Отже, бджільництво є однією з прибуткових галузей сільського господарства, подальший розвиток якої має велике значення для економіки нашої країни.

Розвиток бджільництва залежить від природних (клімат, кормова база), соціально-економічних (галузева політика держави, рівень цін на продукцію, попит на внутрішньому і на зовнішньому ринках, фінансове і технологічне забезпечення галузі, сертифікація меду, якість продукції, рівень диверсифікації галузі тощо) та екологічних умов, для яких характерна територіальна неоднорідність. Тому велике значення мають дослідження саме територіальних особливостей цих факторів, за для вивчення просторової диференціації галузі та подальшого районування території України на бджільницькі зони, з метою раціоналізації розміщення галузі і оптимізації її функціонування.

Питання просторової диференціації розвитку бджільництва, територіального розміщення медоносів і придатності різноманітних порід бджіл до певних кліматичних умов, вивчались вже за радянські часи. З метою збереження генофонду окремих порід (насамперед середньоруської, як найбільш продуктивної в більшості регіонів СРСР), в 60-70-ті рр. ХХ в. було проведено породне районування бджіл в межах всього Радянського Союзу [2]. Результатом став прийнятий у 1979 р. «План породного районування», що передбачав виділення регіонів для розведення певних чистокровних порід, які були найбільш пристосованими до кліматичних особливостей даного регіону і від яких, в межах цієї території, отримували найбільшу продуктивність, та включав поради щодо заходів з організації заповідників та заказників районуваних порід. Також дослідниками була доведена неможливість існування та виведення універсальної і придатної для будь-яких цілей і умов породи бджіл.

При розробці цього Плану була проведена величезна робота попереднього випробування в контрольованих умовах основних європейських порід бджіл. При цьому, насамперед, вивчались їх біологічні ознаки та екстер'єр, а також морфологічні і господарсько-корисні якості. Однак, через те, що на жодному з етапів районування завдання та програми щодо його проведення не мали декларативний характер, всі редакції Плану породного районування постійно уточнювались та доповнювались на місцях. Через що воно мало деякі недоліки, а дані, які використовувались для порівняння і не були уніфікованими.

В Українській РСР згідно з цим Планом були районовані наступні породи бджіл: *українська степова* – у районах Кіровоградської області для чистопорідного розведення, а в інших областях Степу та Лісостепу – для місцевого використання; *карпатська* – у всіх районах Закарпатської, Львівської, Івано–Франківської та Чернівецької областей – для чистопорідного розведення, а в районах Степу, Лісостепу та Полісся, окрім районів

чистопорідного розведення української степової в Кіровоградській області і поліської на Поліссі, – для місцевого використання; *мегрельська популяція сірої гірської кавказької породи* – у Вінницькій області для місцевого використання; *поліська популяція середньоруської породи* – для чистопорідного розведення у північних, поліських районах Рівненської області та прилеглих до неї районів Житомирської, в інших поліських районах – для місцевого розведення з карпатською породою та мегрельською популяцією сірої гірської кавказької породи [1].

Аналізуючи передумови та засади проведення породного районування, можна зазначити, що воно не ставило на меті створення максимально ефективної територіальної організації галузі та відображало лише відповідність різних порід бджіл конкретним кліматичним й медозбірним умовам тієї чи іншої території. В цілому цей підхід базувався на вивченні господарсько-корисних генетичних та морфологічних ознак певних порід бджіл, орієнтувався на збереження їх чистокровності та мав на меті виведення універсальної, найбільш продуктивної породи для потреб сільського господарства.

Проте, сучасна ринкова економіка нашої країни вимагає вдосконалення просторово-територіальної організації виробництва, створення конкурентноспроможної продукції бджільництва, яка мала б достатньо великий попит на зовнішньому і на внутрішньому ринках, розширення її асортименту, випуск продукції, яка б відповідала міжнародним стандартам якості та її сертифікація тощо. Сучасна галузева політика має багато недоліків, які впливають на розміщення і продуктивність галузі. По-перше, відсутня державна підтримка бджолорозплідників, яка повинна сприяти метизації чистокровних порід. По-друге, економіка країни передбачає розведення тільки тих порід бджіл, які користуються найбільшим попитом. По-третє, пасічники в сучасних економічних умовах можуть розводити тільки ті породи, на покупку яких вони мають кошти. Також одним з важливих факторів є часткова ліквідація, або перехід на комерційну основу галузевої зооветеринарної служби, яка контролювала регіональний розвиток галузі у Радянському Союзі. Як наслідок - відсутність державного ветеринарного контролю і підтримки. Вступ України в СОТ у 2008 р. відкрив, з одного боку, великі перспективи для розвитку галузі, а з іншого – цілий ряд проблем, пов'язаних з відсталістю українських технологій виробництва, жорсткими міжнародними стандартами якості меду, відсутністю підготовлених кадрів для сертифікації продукції бджільництва та нестабільною ситуацією з реалізацією продукції на внутрішньому ринку.

Недотримання принципів породного районування, поряд із нераціональним введенням господарської діяльності, після 1991 р., призвело до значних змін породної ситуації – безповоротно втрачена низка порід і місцевих типів (наприклад, кримські гірські); деякі зазнали значних змін у генетичному, продуктивному і просторовому плані (українські степові, поліські); інші, навпаки, залишились у ареалі свого поширення і зберегли свої генетичні особливості (карпатські).

Вирішення проблем даної галузі можливе тільки за допомогою державної

підтримки і раціоналізації просторово-територіальної організації. Подальші дослідження обов'язково повинні ґрунтуватися на Плані породного районування СРСР. Однак його аналіз засвідчив, що вивчення територіальної диференціації бджільництва з точки зору тільки такого підходу не є раціональним й не відображає всіх особливостей регіонального розвитку галузі на сучасному етапі. Це створює необхідність розробки нових наукових підходів для вивчення просторової організації бджільництва України.

Література: 1. Мегедь А.Г., Полищук В.П. Пчеловодство. – Киев: Выща школа, 1990. – 325 с. 2. Нурджин А.С. Основы пчеловодства. – Москва: Агрпроомиздат, 1988. – 240 с. 3. Черкасова А.И., Давыденко И.К. Словарь-справочник по пчеловодству. – Киев: Урожай, 1991. – 416 с. 4. www.beekeeping.com.ua 5. www.faostat.fao.org

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Кисіль І.О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Особливість транспортної системи Харківської області заключається в тому, що транспорт є важливою інфраструктурною галуззю, яка забезпечує функціонування господарства і потреби населення в усіх видах перевезень. Важливість теми полягає в тому, що на регіональному рівні транспортна система враховує потреби населення та господарства і передбачає створення транспортно-економічних зв'язків. Існує необхідність в потребі вдосконалення системи функціонування, тому що сучасний розвиток транспортної системи області має наступні проблеми, які перешкоджають її розвитку – відсутність ресурсного та фінансового забезпечення окремих видів транспорту, низька інвестиційна активність держави та комерційних структур, невідповідність вимогам системи управління транспортом, відсутність вимог дорожньо-транспортної мережі та маршрутної системи.

Отже, транспорт – це одна з найважливіших інфраструктурних галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі й невиробничі потреби народного господарства і населення в усіх видах перевезень. Під транспортною інфраструктурою розуміють економічно збалансовану сукупність шляхів сполучення, засобів управління і зв'язку, що забезпечують роботу усіх видів перевезень. [2].

Взагалі транспорт сформувався в окрему галузь господарства в останній чверті XVIII століття, на початку індустріальної епохи. Транспорт Харківської області представляє собою потужну систему шляхів сполучення, яка представлена залізничним, автомобільним, трубопровідним та повітряним транспортом. [2].

Залізничний транспорт важливий для внутрішніх перевезень, він може

перевозити вантаж та пасажирів у різні пори року. Довжина залізничних доріг Харківської області складає 1512 км, що становить близько 6% протяжності залізничних доріг України. Оскільки Харківська область займає 5,2% території України, а густота залізничних доріг складає 44 км на 1000 км² то забезпеченість залізничною сіткою досить висока.

Найбільш забезпечені залізницями такі райони області як Харківський, Дергачівський, Лозівський, Зміївський, що пояснюється близькістю розташування до важливого транспортного вузла – Харкова.

Залізнична сітка області має чітко виражену радіальну конфігурацію з центром у м. Харкові, що пояснюється відходженням з міста залізничних магістралей у області України та країни Європи. Всі залізниці та магістралі, які нараховуються в області електрифіковані. Важливими залізничними магістралями Харківщини є Москва – Харків – Лозова – Севастополь, Брянськ – Харків – Маріуполь, Харків – Полтава – Київ – Львів, Орша – Ворожба – Суми – Люботин – Харків, Харків – Куп'янськ – Валуйки, Харків – Красноград – Новомосковськ.

На долю залізничного транспорту Харківської області припадає 6,6 млрд. т км вантажообороту і 3,4 млрд. пас. км пасажирообороту. В структурі перевезень залізничним транспортом області переважають грузові перевезення – мінеральні, будівельні, хлібні грузи, чорні метали (лом), нафтопродукти, кам'яне вугілля, сільськогосподарська техніка, які становлять 6,8 млн. т. Важливими залізничними вузлами по перевезенню грузу є Харків, Лозова, Куп'янськ, Мерефа, Красноград, Люботин та ін.

Особливе місце в Україні Харківщина займає по відправленню пасажирів, що становить 40,1%. Харківський залізничний вузол перевозить до 46,1 млн. пасажирів за рік, який займає третє місце після країн СНД після Москви та Санкт-Петербурга за цими показниками. Важливими пасажирськими станціями області є Харків-Левада, Харків-Балашовка, Основа, Нова Боварія.

Головною функцією автомобільного транспорту є перевезення вантажів та пасажирів на невеликі відстані. В Харківській області автомобільний транспорт по перевезенню пасажирів займає перше місце, а друге – по перевезенню вантажів, після залізничного. Харків пов'язаний автодорогами з усіма районними центрами та містами області, але існує проблема сільського будівництва автодоріг з твердим покриттям, для забезпечення необхідними товарами. [2].

Загальна протяжність автомобільних доріг області складає 9551 км. Оскільки Харківська область займає 5,2% території України, а густота автомобільних доріг складає 180 км на 1000 км², то забезпеченість автомобільною сіткою в середньому низька. На долю автомобільного транспорту припадає 1,8 млрд. т км вантажообороту, що полягає у важливості обслуговування сільських районів. В структурі перевезень цим видом переважають грузи продукції харчової та легкої промисловості, сільського господарства, будівельних матеріалів та ін., які становлять 36,5 млн. т.

Через те, що область займає першість по перевезенню пасажирів автомобільним транспортом, то пасажирооборот складає 1,7 млрд. пас. км.

Перевезення здійснюються по крупних автомагістралях, які мають міжрегіональне значення. На Харківщині є 16 міжобласних та 68 внутрішньо обласних маршрутів, якими перевозяться 159,4 млн. пасажирів за рік, а також існує зв'язок з іншими областями України та європейськими країнами.

Виникнення та розвиток повітряного транспорту Харківської області пов'язане з відкриттям у 1923 р. першої авіаційної лінії Київ – Харків. Харків є одним із найкрупнішим аеропортів, авіаційних вузлів України, що виконує транзитну, медичну функцію швидкого перевезення пасажирів, у країни СНД, зокрема Росію. За густотою сітки авіаліній Харків займає провідне місце в Україні, після Києва. Основні авіалінії обслуговуються лайнерами ЯК-42, АН-28, ЯК-40, АН-24, ТУ-154, Л-410.

Зараз довжина повітряних ліній складає біля 5 000 км. На Харківщині повітряний транспорт розвивається як пасажирський, при цьому пасажирооборот складає 0,1 млрд. пас. км. Авіаційний транспорт перевозить щорічно 0,023 млн. пасажирів, але порівнюючи з минулими роками спостерігається тенденція зменшення перевезень.

Розвиток газовидобувної промисловості дав поштовх для створення та розвитку трубопровідного транспорту Харківської області, який представлений розгалуженою сіткою газопроводів. Від центрального Шебелинського родовища газу в області прокладені газопроводи до Харкова, Полтави, Сум, Кременчука, Дніпропетровська, Одеси, Києва, а також в Росію до Орла, Брянська, Курська. Завдяки трубопровідному транспорту, газом забезпечені багато міст і сіл Харківщини: Лозова, Балаклея, Ізюм, Куп'янськ, Валки, Мерефа, Нова Водолага та інші. Через територію області прокладений міжрегіональний газопровід з Оренбургського родовища, довжиною 238 км. [2].

Отже, охарактеризувавши транспортну систему Харківської області, можна зробити наступні висновки. Харківська область, завдяки розвинутій транспортній системі та широкій загальнодержавній спеціалізації по важливим видам продукції, має різноманітні економічні зв'язки з усіма областями України та зарубіжними країнами.

Аналізуючи сучасний стан і перспективи подальшого розвитку транспортного комплексу Харківщини, необхідно помітити, що в останні роки відбулося незначне покращення по всім показникам роботи транспорту. Найбільш стабільна ситуація збереглася на залізничному та авіаційному транспорті. Це пов'язано з найбільш розгалуженою транспортною сіткою залізничної транспортної системи, а це в свою чергу пояснює наступний факт про те, що залізничний транспорт є найбільш доступним та відносно дешевим видом. Враховуючи ці особливості, можна прогнозувати подальшу стабілізацію на залізничній дорозі, не дивлячись на вантажооборот в 2005 р., який складає 32,2% від рівня 2004 р., а пасажирооборот – 40,1%.

Дещо складніша ситуація склалася на автомобільному транспорті. Специфічність автомобільного транспорту, залежність від якості дорожнього покриття, швидкий ріст собівартості перевезень зі збільшенням дальності призводить до залежності між рівнем економічного розвитку регіону і об'ємами вантажообороту та пасажирообороту на автомобільному транспорті. Ці

показники в 2005 році склали 18,3% та 32,3%, відповідно від рівня 2004 року.

Викликає тривогу положення, яке склалося на повітряному транспорті. За 2005 р. об'єм вантажообороту зводився до нульової відмітки, а пасажирооборот також не перевищує цієї відмітки, від рівня 2004 р. Харківський міжнародний аеропорт дещо покращує становище авіаційного транспорту.

Література: 1. Харківська область у 2005 році (статистичний щорічник). 2. А.П.Голіков, О.А. Сидоренко Харківська область: Природа, населення, господарство. — Харків: Бізнес-Інформ, 1997. — 288 с.

УДК 911.3

ДО АНАЛІЗУ ДИНАМІКИ ОХОПЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНЩИНИ)

Козловець Андрій

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

На сучасному етапі розвитку економіки у світі збільшується значення соціальної інфраструктури. Україна не є виключенням. Особлива роль соціальної інфраструктури визначається тим, що вона сприяє відтворенню головної продуктивної сили суспільства – людини, його духовному й фізичного розвитку. Стрімкий науково-технічний прогрес, який залежить від інтелектуальної діяльності і наукоємності виробництва, зумовлює швидке збільшення людського фактору. Розвиток соціальної інфраструктури багато в чому визначає збільшення життєвого рівня народу, формування нової людини [13]. Дошкільні заклади, що є невід'ємною складовою сучасної соціальної інфраструктури, можна сказати, є першою сходинкою в процесі соціалізації людини, в її вихованні як члена суспільства. Духовно розвинута особистість обирає таку поведінку, що відповідає прийнятним в суспільстві нормам, і саме дошкільні заклади допомагають людині в ранньому віці почати освоєння цих норм [5].

Мета нашої роботи полягає в дослідженні динаміки охоплення дітей дошкільного віку дитячими садками в Херсонській області в цілому та в окремих її адміністративно-територіальних одиницях. При проведенні роботи перед нами постали завдання виявити відмінності динаміки охоплення дітей дитсадками в окремих адміністративно-територіальних одиницях області та співставити їх з територіальними відмінностями демографічної ситуації області в цілому.

Дослідження динаміки кількості дошкільних закладів Херсонщини нами проводилось за даними обласного статистичного управління за 2000-2006 роки (таблиця 1) [7,8,9,10,11,12]. Аналіз статистичних даних за вказаний період дозволив встановити динаміку охоплення дітей дитсадками в окремих адміністративно-територіальних одиницях області та вивчити її просторові відмінності.

Таблиця 1.

Охоплення дітей дошкільними закладами по регіонах області за 2000-2006 роки (у%)

Адміністративно-територіальні одиниці	Охоплення дітей дошкільними закладами						
	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік
Бериславський	33	40	47	46	48	49	52
Білозерський	34	39	43	46	49	52	57
Великолепетиський	29	31	42	45	49	55	54
Великоолександрівський	28	31	38	38	40	40	47
Верхньорогачицький	18	13	29	31	35	35	35
Високопільський	34	30	31	39	41	44	44
Генічеський	35	38	43	44	42	41	48
Голопристанський	30	26	32	34	34	37	40
Горностаївський	34	30	32	34	39	41	43
Іванівський	30	32	34	30	44	38	50
Каланчацький	25	23	32	30	33	42	46
Каховський	41	43	48	50	51	48	53
Нижньосірогозький	36	35	33	30	28	35	37
Нововоронцовський	33	42	51	48	46	45	55
Новотроїцький	32	32	36	34	36	37	40
Скадовський	37	35	37	37	40	41	45
Цюрупинський	32	34	44	44	48	41	50
Чаплинський	20	21	24	30	31	34	41
Нова Каховка (міськрада)	62	70	77	78	79	66	79
Херсон (міськрада)	56	60	73	74	74	72	72
Херсонська область	40	43	50	50	53	52	57

У розрахунках ми виходили із сучасного адміністративно-територіального поділу Херсонської області – 18 адміністративно-територіальних районів та 2 міськради обласного підпорядкування [1].

Загалом Херсонська область має позитивну тенденцію щодо охоплення дітей дитсадками, хоча кількість дитсадків скорочується [2]. Так, за період з 2000 по 2006 роки кількість дітей, що відвідували дитсадки, зросла з 40% до 57%, тобто охоплення дітей дитсадками за даний період зросло на 17% (таблиця 2). Найбільше зростання спостерігалось в період з 2000 по 2002 роки та з 2005 по 2006 роки. В період з 2002 по 2003 роки зростання не відбувалось, а з 2005 по 2006 рік відбувалось скорочення охоплення дітей дитсадками.

Таблиця 2.
Динаміка кількості дошкільних закладів по регіонах області за 2000-2006 роки (у%)

Адміністративно-територіальні одиниці	Динаміка охоплення дітей дошкільними закладами					
	2000 - 2001	2001 - 2002	2002 - 2003	2003 - 2004	2004 - 2005	2005 - 2006
Бериславський	7	7	-1	2	1	3
Білозерський	5	4	3	3	3	5
Великолепетиський	2	11	3	4	6	-1
Великоолександрівський	3	7	0	2	0	7
Верхньорогачицький	-5	16	2	4	0	0
Високопільський	-4	1	8	2	3	0
Генічеський	3	5	1	-2	-1	7
Голопристанський	-4	6	2	0	3	3
Горностаївський	-4	2	2	5	2	2
Іванівський	2	2	-4	14	-6	12
Каланчацький	-2	9	-2	3	9	4
Каховський	2	5	2	1	-3	5
Нижньосірогоський	-1	-2	-3	-2	7	2
Нововоронцовський	9	9	-3	-2	-1	10
Новотроїцький	0	4	-2	2	1	3
Скадовський	-2	2	0	3	1	4
Цюрупинський	2	10	0	4	-7	9
Чаплинський	1	3	6	1	3	7
Нова Каховка (міськрада)	8	7	1	1	-13	13
Херсон (міськрада)	4	13	1	0	-2	0
Херсонська область	3	7	0	3	-1	5

Лише Херсонська й Новокаховська міськради за увесь період дослідження мали рівень охоплення дітей дитсадками значно вищий, ніж у середньому по області. В першій міськраді у період з 2005 по 2006 рр. дитсадки відвідувало на 16% більше дітей, ніж у період з 2000 по 2001 рр., у другій – на 17% більше. За увесь період з 2000 по 2006 рр. У Новокаховській міськраді за винятком 2004-2005 рр., коли спостерігалось різке скорочення відвідування дитсадків, частка дітей, що відвідували дитсадки, була найвищою в області. Для даних міськрад збільшення охоплення дітей дитсадками має велике значення – адже дані території мають порівняно гарний демографічний стан [3], а також тут зосереджено значну частину робочих місць області, спостерігаються міграції населення з інших частин області сюди в пошуках роботи, й дитсадки дозволяють звільнити батькам час для заняття трудовою діяльністю.

Серед інших адміністративно-територіальних одиниць слід виділити Каховський, Нововоронцовський, Великолепетиський та Білозерський райони. Перший з перерахованих районів до 2004 року мав показники охоплення дітей дитсадками на рівні середньо обласних показників, але в два останні роки з досліджуваного періоду ці показники були меншими за середньообласний рівень. У Великолепетиському районі у період з 2004 по 2005 рр. дитсадки

відвідувало більше дітей, ніж у середньому по області. Новотроїцький район у періоди з 2002 по 2003, з 2003 по 2004 та з 2005 по 2006 роки мав близьку до середньо обласної відвідуваність дітьми дитсадків. Білозерський район разом з Чаплинським єдині в області мали за увесь період дослідження постійне зростання показника охоплення дітей дитсадками і в першому в два останні роки цей показник досяг середньо обласного рівня.

Всі інші райони області за увесь досліджуваний період мали нижчу за середньо обласну відвідуваність дітьми дитсадків. Тут слід виділити такі райони, як Горностаївський, Нижньосірогозький, Ново троїцький, Скадовський, які при рівні зростання охоплення дітей дитсадками в області на 17% за увесь період часу мали зростання не більше 8%, а у Нижньосірогозькому районі – всього 1%. В останньому районі до 2004 року спостерігалось зменшення цього показника, але у період з 2004 по 2005 роки, коли загалом область мала скорочення відвідуваності дітьми дитсадків на 1 відсоток, у цьому районі даний показник зріс на 7%. Також у Високопільському, Генічеському, Голопристанському, Каховському районах зростання досліджуваного показника було менш інтенсивним, ніж в області в цілому.

Слід звернути увагу на ситуацію в таких районах, як Білозерський, Великопетиський, Іванівський, Каланчацький, Нововоронцовський і Чаплинський, які мали за увесь період дослідження зростання відвідуваності дітьми дитсадків 20% і більше. Серед них Нововоронцовський район мав три роки спадання даного показника, але в останній рік спостерігалось підвищення на 10%.

Дослідження, що проводились раніше, свідчать, що кількість дітей в дошкільних закладах і статеві-вікова структура населення Херсонщини мають певні зв'язки, зокрема території з меншим демографічним навантаженням мають більшу кількість дітей в одному дитсадку [4, 6]. Зв'язок з демографічними показниками свідчить про те, що на територіях з відносно благополучним демографічним становищем охоплення дітей дитсадками не може бути зменшеною, натомість на неблагополучних і кризових територіях слід оптимізувати кількість дитсадків, але частку дітей, що відвідують дитсадки, необхідно збільшувати, щоб створити для батьків кращі умови для роботи та її пошуку.

Виходячи з наведеного вище, можна зробити такі висновки: загалом область має тенденцію до покращення ситуації щодо охоплення дітей дитсадками. Хоча кількість останніх має тенденцію до скорочення. Лише дві адміністративно-територіальні одиниці Херсонщини – Херсонська й Новокаховська міськради – мають відвідуваність дітьми дитсадків вищу, ніж у середньому по області. Всі адміністративно-територіальні одиниці області за період з 2000 по 2006 роки покращили даний показник, але є такі райони, де охоплення дітей дошкільними закладами зросло дуже мало. В той час, коли Україна має суттєві демографічні проблеми, долає економічну кризу, необхідно звертати більшу увагу на стан охоплення дітей дошкільними закладами – адже діяльність цих закладів дозволяє вивільнити у батьків час, необхідний для їх трудової діяльності.

Література: 1. Географія Херсонщини: Навчальний посібник / Пилипенко І.О. (керівник), Мальчикова Д.С., Єрмакова С.Л. та ін. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2007. – 221 с. 2. Козловець А.В. До аналізу динаміки кількості дошкільних закладів Херсонщини / Матеріали міжкафедрального студентського науково-практичного семінару, присвяченого пам'яті академіка Степана Рудницького (4 грудня 2007 року) / Гол. ред. колегії К.А. Немець. // РВВ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, 2007. – с. 64-68 3. Козловець А.В., Пилипенко В.Д. Динаміка чисельності населення Херсонської області. // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2007. – с. 113-117. 4. Козловець А., Саркісов А. Взаємозв'язки між рівнем розвитку соціальної інфраструктури та статеві-віковою структурою населення Херсонської області // Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (11-12 травня 2006 року). Біологічні, хімічні та географічні науки. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 215-216. 5. Немець Л.М. Устойчивое развитие - социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. – Х. - Факт, 2003. – 383 с. 6. Саркісов А. Просторові особливості рівня забезпеченості соціальною інфраструктурою. // Наукові записки херсонського відділу українського географічного товариства. Збірка наукових праць. Випуск 1. – Херсон. ПП Віноградов Г.О. 2005. – с. 77-85. 7. Статистичний щорічник Херсонської області. 2001 рік. Херсон, 2002. 8. Статистичний щорічник Херсонської області. 2002 рік. Херсон, 2003. 9. Статистичний щорічник Херсонської області. 2003 рік. Херсон, 2004. 10. Статистичний щорічник Херсонської області. 2004 рік. Херсон, 2005. 11. Статистичний щорічник Херсонської області. 2005 рік. Херсон, 2006. 12. Статистичний щорічник Херсонської області. 2006 рік. Херсон, 2007. 13. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.

УДК 911.3:338.4

ІСТОРИКО – ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ВПЛИВУ ПРОМИСЛОВОСТІ НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Копер Н.Є.

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

В період кардинальних змін в організації суспільства, переході до ринкової економіки серед усього спектру суспільно-географічних досліджень все більшого значення набувають розробки проблемних тематичних напрямків, пріоритетних у сучасних умовах. Серед них особливе місце належить науковому обґрунтуванню, розробці рекомендацій практичного спрямування щодо вирішення двох взаємопов'язаних проблем: трансформаційних процесів у промисловості регіонів, спричинених ринковими перетвореннями, і як наслідок соціальних проблем. Незважаючи на постіндустріальний розвиток суспільства, епоха індустріалізму триває і нині в багатьох країнах світу (зокрема в Україні) і знаменується провідною роллю промисловості в розвитку суспільства. Вплив промислового виробництва на соціальний розвиток простежується на всіх

територіальних рівнях і в різних формах, а отже має комплексний характер. Тому дана проблематика цікавить не тільки суспільних географів, а й представників різних наукових дисциплін – економістів, соціологів, політологів, філософів, тощо.

Ще на початку ХХ ст. В.П. Семенов-Тянь-Шанський у своїх дослідженнях розглядав розвиток регіонів Російської імперії у нерозривному зв'язку з розвитком промисловості, надаючи їй основну регіоноформуючу роль. У радянський період економічне зростання держави, регіону базувалося на “самоїдському принципі”: виробництво – заради виробництва. Зростання, зокрема промислового виробництва, виражалося в позитивній динаміці видобутку вугілля, виробництва сталі, верстатів тощо. Однак це мало відображалося на збільшенні масштабів виробництва товарів народного споживання, тобто не було безпосередньо спрямовано на покращення життя людей і умов їх праці, екологічну безпеку тощо. Це не могло не позначитися і на наукових дослідженнях даного етапу. Більшість праць присвячується безпосередньо розвитку промислового виробництва, зокрема М.М. Колосовський започатковує вчення про енерговиробничі цикли, А.Ю. Пробст досліджує енергетику, як основу регіонального розвитку тощо. Дані дослідження є фундаментальними і мали велике значення в умовах планової економіки при відносно дешевих енергетичних ресурсах. На сьогодні ж будь яка галузь промисловості, що є спеціалізованою в певному районі і має достатній рівень розвитку повинна генерувати розвиток соціальної сфери.

Найбільш вдало в радянській соціально-економічній географії проблематика впливу промисловості на розвиток регіону і безпосередньо на соціальний розвиток висвітлена в працях Г.М. Лаппо, І.М. Меєргойза, Б.С. Хорєва, Ю.В. Шувалова та ін. В основу даних досліджень покладені взаємозалежності у розвитку промисловості і систем розселення, що характеризуються тісними взаємозв'язками в територіальному плані. Так, центри систем розселення акумулюють “масу” (“вагу”) всієї системи розселення, а також переважну частину промислового потенціалу регіону. Отже, між центрами зосередження промисловості і систем розселення існують тісні взаємозв'язки, взаємодії, внаслідок чого формується відповідне поле тяжіння. Це означає, що кожен із центрів володіє потенціалом тяжіння. Останній залежить від “ваги” даного центру, а також від “ваги” ін-ших центрів, що взаємодіють з ним, та відстаней між ними. Значним є доробок і українських вчених географів та економістів – І.О. Горленко, В.І. Захарченко, С.І. Іщук, Н. Анішина, О.В. Комеліна, П.О. Масляк, В.І. Нудельман, Г.П. Підгрушний, Ю.І.Пітюренко та ін. У їхніх дослідженнях основна увага приділяється трансформаційним процесам у промисловості [4] і виявленню ролі промисловості у формуванні загального рівня соціально-економічного розвитку регіонів [5, 7, 9]. Актуальними нині є дослідження з питань реструктуризації вугільної промисловості України та соціального захисту осіб, вивільнених внаслідок ліквідації шахт [1, 2, 6], дослідження моногалузевих міст і територій [3]. Даною проблематикою займаються Д. Верба, В. Горник, Л. Будьонна, А. Манько. На сьогодні питання про роль промисловості у формуванні

регіонального розвитку, загалом і соціального розвитку, зокрема, найбільш детально висвітлено у працях Г.П. Підгрудного [8]. У своїх дослідженнях автор розкриває основні напрями та механізми впливу промислового виробництва на соціальний розвиток, розробляє методологічні підходи і методикку суспільно-географічного дослідження промисловості та її ролі у соціальному розвитку регіонів, досліджує значення промисловості як чинника людського розвитку країн світу. Отже, деякий ретроспективний аналіз вивчення проблеми впливу промисловості на соціальний розвиток свідчить про значні напрацювання науковців протягом багатьох років. Але проблема, попри її актуальність, все ще залишається недостатньо дослідженою. Ми ж ставимо за мету перенести акцент дослідження з мезорівня на мікрорівень, тобто дослідити специфіку впливу промисловості на соціальний розвиток на рівні, передусім, низових регіонів, тобто адміністративних районів та міст обласного підпорядкування.

Література: 1. Анішина Н., Верба Д. Реструктуризація вугільної промисловості України та соціальний захист осіб, вивільнених внаслідок ліквідації шахт // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 3. – С. 33-39. 2. Будьонна Л. Діяльність вугільних підприємств Донбасу щодо вирішення соціальних питань під час структурної перебудови // Зб. наук. праць Регіон. ін-ту менеджменту. – Луганськ: РІМ, 2004. – № 1. – С. 44-49. 3. Горник В. Територіальні аспекти реструктуризації промисловості: моногалузеві мі-ста і території // Управління сучасним містом. – 2003. – № 4-6. – С. 119-122. 4. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 548 с. 5. Іщук С.І. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації: Навч. посібник. – К.: Вид. Паливода А.В., 2003. – 248 с. 5. Комеліна О.В. Теоретико-методологічні підходи до розв'язання проблем соціально-економічного розвитку промислового комплексу регіону // Регіональні перспективи. – 2000. – № 4. – С. 13-16. 6. Манько А.М. Про зміни у вугільній промисловості на шляху до ринкової економіки (на прикладі Львівсько-Волинського вугільного басейну) // Україна: географічні проблеми сталого розвитку: Зб. наук. праць. У 4-х т. / Ред. кол.: П.Г. Шищенко (відп. ред.) та ін. – К.: Обрії, 2004. – Т. 2. – С. 260-262. 7. Підгрудний Г.П. Особливості впливу промислового виробництва на регіональний розвиток // Український географічний журнал. – 2005. – №2. – С. 55-61. 8. Підгрудний Г.П. Промисло-вість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження): Авторефер. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02 /НАН України, Ін-т геогр.– К., 2007. – 40 с. 9. Проблемы комплексного развития территории / И.А. Горленко, Л.Г. Руденко, Г.В. Балабанов и др.; Отв. ред-ры: И.А. Горленко и др. – К.: Наук. думка, 1994. – 293 с.

ТИПОЛОГІЯ РАЙОНІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РІВНЕМ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Корнус О.Г.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Характерна особливість сфери обслуговування полягає у тому, що вона є умовою життя населення, а рівень її розвитку є показником рівня життя. Рівень розвитку сфери обслуговування – важлива умова підвищення добробуту людей, поліпшення умов життя і праці всіх соціальних груп, збільшення вільного часу, забезпечення всебічного і гармонійного розвитку членів суспільства. Це – комплексний фактор збалансованості розвитку регіону та прогресивної структури його господарства.

Для комплексного просторового аналізу території Сумської області за рівнем розвитку сфери обслуговування і типології її адміністративних районів за цим показником, нами було застосовано кластерний аналіз, який дозволив розподілити адміністративні одиниці області на типи за рівнем розвитку сфери обслуговування. Кластерний аналіз є одним із методів класифікації, що передбачає поділ вихідної сукупності на класи, групи – кластери за кількісними показниками. Для такого аналізу нами було взято 37 показників (перемінних), що охоплювали основні підгалузі сфери послуг: готельно-ресторанні послуги, освітні послуги, медичне обслуговування, культурне обслуговування, житлово-комунальні послуги, послуги зв'язку, транспортне обслуговування, побутове обслуговування.

Всі аналітичні і графічні роботи з кластеризації районів Сумської області за показниками розвитку сфери обслуговування населення виконано у комп'ютерному пакеті STATISTICA for Windows 7.0 компанії Statsoft Inc. Результат кластеризації візуалізовано у вигляді ієрархічної дендрограми кластеризації (рис. 1).

Інтерпретація отриманої дендрограми кластеризації дозволила виділити у межах Сумської області 2 типи районів за особливостями розвитку сфери обслуговування. Для обох даних типів характерна внутрішня диференціація, яка дозволила виділити у їх межах підтипи, які відрізняються як за кількістю адміністративних одиниць, так і за величиною ознак.

До **I типу** (високий рівень розвитку сфери обслуговування населення) входять 2 підтипи. Підтип 1.1 (високого рівня розвитку сфери обслуговування) включає такі адміністративні одиниці: Сумський, Конотопський, Шосткинський, Роменський; підтип 1.2 (рівень розвитку сфери обслуговування вище середнього) мають такі райони: Великописарівський, Тростянецький, Охтирський, Лебединський, Глухівський.

Для **1.1 підтипу** (високого рівня розвитку сфери обслуговування) характерні найвищі показники рівня розвитку сфери обслуговування населення за *більшістю* параметрів. Перш за все, це – висока забезпеченість населення (на

1000 осіб) домашніми телефонами міської мережі, середнім медичним персоналом, лікарями, лікарняними ліжками, закладами ресторанного та готельного господарства. Слід відзначити, що для даного підтипу характерні найвищі показники обсягу наданих послуг зв'язку та пошти, побутових, транспортних послуг. Цей підтип має високий відсоток житла, що обладнаний природним газом, каналізацією, ванними (душовими), центральним опаленням, водопроводом, покриття території мобільним зв'язком. Для сільської місцевості даного підтипу характерний найнижчий відсоток сіл, що не мають дошкільних, клубних, лікарняних закладів, відділень зв'язку, закладів та пересувної форми побутового обслуговування.

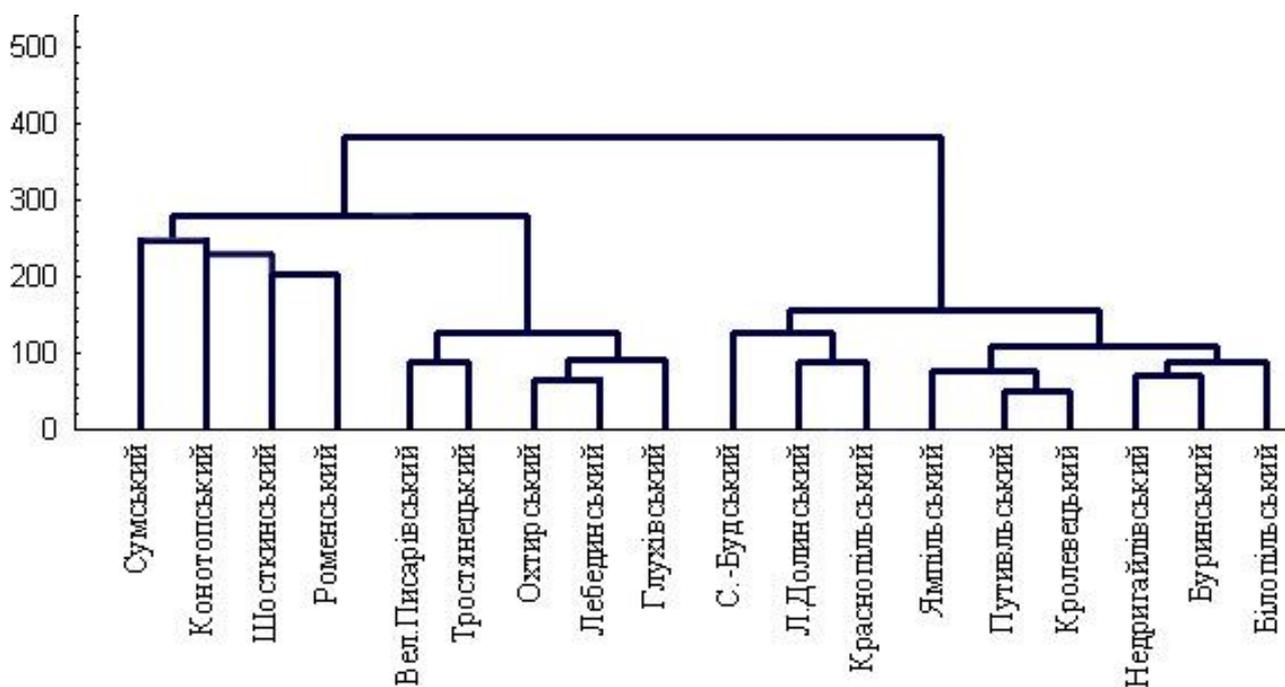

Рис. 1. Кластеризація районів Сумської області за рівнем сфери обслуговування

До підтипу 1.2 (рівень розвитку сфери обслуговування вище середнього) відносяться райони, у яких значна частка високих показників розвитку окремих підгалузей сфери обслуговування населення, зокрема показників забезпеченості населення (на 1000 осіб) домашніми телефонами міської мережі, закладами ресторанного господарства, клубного типу, лікарняними ліжками. Для Великописарівського та Тростянецького районів характерні високі показники забезпеченості бібліотеками. В Охтирському та Лебединському районах високі показники забезпеченості закладами готельного господарства. Глухівський та Лебединський райони мають найвищі показники забезпеченості населення ВНЗ. Для даного підтипу характерний високий відсоток житла, обладнаного природним газом, каналізацією, душовими (ваннами), центральним опаленням, покриття території мобільним зв'язком. Для сільської місцевості даного підтипу характерний низький відсоток сіл, що не мають закладів культури та пересувного обслуговування, клубних закладів (лише у Лебединському нижчий показник). У цілому, слід відзначити, що для цього

підтипу характерні в цілому досить високі та вище середнього показники розвитку сфери обслуговування, лише деякі окремі їх види мають низькі показники.

До **II типу** (середній і низький рівень розвитку сфери обслуговування населення) належать адміністративні райони, які мають нижчі показники розвитку сфери обслуговування населення. У даному типі виділяються три підтипи: підтип 2.1 (середній рівень розвитку сфери обслуговування населення) включає у себе такі райони: Краснопільський, Липоводолинський, Середино-Будський; підтип 2.2 (розвиток сфери обслуговування населення нижче середнього рівня) включає у себе такі райони: Ямпільський, Путивльський, Кролевецький; підтип 2.3 (низький рівень розвитку сфери обслуговування населення) включає Білопільський, Буринський, Недригайлівський райони.

Особливостями **підтипу 2.1** є *переважання середніх показників*, при окремих високих і низьких показниках. Достатньо високі показники забезпеченості закладами ресторанного господарства, клубного типу, місцями у закладах клубного типу, бібліотеками, ЗОШ та дошкільними закладами. Серед районів цього підтипу у Краснопільському та Липоводолинському районах високий відсоток житла, обладнаного природним газом. У Середино-Будському та Липоводолинському висока забезпеченість населення професійно-технічними навчальними закладами, закладами готельного типу. Дещо нижчі показники забезпеченості домашніми телефонними апаратами міської мережі (крім Середино-Будського району, у якого високий показник), бібліотечним фондом, позашкільними закладами, менший обсяг наданих послуг зв'язку та пошти.

Для сільської місцевості характерний порівняно низький відсоток сіл, що не мають закладів культури та пересувного обслуговування (крім Липоводолинського району, у якого цей показник високий). Для районів цього підтипу притаманний дуже низький показник перевезення пасажирів, обсяг наданих транспортних послуг населенню, нульовий показник забезпечення ВНЗ, низький відсоток житла, обладнаного гарячим водопостачанням, водопроводом. Для Краснопільського та Липоводолинського районів характерні низькі показники забезпечення населення середнім медичним персоналом, лікарняними ліжками. У Середино-Будському та Липоводолинському районах низький показник забезпечення населення закладами торгівлі.

Для **підтипу 2.2** характерні *переважно низькі і середні* показники. Зокрема такі значення властиві показникам забезпеченості населення бібліотечним фондом, домашніми телефонними апаратами сільської мережі, лікарняними ліжками, обсягу наданих послуг зв'язку та пошти. Особливо слід відзначити низький відсоток житла, обладнаного водопроводом, гарячим водопостачанням (крім Путивльського району) та нульовий показник забезпечення населення ВНЗ (крім Путивльського району).

Для **підтипу 2.3** характерні *низькі і дуже низькі* показники. Для підтипу характерні найгірші показники забезпечення населення лікарями, середнім медичним персоналом. Низьким є відсоток житла, що обладнане водопроводом,

гарячим водопостачанням, центральним опаленням (крім Білопільського району). Підтипу властивий високий відсоток сіл, що не мають дошкільних, клубних, лікарняних закладів та відділень зв'язку (крім Буринського району). У Буринському та Недригайлівському районі низький показник обсягів наданих транспортних послуг та перевезення пасажирів, обсяг наданих побутових послуг. Серед районів цього підтипу виділяється Буринський район, у якого показник забезпечення ПТНЗ нульовий. У Білопільському районі нульовий показник забезпечення закладами готельного типу. Для всіх районів підтипу характерний нульовий показник забезпечення населення ВНЗ.

Таким чином, слід зазначити, що два виділені нами вище типи суттєво відрізняються між собою рівнем розвитку сфери обслуговування населення, причому перший тип характеризується високим рівнем розвитку, а другий – низьким і середнім рівнем розвитку.

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Кулешова Г.О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

На сучасному етапі розвитку національної економіки зовнішньоторговельні зв'язки відіграють все більш важливу роль в господарстві України, враховуючи специфіку включення нашої країни у світове співтовариство. Особливої уваги набуває визначення ролі і місця зовнішньоторговельних зв'язків як фактору соціально-економічного розвитку регіонів.

В умовах активного включення прикордонних регіонів України до участі у транскордонному співробітництві, аналіз розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, у тому числі зовнішньої торгівлі, може бути одним із етапів дослідження ефективності економічної складової даної співпраці. Крім цього, розгляд особливостей зовнішньоторговельних зв'язків регіонів безпосередньо впливає на формування зовнішньополітичної стратегії держави в цілому та регіональних стратегій соціально-економічного розвитку зокрема. Актуальність обраної тематики дослідження полягає також у необхідності визначення можливостей використання внутрішнього потенціалу регіонів для активізації розвитку зовнішньоторговельних зв'язків з метою забезпечення сталого розвитку, особливо прикордонних територій.

Метою нашого дослідження є аналіз динаміки та визначення сучасних тенденцій експортно-імпортних операцій Харківської області як прикордонного регіону України.

Зовнішня торгівля є головною складовою зовнішньоекономічних відносин, які уявляють собою систему різноманітних зв'язків між національними

економіками різних країн і охоплюють усі сфери економічного життя держави. Зовнішньоторговельні зв'язки України відіграють особливу роль у збереженні економічного потенціалу і задоволенні потреб внутрішнього ринку країни, модернізації і інтенсифікації промислового виробництва, створенні експортоорієнтованої продукції [1].

У сучасних загальносвітових тенденціях поглиблення процесу європейської інтеграції пріоритетним напрямком являється формування економічної самостійності регіонів в рамках їх включення у сферу зовнішньоекономічної діяльності. Важливою складовою розвитку регіонів є створення таких умов, які дозволили б їм реалізувати свій потенціал і максимально збільшити свій внесок у національну економіку [1]. Тому аналіз показників зовнішньоторговельної діяльності має бути основою формування певних пропозицій щодо вдосконалення ефективності використання експортного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Аналіз динаміки обсягу експорту-імпорту продукції Харківської області за період 2003-2007 рр. (рис. 1) говорить про приріст зовнішньоторговельного обороту області за рахунок зростання як експорту, так і імпорту. Але суттєве переважання імпортичних надходжень негативно відбивається на загальній структурі зовнішньої торгівлі. У 2007 р. експортні поставки з області становили 1147,4 млн. дол. США та збільшилися у порівнянні з 2003 р. на 54,5%, тоді як імпортичні поставки зросли у досліджуваній період на 64,2% і становили 2288,5 млн. дол. США [4].

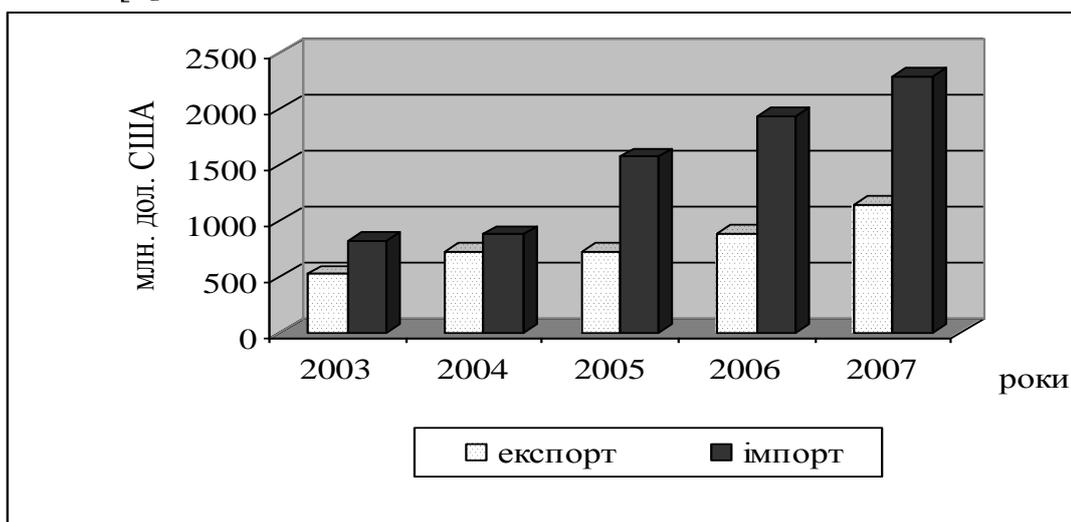

Рис. 1. Динаміка обсягу експорту-імпорту продукції Харківської області за період 2003-2007 рр. (побудовано автором на основі даних [2, 4])

У 2007 р. за об'ємами експорту та імпорту товарів Харківська область посіла 7 місце в Україні. Відсоток експорту продукції регіону від загального об'єму експортних поставок країни становить 2,3%, імпорту - 3,8% [4].

У таблиці 1 наведені показники зовнішньої торгівлі Харківської області за період 2003-2007 рр. На основі цих даних можна простежити тенденцію щодо збереження від'ємних значень сальдо зовнішньої торгівлі, що також характерно для України в цілому (сальдо зовнішньої торгівлі України у 2007 р. становило -

11421,8 млн. дол. США) [4].

Таблиця 1

Показники зовнішньої торгівлі Харківської області
за період 2003-2007 рр. [2, 4]

	2003	2004	2005	2006	2007
Експорт, млн. дол. США	522,2	724,4	721,6	888,7	1147,4
Імпорт, млн. дол. США	819,8	874,5	1571,6	1936,5	2288,5
Зовнішньо- торговельний оборот, млн. дол. США	1342,0	1598,9	2293,2	2825,2	3435,9
Сальдо зовнішньої торгівлі, млн. дол. США	-297,6	-150,1	-850,0	-1047,8	-1141,1

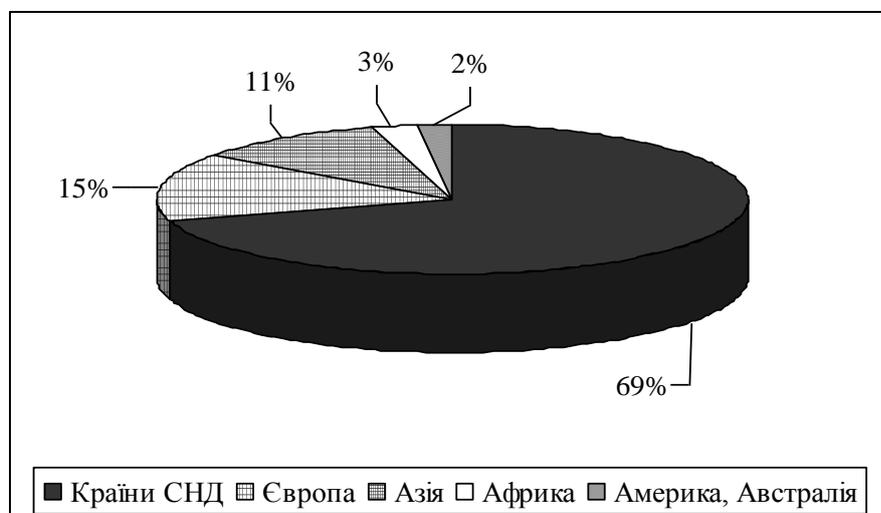

Рис. 2. Географічна структура експорту Харківської області у 2006 р.
(побудовано автором на основі даних [2])

Аналіз географічної структури експорту товарів Харківської області у 2006 році (рис. 2) дозволяє зробити висновок, що основним напрямком експортування продукції з області є країни СНД (69%) та Європи (15%), що пояснюється наявністю історично сформованих ринків збуту в Російській Федерації, яка залишається головним зовнішньоторговельним партнером не лише Харківської області, а й України в цілому, та формуванням нових контактів з європейськими країнами. У таблиці 2 наведені дані щодо розвитку зовнішньоторговельних зв'язків Харківської області з Російською Федерацією, на основі чого можна стверджувати про стабільне зростання зовнішньоторговельного обороту з цією країною.

Обсяги експорту товарів до країн СНД за 6 місяців 2007 р. збільшились на

29% порівняно з відповідним періодом 2006 р., імпортні надходження – на 3,9%. Обсяги експорту до інших країн світу зросли на 1,4%, імпорту – на 20,5%. Найбільші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації, Білорусі, Казахстану, Молдови, Азербайджану, Грузії, Польщі. Імпортні надходження – з Російської Федерації, Німеччини, Італії, Китаю, США, Білорусі [3]. Отже можна говорити про збереження загальної тенденції в географії експортно-імпортних операцій Харківщини.

Таблиця 2

Зовнішньоторговельні зв'язки Харківської області з Російською Федерацією за період 2003-2006 рр. [2]

	2003	2004	2005	2006
Експорт, млн. дол. США	196,5	280,0	327,1	441,7
Імпорт, млн. дол. США	342,7	341,2	801,3	906,3
Зовнішньо- торговельний оборот, млн. дол. США	539,2	621,2	1128,4	1348,0
Сальдо зовнішньої торгівлі, млн. дол. США	-146,2	-61,2	-474,2	-464,6

На рис. 3 показана географічна структура експорту товарів України у 2006 р., порівняння якої з наведеною структурою географії експорту Харківської області дозволяє констатувати, що для Харківщини характерна менша диверсифікація експорту та більша залежність від країн СНД, а саме Росії.

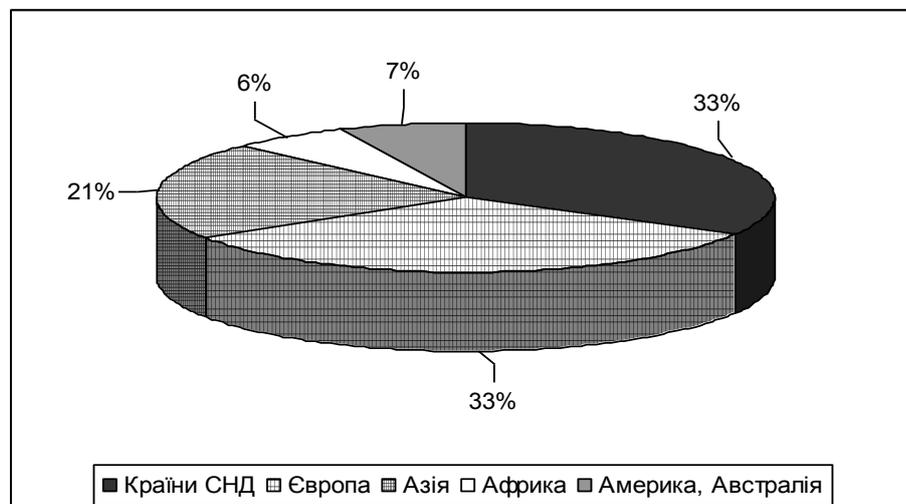

Рис. 3. Географічна структура експорту України у 2006 р. (побудовано автором на основі даних [2])

У товарній структурі зовнішньоторговельних операцій Харківського регіону переважає продукція машинобудування і металообробки, хімічної та харчової промисловості.

В цілому можна сказати, що подальший розвиток зовнішньоекономічної діяльності Харківщини має спиратися на теорію формування відкритої регіональної економіки, але з домінуванням експортних секторів. Особливого значення набуває проблема виробництва конкурентоспроможної продукції на основі проведення структурної перебудови промисловості, що передбачає реконструкцію, модернізацію і технічне переоснащення найбільших підприємств, створення нових експортоорієнтованих виробництв, заснованих на інноваційних технологіях. Нарощування експорту продукції може відбуватися як за рахунок збільшення об'ємів поставок на вже існуючі ринки збуту, так і за рахунок встановлення нових контактів перш за все з країнами – новими членами ЄС, що має стати запорукою просування харківських виробників на європейські ринки.

Важливим аспектом розвитку зовнішньої торгівлі регіону також є активне залучення до транскордонного співробітництва та використання переваг прикордонного транзитного положення.

Література: 1. Третяк В.В. Організаційно-економічне забезпечення розвитку регіональних зовнішньоекономічних зв'язків: Автореф...д.е.н. / 08.10.01. – Донецьк, 2005. 2. Харківська область в 2006 році: Статистичний щорічник / За ред. М.Л.Чмихало. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 561 с. 3. www.kharkivoda.gov.ua, 4. www.ukrstat.gov.ua.

УДК 911

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЧУГУЇВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мисюкевич.А.В., Рєдін В.І.

Харківський національний університет ім.. В.Н. Каразіна

Питання сільського господарства зараз є дуже актуальним на всіх рівнях адміністративної ієрархії в державі. У Кабінеті Міністрів України ця тема є однією з найбільш гострих, адже в силу політико-економічних обставин агропромисловий комплекс переживає не найкращі часи. В зв'язку з цим вивчення локальних АПК набуває особливого значення.

Сільське господарство - це одна з головних галузей ,яка виробляє на Харківщині 9.9% продукції рослинництва та тваринництва. Це дозволяє зберігати свої позиції одного з провідних регіонів України за темпами розвитку сільського господарства.

Складовою частиною Харківського регіону являється Чугуївський район, який є одним з найбільш розвинених у регіоні. З усіх показників сільського господарства район посідає провідні позиції в області. Так, валовий збір зерна

на 2005 рік досягає 83 тис. тон при врожайності 41,5 центнера з гектара.

Галузь рослинництва є головною у забезпеченні району продуктами харчування, тваринництва – кормами, переробної промисловості – сировиною.

Рослинництво району представлене основними галузями: вирощуванням зернових культур, виробництвом технічних культур, овочівництвом, садівництвом, картоплярством.

Зернове господарство залишається стратегічною галуззю у сільськогосподарському виробництві району. Визначальними напрямками розвитку зерновиробництва залишається оптимізація землекористування, удосконалення структури посівних площ та розміщення посівів зернових культур по найкращих попередниках.

Виробництво зернових з кукурудзою складає 57,4 тис.тон, що дорівнює 3,4% від обласного показника; цукрового буряку - 44,0 тис.тон, або 11,7% обласного показника; соняшнику – 6,1 тис. тон, що дорівнює 0,8% від обласного показника.

За останні роки врожайність зернових культур на Чугуївщині, як і по Україні, помітно зменшилась. Це обумовлено неврожайними роками, що у свою чергу пов'язані зі складними погодними умовами, а також малоефективним (екстенсивним) веденням господарства.

Згідно статистичних даних, сільгоспідприємствами району у 2005 році зібрано 51,9 тис.тон цукрового буряку на площі 1,7 тис. га з врожайністю 297 ц/га. В порівнянні з минулим роком зібрано цукросировини більше на 6 тис. тон або 113%. Сільгоспідприємствами виконані всі заплановані заходи по збільшенню урожаю цукрового буряку у наступному році. За рахунок природної родючості ґрунтів в умовах району можна одержати врожай цукрових буряків на рівні 170-180 ц/га.

Чугуївською райдержадміністрацією була створена районна робоча група з метою своєчасного та ефективного вирішення проблемних питань щодо стабілізації, подальшого розвитку бурякоцукрової галузі агропромислового комплексу району, яка постійно впродовж року контролювала хід виконання розроблених заходів з цього питання, регулярно проводилися наради з виробниками цукросировини з питань виробництва, реалізації цукрового буряку в 2005 році та підготовки посівних площ під урожай 2006 року.

Чугуївський район за 2005 рік посів друге місце після Кегичівського за врожайністю зернових культур (40,3 ц/га). Також цей район тримає перші позиції в області за врожайністю цукрових буряків.

В районі також висівають жито, овес, гречку, просо, горох. Розвинені овочівництво, плодівництво, картоплярство. Культури цих галузей вирощують переважно у присадибних господарствах населення району.

Друга галузь сільського господарства-це **тваринництво**. Воно має молочно-м'ясний напрям.

Головними галузями тваринництва Чугуївського району є свинарство, вирощування великої рогатої худоби, птахівництво. У присадибних господарствах розвинуте бджільництво, у місцях з водоймищами – рибальство, але промислового значення ці галузі не мають.

За січень-вересень 2005 року виробництво продукції тваринництва характеризувалося такими показниками:

- ✓ М'ясо ВРХ (у живій вазі), тонн - 360
- ✓ Молоко, тонн - 4547
- ✓ М'ясо свиней - 31,3

Станом на 1 липня 2005 року виробництво м'яса в живій вазі складало 2,9тис.тон, темп зниження – 80%; молока – 6,7тис.тон, темп росту – 100%; поголів'я ВРХ – 12,5тис.гол., темп зниження – 97%; поголів'я свиней – 89,5тис.гол., темп росту –131%; поголів'я птиці – 30,2тис.гол., темп зниження – 55%.

За січень-вересень продуктивність корів молочного стада збільшилася до минулого року на 42 кг і склала 4058 кг молока від одної фуражної корови. Середньодобові прирости ВРХ на вирощуванні та відгодівлі зменшилися на 37 грам проти минулого року і становлять 350 гр., свиней – зросли на 57 грам до минулого року і становить 344 гр.

На сучасному етапі розвитку сільського господарства Чугуївського району провідною галуззю є свинарство.

Показник збереження поголів'я свиней у Чугуївському районі чи не найвищий в Україні: 98-99%. А середні прирости живої ваги 207-210 грамів за добу. Це рекорд Харківської області. Таким чином, не дивлячись на важкість розвитку різних фермерських господарств, на Чугуївщині вдалося зберегти позитивну динаміку розвитку, і, аграрії знову, як і завжди в останні роки, опинилися серед лідерів Слобожанщини. Загальний прибуток сільгосппідприємств району різних форм власності в 2005 році перевищив 21 млн. грн., а середньостатистична рентабельність виробництва очікується не нижче 15%.

Таким чином, основний функціональний напрямок господарства Чугуївського району – це виробництво зернових, технічних культур та тваринництво молочно-м'ясного напрямку. Подальший розвиток сільського господарства в районі потребує поглиблення зональної спеціалізації місцевих галузей на основі повного використання природних особливостей території та вже сформованих трудових навичок населення.

Література: 1.Харьковская область: Природа, население, хозяйство. (Под ред. А.П. Голикова, А.Л.Сидоренко – Харьков,1977г. 2. Харківська область у 2003 році (статистичний щорічник). 3.Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методика. – Одеса,2005 рік. 4. Чмихал М.Л. Головне управління статистики у Харківській області. . – Харків, 2007 рік.

ТОВ. «ЧУГУЇВ-ПРОДУКТ»-ПІДПРИЄМСТВО ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Мисюкевич А.В., Рєдін В.І.

Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна

Харчова промисловість відіграє дуже важливу роль в економіці України та її регіонах. За обсягом валової продукції ця галузь поступається лише машинобудуванню. Так відсоток харчової промисловості в цілому по Україні дорівнює 25%.

У Харківській області яскраво виражений розквіт підприємств – виробників продуктів харчування. Серед них слід відмітити бісквітну та кондитерську фабрики, хлібозаводи «Салтівський» та «Кулиничі», корпорацію «Техноком», ЗАТ «Харківський жировий комбінат» .

Ці гранди виробництва вітчизняних продуктів харчування складають 70% від загальної частки обсягів виробленої продукції галузі у Харківській області. ТОВ «Чугуїв-продукт» також здійснює внесок у розвиток харчової промисловості області. За його рахунок йде зростання темпів виробництва олії в Харківській області.

Виникненню у Чугуєві підприємства «Чугуїв-продукт» сприяло дуже вигідне економіко-географічне положення .Через місто проходить Південна залізниця та автомагістраль міждержавного значення Москва – Ростов, що є найкращим чинником для роботи підприємства харчової промисловості, бо продукцію треба транспортувати, а за таких умов як у Чугуєві, це робити дуже вигідно та легко. Чугуїв знаходиться всього у 36 кілометрах від міста-мільйонера Харкова, що слугує добрим ринком збуту продукції. Після скорочень працівників на Чугуївському заводі паливної апаратури багато кваліфікованих кадрів залишилося без роботи, тому при будівництві та становленні підприємства не виникне проблеми із трудовими ресурсами. Всі ці чинники зробили Чугуїв дуже привабливим для діяльності підприємств.

У період економічної кризи, зростання безробіття підприємство ТОВ «Чугуїв-продукт» дає нові робочі місця(більше 250), за своїм розміром (кількість зайнятих від 200 до 1000 осіб) набуває властивостей підприємства середнього бізнесу, яке має значні фінансові та виробничі можливості; високий рівень диференціації трудових обов'язків.

ТОВ «Чугуїв-продукт» є спонсором для багатьох дитячих закладів (шкіл , дитячих садків), районного та міського територіальних центрів, для проведення міських свят, інвестором будівництва розважально-спортивного центру в місті, хоча і зареєстровано в Харкові, і, нажаль, не наповнює податками бюджет міста Чугуєва.

Це підприємство було засноване в 1996 році – періоді становлення

економіки країни. У цей час в містах зростало безробіття. Але завдяки інвестиціям засновників підприємства воно не занепало, і згодом на ньому почали виробляти перші партії майонезу. Його виробництво почалося з будівництва маленького цеху, максимальна потужність якого була 5 тон на добу. Але через те, що такий обсяг виробництва не задовольняв постійно зростаючого попиту на продукцію, постало питання про будівництво нового, більш потужного виробничого об'єкта.

Як наслідок, у 2000 році був збудований новий завод потужністю у 50 тон продукції на добу, площею 1500 квадратних метрів. Встановлене більш новітнє вітчизняне та зарубіжне обладнання, запроваджено систему контролю якості та процесу виробництва, а технологічні лінії були виконані таким чином, що виробництво продукції стало автоматизованим, - це підвищило рівень відповідності санітарним нормам.

Уже через 4 роки продукція ТОВ «Чугуїв-продукт» бере участь в багатьох міжнародних виставках, вона відзначена різними нагородами: у 2000 році – дипломом Міжнародного рейтингу популярності та якості «Золота фортуна», у 2002 – знаком «Вища проба». А у 2003 році завод поповнив свій асортимент шістьма видами продукції.

У цей період в Україні налічувалось більше 300 виробників майонезу, з яких «Чугуїв-продукт» за якістю продукції був на 10 місці. Але поступово конкурентоспроможність підприємства зменшувалась, зростала собівартість продукції, тому адміністрацією приймається рішення запровадити виробництво рафінованої та дезодорованої рослинної олії. З цією метою у грудні 2003 року ТОВ «Чугуїв-продукт» прийняло в експлуатацію завод площею 3000 квадратних метрів для рафінування та дезодорації рослинної олії при продуктивності 7 млн. тонн на рік, або 20 тонн за добу і проектній потужності заводу 100 тонн олії на добу. Використовуючи новітні технології, фахівці заводу домоглися того, що ТОВ «Чугуїв-продукт» виробляє олію, яка не поступається відомим торговим маркам. Також налагоджено обладнання для виморожування олії та її пакування. Зараз два заводи працюють у повну потужність, щоб задовольняти високий попит на продукцію.

Виробництво якісних продуктів харчування потребує введення в експлуатацію новітнього обладнання та передових технологій. Саме тому на заводах ТОВ «Чугуїв-продукт» йде постійне переоснащення виробництва. Тільки так можна досягти світових стандартів якості. На підприємстві пройшла тестування та введення в експлуатацію технологія автоматизації процесу АСУ. За допомогою цієї технології вдалося зменшити час переробки одиниці об'єму олії, а також покращити контроль за процесом переробки. Все обладнання в цехах заводів пройшло стадію тестування і за своїми характеристиками відповідає світовим стандартам. На заводі також введена новітня система вентиляції цехів, два фільтри для очищення використаної води перед потраплянням її до системи каналізації.

Рівень технологічного оснащення на заводах ТОВ «Чугуїв-продукт» дозволяє здійснювати виробництво, майже не забруднюючи навколишнє середовище.

У перспективі планується :

✓ побудувати завод по виробництву рослинної олії, бо зараз її купують у інших виробників. Так можна зменшити витрати на виробництво рафінованої олії.

✓ Переобладнання майонезного заводу на новіше обладнання з метою знизити витрати на виробництво одиниці об'єму майонезу.

✓ У 2008 році планується налагодження відносин з зарубіжними споживачами продукції, зокрема з Норвегією та Нідерландами.

✓ На 2008 рік планується збільшити обсяг виробництва олії у ½ рази.

Всі ці напрямки розвитку підприємства потребують чіткої організації всіх відділів підприємства та злагодженої їх роботи, щоб ТОВ «Чугуїв-продукт» виробляв якісну продукцію, яка не поступається світовим аналогам.

Таким чином, можна зробити висновки, що підприємство ТОВ «Чугуїв-продукт» відіграє важливу роль у формуванні та розвитку ринкової економіки Харківщини і України, становленню підприємств середнього бізнесу. Його продукція постачається на всю територію України та в деякі області Росії. Це свідчить про добре налагоджені економічні зв'язки, які з кожним роком розширюються.

Література: 1.Балабанов И.Т. Новые формы организации предприятий. – Л.:1991 2.Бойко С.А., Жбанкова Н.Г. Рыночная экономика: ЛИА «Информ»,1992. 3.Дойл.Д.Как создать предприятие.1991. 4.Рыночная экономика: 200 терминов.- М.:Политиздат,1991. 5.Матеріали економічного відділу Чугуївського міськвиконкому.

УДК 338.486

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Новых И.Е.

Белгородский Государственный Университет,

В настоящее время развитие въездного туризма весьма актуально для Белгородской области. Регион имеет все предпосылки для реализации собственного туристского продукта.

Для удовлетворения потребностей туристов по классической схеме предоставления туристских услуг: "транспорт + размещение + развлечения", - необходимо обеспечение туристов следующими услугами:

- проживанием, что должно удовлетворяться несколькими типами основных и дополнительных средств размещения;
- питанием, что связано с необходимостью обеспечения разнообразным, в том числе, занимательным питанием;
- туристскими впечатлениями;
- транспортом.

Развитие туристских структур должно «работать» на генеральную идею сохранения исторического облика региона, его своеобразия, реновации его исторической застройки.

Поэтому мы предлагаем формирование единой системы туристских зон Белгородской области и связанных с ними полноценных туристских маршрутов, ориентированных на разные категории туристов, обеспечивающих полный комплекс услуг для туристов в пределах 15-минутной пешеходно-транспортной доступности, включая проживание (гостиничные комплексы, апартаменты, квартиры в жилых массивах и т.д.), обслуживание туристов (торговля сувенирами, бытовые услуги, здравоохранение и т.д.), развлечения (комплексы досуга, театры, киноконцертные залы и т.п.), справочно-информационное обслуживание, посещение объектов показа (экскурсионное обслуживание), транспортное обслуживание, автостоянки.

На территории, где располагаются достопримечательности или объекты туристского приближения (музеи, театры, зрелищные и спортивные объекты), фокусируются и объекты туристского обслуживания. «Кустовая» организация туристских достопримечательностей и видов деятельности является важным принципом планирования. Группирование достопримечательностей в определенных зонах может привлечь больше туристов в каждую из них и способствовать их более продолжительному пребыванию.

Это удешевляет создание инфраструктуры и более удобно для организации туров. «Кустовой» подход заключается и в развитии нескольких дополнительных достопримечательностей вблизи основной, притягивающей туристское внимание. Эти вторичные элементы могут уже существовать в данной зоне и только нуждаться в обустройстве. В других случаях они могут быть мобильными (какая-либо культурная массовая акция, событие, зрелище), или развиваться с нуля (например, организация центра для экспозиций и продажи изделий народных промыслов).

В формирование единой системы туристских зон области входят:

- Группировка туристских объектов и форм времяпровождения по функциональным признакам, таких, как объекты размещения, культурные объекты, объекты организации досуга. Размещение должно правильно соотноситься с основными достопримечательностями, не вторгаясь на их территорию, чтобы сохранить исторический облик среды и, в то же время, обеспечивая удобную транспортную и пешеходную доступность;

- Устройство стоянок для туристского транспорта вне дорожно-уличной сети для предотвращения пробок и иных сбоев уличного движения - важное преимущество четкого туристского зонирования;

- Разработка охранных зон двух типов - природных и исторических;

- Строительство специальных бесплатных стоянок, т.к. отсутствуют автостоянки для парковки туристского транспорта в исторических зонах города - для осуществления внешнего визуального осмотра историко-архитектурных и градостроительных памятников. Автобусы производят высадку и посадку туристов на проезжей части города, а во время экскурсии останавливаются в близлежащих переулках. Парковка на проезжей части улиц снижает ее

пропускную способность, и может служить причиной дорожно-транспортных происшествий;

- Развитие зон познавательного туризма - территории наибольшего сосредоточения достопримечательностей, имеющих развитую сеть гостиничных предприятий и объектов туристской инфраструктуры. Могут также использоваться рекреационные зоны, которые обычно выделяются на территориях с наименьшей концентрацией населения, на акваториях, в элементах природной среды, включенной в городской ландшафт;

- Координация развития туристской инфраструктуры с другими отраслями городского хозяйства: модернизация автодорог, строительство автостоянок, в том числе для экскурсионного транспорта, развитие городского общественного транспорта, развитие коммунального хозяйства, восстановление парков, городских усадеб, музеев и других культурно-зрелищных учреждений, здравоохранение, экология, связь, приспособленность города для людей пожилого возраста и инвалидов.

Также в рамках развития инфраструктуры кроме имеющихся планов по строительству новых и реконструкции существующих гостиниц мы предлагаем техническое переоснащение и мероприятия по повышению категорийности гостиниц. Кроме того, считаем необходимым напомнить о развитии транспортных услуг в туризме, приобретении автотранспортных средств (автобусов, микроавтобусов, легковых автомобилей), создание эффективной и упорядоченной системы в работе псковских такси, оснащенных радиосвязью и обслуживающих в первую очередь туристские объекты.

Нужно отметить развитие сети предприятий торгово-бытового сервиса, обратив особое внимание на реализацию сувенирной и подарочной продукции с российской и псковской тематикой.

Кроме того, считаем необходимым:

- Развитие конгрессно-выставочных центров;
- Развитие сети предприятий быстрого питания;
- Развитие индустрии досуга и развлечений, сети культурно-зрелищных предприятий, обслуживающих туристов. Строительства теннисных кортов, площадок для экстремального молодежного спорта - летнего и зимнего;

- Новое строительство и реконструкция действующих туристских объектов: музеев, мемориальных мест, объектов показа, архитектурных памятников, садово-парковых ансамблей и др. Приведение в порядок исторических мест в городе, часто посещаемых туристами;

- Разработка и внедрение единой концепции медицинского обслуживания въездного и выездного туризма, обслуживание гостей столицы, сотрудников гостиничных и туристских учреждений. Одним из важнейших условий въездного туризма в Белгородскую область является обеспечение безопасности жизни, здоровья и имущества гостей города. Криминогенная обстановка, отсутствие гарантий безопасности на транспорте, в том числе на маршрутах следования до гостиниц и обратно, в ресторанах, на объектах показа и других предприятиях сферы развлечений являются активными аргументами в контрпропаганде, существенно снижающими рост въездного туризма.

Туристская **стратегия** города Белгорода и Белгородской области должна преследовать двойную цель:

I. С одной стороны, **сохранять и укреплять**, насколько это представится возможным, уже достигнутое положение в традиционной туристской области. Ориентация на сегмент рынка группового и экскурсионного туризма. При этом следует учитывать, что создание конкурентных преимуществ в сфере туризма связано с первоначальной концентрацией усилий на приеме иностранных и состоятельных российских туристов, что может быть осуществлено только при условии создания принципиально нового по содержанию туристского предложения, отличающегося ярким индивидуальным образом.

II. С другой стороны, **формировать новый туристский продукт**, выходящий за рамки традиционного представления о туристском предложении, и который бы учитывал историко-культурную специфику города, а также позволял существенно разнообразить традиционное предложение, благодаря его комбинированию с услугами, ранее для него не характерными.

Культурный и народно-этнографический аспект может быть положен в основу развития следующих видов туризма в Белгородской области:

Деловой и познавательно-деловой туризм, рассчитанный на бизнесменов и иных специалистов, приезжающих в регион и сочетающих возможности расширения деловых контактов с отдыхом и знакомством с жизнью местного населения. Поскольку их основной интерес стимулируется потребностью в отдыхе и развлечениях, то у этой категории туристов наибольшей популярностью будет пользоваться фольклорно-песенный, танцевальный элемент и наиболее престижные предметы народных промыслов в качестве сувениров.

Интенсив, или поощрительный туризм, основанный как на коллективных посещениях Белгорода и области с экскурсионными целями, так и на поездках работников предприятий и учреждений в туристские зоны для отдыха; перспективность этого вида туризма определяется также, в основном, структурой потребительского спроса на туристские услуги;

Специализированный туризм:

Лицензионно-научный (проведение археологических раскопок на территории города и района, исследовательских работ на базе историко-культурных памятников);

Научный и учебный туризм, предполагающие обучение русскому языку, реставрацию памятников, изучение этнографии, истории, проведение экспедиций, а также другие разновидности специализированного туризма;

Религиозный туризм, широко распространенный в мировой туристской практике и вполне перспективный для Белгородской области с ее комплексами монастырей, церквей и т.д.

Культурно-познавательный туризм, основанный на неослабевающем интересе к огромному познавательному потенциалу Белгорода и Старого Оскола, имеющих многочисленные памятники архитектуры, истории, литературы, археологии. Поддержание технического состояния памятников и объектов показа. Проведение историко-архитектурной оценки объектов показа.

Использование объектов исторического наследия при формировании турпрограмм.

Маршруты выходного дня (для жителей Белгородской области и иностранцев, живущих в ней, а также для жителей Харькова и области). Развитие этого вида туризма в сочетании с популяризацией старинных обрядов, праздников, быта и культуры русского народа особенно удачно будет развиваться на самостоятельных объектах, строительство которых можно предусмотреть различными программами развития туризма (например, строительство туристских деревень в Белгородской области).

Этнографический туризм, основанный на интересе потенциального потребителя к подлинной жизни народа, к ознакомлению с народными традициями, обрядами, творчеством и культурой. Наиболее перспективно в этом плане использование исторических построек в качестве живых декораций для проведения мероприятий, построенных на элементах народной культуры и быта.

Событийный туризм, опирающийся на привлечение массового контингента туристов, пользуясь каким-либо событием культурной или спортивной жизни города. Формирование программы событийного туризма (фестивали, конкурсы, городские праздники и т.д.). Разработка ключевого события (событий) года и своевременное информирование о нем. Разработка и проведение крупных знаковых мероприятий в культурной, научной, спортивной жизни города, новых праздничных программ, конференций, конгрессов, «круглых столов», привлекающих большое количество участников и гостей из России и зарубежных стран.

Экологический туризм. Перспективным видом специализированного туризма и дополнительным фактором привлечения туристов в Белгородскую область может стать экотуризм, к разновидности которого следует отнести пребывание туристов в условиях заповедников, участков нетронутой дикой природы, деревенского быта. Это относится в первую очередь к экологически чистым регионам области. Такой вид туризма может развиваться в полузабытых ныне деревнях, располагаемых в пределах экологически чистых территорий. Данный вид туризма относится к мелкомасштабным типам туристского развития и заключается в обеспечении отдыха небольших групп туристов, приезжающих в традиционные, чаще всего удаленные деревни и живущих в постройках, которыми владеют и управляют местные деревенские жители.

Этнический туризм также служит фактором развития, учитывая прошлое нашей страны, когда многим людям пришлось эмигрировать и теперь люди едут в места, где когда-то жили их предки.

Музейный туризм как система взаимодействия музеев в области культурного туризма, которая предусматривает посещение туристами комплекса музеев региона.

Для Белгорода, как и для Белгородской области в целом, с ее неразвитой туристской инфраструктурой и одновременно огромным невостребованным туристским потенциалом, развитие именно альтернативного направления в

туризме представляє найбільший інтерес з точки зору привлечення іноземних туристів, достатньо багато побивавших, і саме тому прагнуть по-іншому - розумніше і незвичніше використати свій відпочинок або вільний час. Саме альтернативний туризм, до якого належать, в основному, спеціалізовані його види, повинні стати важливою частиною програм розвитку туризму в Белгородській області.

Таким чином, незважаючи на кризові явища, структурна перебудова економіки в цілому дозволяє говорити і про можливість структурної перебудови туристичної сфери, в першу чергу шляхом зміни пріоритетів - переходу від виключної орієнтації на елітарний туризм до зацікавленості в розвитку недорогих масових видів туризму.

УДК 911.3

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

Полякова К.А., Кулешова Г.О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Розвиток сучасних інтеграційних процесів вимагає активного залучення прикордонних регіонів до транскордонного співробітництва. Взаємодія між суміжними територіями в рамках вирішення спільних проблем економічного, демографічного, соціального, науково-культурного, природоохоронного змісту сприяє соціально-економічному розвитку території.

Харківська область, будучи прикордонним регіоном України, як ні найкраще відчуває позитивні та негативні наслідки свого периферійного положення. Тому дослідження участі даного регіону у транскордонному співробітництві є досить актуальними та потребують детального подальшого вивчення.

Транскордонне співробітництво - це спільні дії, спрямовані на посилення і розвиток добросусідських відносин між територіальними об'єднаннями (громадами) чи органами влади прикордонних регіонів двох чи більше держав, що реалізуються шляхом укладання міжрегіональних угод і договорів [3]. В основу транскордонних відносин покладений не галузевий принцип, як при інших видах співробітництва, а територіальний підхід [2]. Транскордонні зв'язки реалізуються в рамках діяльності євро регіонів. Вони являються певним імпульсом розвитку прикордонних територій, сприяють залученню іноземних інвестицій.

Транскордонне співробітництво пов'язано з розвитком зовнішньої торгівлі регіону, яка дозволяє не тільки поставити на зовнішній ринок наявні товари, але і сприяє виправленню деяких внутрішніх диспропорцій у господарстві регіону. Вона дає можливість залучити до суспільного виробництва сировинні ресурси, що раніше не використовувалися, або використовувалися нерационально, що, в свою чергу, сприяє підвищенню продуктивності регіону в

цілому. Безпосередня близькість прикордонного регіону до ринків збуту в сусідніх країнах, сприяє збільшенню рентабельності експортних поставок за рахунок зниження транспортних витрат на доставку продукції, що позитивно відображається на розширенні ареалу зовнішньої торгівлі [2].

Особливою формою транскордонного співробітництва являються єврорегіони, які забезпечують співробітництво між територіальними громадами або місцевими органами влади регіонів, які мають спільний кордон. Єврорегіони створюються для реалізації певних заходів у різних сферах життєдіяльності населення відповідно до норм міжнародного права і національних законодавств. Головна мета їх функціонування – вирішення спільних проблем в різних сферах співробітництва в інтересах мешканців прикордонних регіонів. Конкретними формами такого співробітництва виступають проекти, спрямовані на розв'язання проблем зайнятості населення, економічної та екологічної безпеки, розвитку транспортної та соціальної інфраструктури тощо [1].

Враховуючи позитивний досвід розвитку транскордонного співробітництва в країнах Європи, Україна як самостійна, незалежна держава приймає участь у подібній діяльності, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. Вона тісно співпрацює з країнами, з якими має спільний державний кордон. 14 областей України є прикордонними, що створює значні передумови для подальшого розвитку транскордонного співробітництва за участю її регіонів

Першим єврорегіоном на кордонах України був «Карпатський регіон» (1993 р.). До його складу увійшли 5 областей Угорщини, 3 воєводства Польщі, 6 районів Словаччини та Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області [1].

З 2003 р. євроінтеграційна співпраця почала розвиватися на російсько-українському кордоні. На даний час існують три єврорегіони: «Дніпро» (до складу входять Гомельська (Республіка Білорусь), Брянська (Російська Федерація), Чернігівська (Україна) області); «Ярославна» (Курська (Російська Федерація) та Сумська (Україна) області); «Слобожанщина» (Белгородська (Російська Федерація) та Харківська (Україна) області) [3].

Харківська область являється активним учасником транскордонного співробітництва та має потужні зовнішньоекономічні зв'язки з країнами близького та далекого зарубіжжя. На сьогодні між Харківською обласною державною адміністрацією і регіонами країн світу діє 12 угод про товарно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво, у т.ч. з Московською, Белгородською, Курською областями Російської Федерації, Акмолинською областю Республіки Казахстан, Ташкентською областю Республіки Узбекистан, Мінською областю Республіки Білорусь, Каунаським повітом Литовської Республіки, Штатом Огайо США, Пловдивською областю Республіки Болгарія, Великопольським воєводством Республіки Польща, провінцією Ісфахан Ісламської Республіки Іран та провінцією Кхань Хоа Соціалістичної Республіки В'єтнам [7].

Зовнішньоекономічна діяльність Харківської області характеризується збільшенням зовнішнього товарообігу. У 2007 р. експорт регіону склав 1147,4

млн. дол. США, що на 65% більше аніж у 2002 р., імпорт області – 2288,5 млн. дол. США, на 75% вище показників 2002 р. (рис.1).

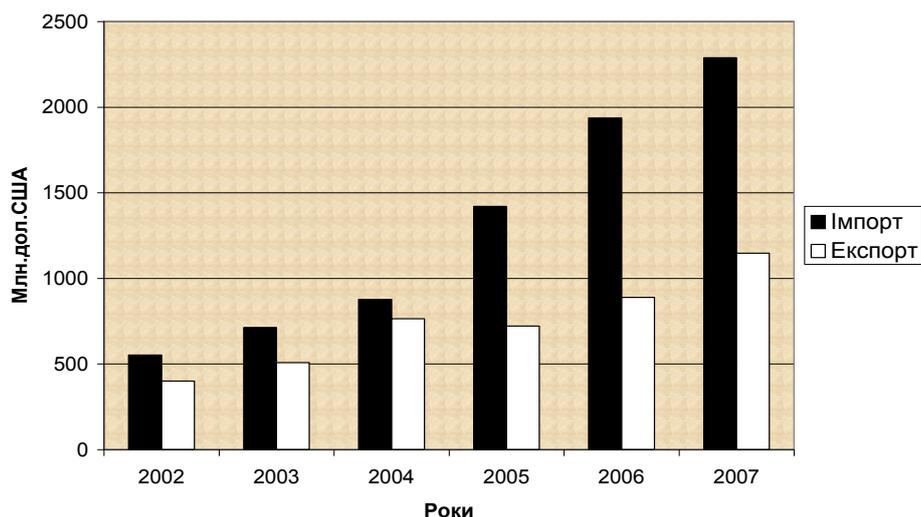

Рис.1. Динаміка зовнішньоторговельної діяльності Харківської області у 2002-2007рр. (побудовано авторами за даними [8])

Як видно з графіку, значення імпорту та експорту з кожним роком підвищуються, але показники імпорту перевищують експорт, що говорить про низький рівень використання експортного потенціалу регіону та необхідність збалансування експортно-імпортних операцій.

Важливою складовою участі Харківської області у транскордонному співробітництві є активний розвиток тісних контактів у сфері науки, освіти та культури. Так, у 2003 р. створено Прикордонний білорусько-російсько-український університетський консорціум, головною метою якого є сприяння багатосторонньому співробітництву між провідними навчальними закладами прикордоння та підвищення якості вищої освіти на території прикордонних областей, шляхом об'єднання наукового потенціалу університетів-учасників [7]. До складу консорціуму входять 10 класичних університетів прикордонних областей Республіки Білорусь, Російської Федерації та України, у тому числі, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, що позитивно відображається на розвитку тісних контактів між факультетами, кафедрами тощо. Крім цього, традиційними стали виставки, ярмарки, фестивалі, участь в яких дозволяє розширити коло партнерів підприємців прикордоння та зміцнити культурні та етнічні зв'язки між мешканцями Слобожанщини.

Важливим досягненням розвитку транскордонного співробітництва Харківської області є створення у 2003 р. і єврорегіону «Слобожанщина». Головними цілями, які ставлять перед собою Харківська та Белгородська область в рамках діяльності єврорегіону являються наступні:

1. Формування спільного ринку праці;
2. Охорона навколишнього природного середовища (сумісна реалізація проекту «Розробка комплексного плану оздоровлення річки Лопань») [9];

3. Створення транспортного коридору для вирішення проблем транскордонної магістралі Харків-Белгород.
4. Спільне виробництво товарів, створення торгових домів; розширення коопераційних зв'язків;
5. Формування будівельного, туристичного, фармацевтичного кластерів та ін. [7].

Для розширення зовнішньоекономічних зв'язків Харківської області велике значення має розвиток малого та середнього бізнесу. Особливої уваги набуває аналіз підприємств, які знаходяться у прикордонних районах Харківської області, адже за рахунок раціонального використання переваг їх економіко-географічного положення можна розширити радіус зовнішньої торгівлі та збільшити сумарні об'єми зовнішньоторговельного обороту області.

В межах Харківської області є 6 прикордонних районів: Великобурлуцький, Вовчанський, Дергачівський, Дворічанський, Золочівський та Харківський. Ці райони займають майже 24% площі Харківської області, але на них припадає лише 8,8% малих і середніх підприємств, що говорить про низьку підприємницьку активність у прикордонні.

Як видно з графіка, з кожним роком кількість малих підприємств прикордонних районів Харківської області збільшується. У 2001 р. їх нараховувалося 15 127, а у 2006 р. - вже 19 369, що більше попереднього показника на 22%. Це свідчить про те, що продукція, яка виготовляється та послуги, що надаються цими підприємствами, користуються попитом не тільки в Харківській області, але і в прикордонних районах, з якими вона межує. Спеціалізація цих підприємств найрізноманітніша, але найбільше працівників зайнято в таких сферах діяльності: операції з нерухомістю, оптова та роздрібна торгівля, промисловість, сільське господарство та ін.

Але, поряд із позитивною динамікою розвитку малого та середнього підприємництва у прикордонні, все ж таки активне включення підприємців у транскордонне співробітництво та розвиток їх зацікавленості у даному виді співробітництва залишається для Харківської області актуальною проблемою.

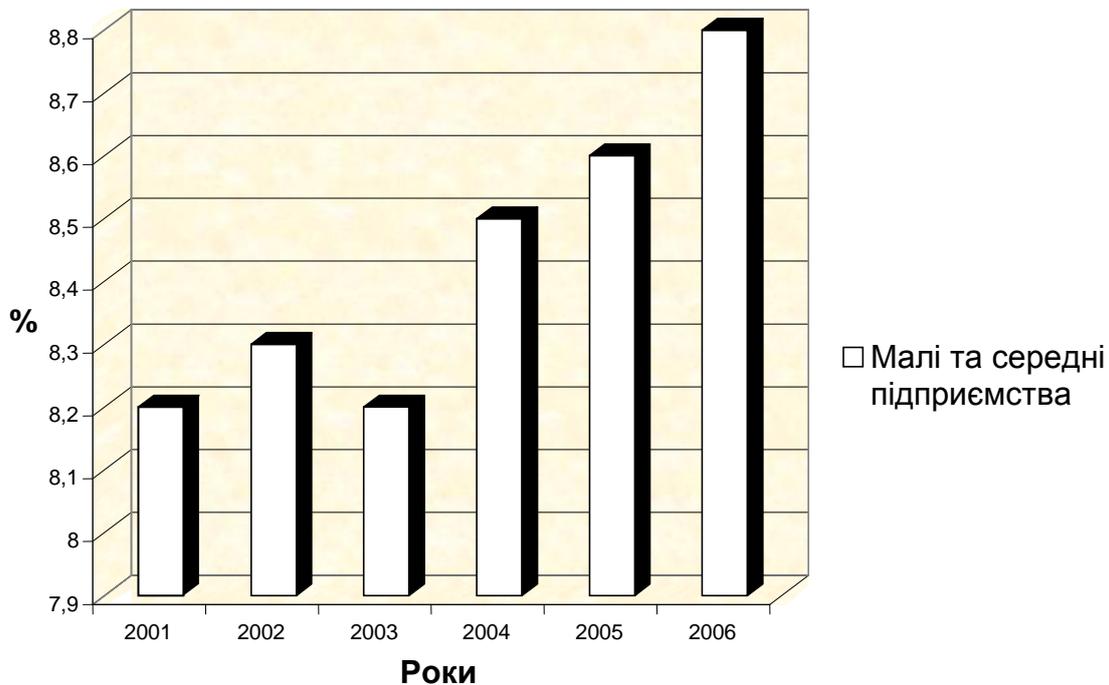

Рис.2. Динаміка частки малих та середніх підприємств у прикордонних районах Харківської області (побудовано авторами за даними [8])

Таким чином, Харківська область приймає активну участь у транскордонному співробітництві. Цьому сприяє не тільки її вигідне економіко-географічне положення, але і потужний промисловий, науково-технічний, культурний потенціал. Крім того, транскордонне співробітництво веде до зростання обсягів експортно-імпортних операцій; залучення іноземних інвестицій, підвищення якості прикордонної технічної інфраструктури, створення нових робочих місць, а отже впливає на покращення рівня соціально-економічного розвитку регіону в цілому [5].

Тобто транскордонне співробітництво є поштовхом для економічного, соціального, культурного, наукового розвитку Харківського регіону. Контакти та догори, що існують на сьогоднішній день і те, що досягнула Харківська область у транскордонному співробітництві має враховуватися та вдосконалюватися в майбутньому.

Література: 1. Дорогунцов С.І., Заєць Т.А., Пітюренко Ю.І. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка. Підручник. К.: - КНЕУ, 2005. – 988 с. 2. Кухарська Н.О., Харчіков С.К. Міжнародна економічна діяльність України. Навчальний посібник - «Одіссей», 2006. – 456 с. 3. Кирюхін О.М., Франчук Г.О. Навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності «Економічна та соціальна географія» з курсу «Політична географія». - Харків, 2007. – 55 с. 4. Харківська область в 2002 році: Статистичний щорічник / За ред. М. Л. Чмихало. - Х.: ВД «Інжеск», 2003.- 604 с. 6. Харківська область в 2006 році: Статистичний щорічник / За ред. М. Л. Чмихало. - Х.: ВД «Інжеск», 2007.- 604 с. 5. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Вишневецька Н.В., Хвесик Ю.М. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області): Монографія. - К.: Кондор, 2004. –

УДК 911.3:314.7

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ржипецька Ю.С.

*Вінницький державний педагогічний університет
імені М.М. Коцюбинського*

Станом на 1 січня 2006 року загальна чисельність сільського населення Вінницької області становила 889,6 тис. осіб. Динаміка чисельності сільського населення характеризується в останні десятиліття його зменшенням, що розпочалося ще в 70-ті роки ХХ століття.

Впродовж 1979 – 2006 років найінтенсивніше (більше, ніж на 50%) зменшення сільського населення відбулося в Іллінецькому, Козятинському, Погребищенському, Тиврівському районах. Відчутно (на 40-50%) скоротилося населення Липовецького, Немирівського, Оратівського, Теплицького, Томашпільського, Чернівецького районів. Найменші темпи скорочення сільського населення (до 26%) характерні для найбільш густонаселених районів області: Вінницького, Шаргородського, Бершадського.

Найбільші темпи скорочення кількості населення спостерігалися у тих селах, у яких не розташовано жодних виробничо-управлінських підрозділів. У селах, що мали більш вигідне географічне положення і були центрами сільрад, ситуація дещо краща.

Зменшення кількості населення відбувалося як за рахунок значного міграційного впливу населення, так і за рахунок переважання смертності над народжуваністю, яке впродовж 90-х років характеризувалось зростанням.

Формування чисельності сільського населення відбувається при від'ємних показниках природного руху населення, низькій народжуваності і високій смертності населення.

За період 2000-2006рр. кількість народжених в сільській місцевості зменшилась

(від 8,8‰ до 8,2‰), але в територіальному відношенні цей показник відрізняється по районах від середньообласних.

Найнижча народжуваність спостерігається у сільській місцевості Тульчинського (6,8‰ – 2006р., 8,5‰ – 2000р., 11,1‰ – 1990р.), Тростянецького (6,8‰ – 2006р., 8,2‰ – 2000р., 9,7‰ – 1990р.), Могилів-Подільського (7,1‰ – 2006р., 8,5‰ – 2000р., 10,0‰ – 1990р.). Деякі райони Вінницької області мають вищу народжуваність за середньообласний показник 2006 року: Калинівський – 10,6‰, Тиврівський – 10,4‰, Шаргородський – 10,2‰, Вінницький – 9,9‰, Барський – 9,8‰, Козятинський – 9,7‰, Бершадський – 9,5‰, Жмеринський – 9,4‰, Іллінецький – 9,2‰, Оратівський – 9,1‰, Піщанський – 9,0‰, Муровано-

Куриловецький – 9,0‰, а у Вінницькому, Барському, Жмеринському, Муровано-Куриловецькому, Піщанському за період 2000-2006 рр. не тільки не знизилась, а й підвищилась [2].

Наступний показник, що формує чисельність населення – смертність. У 2006 році в сільській місцевості області коефіцієнт смертності склав 22,0‰, що є вище показника 2000 року (21,9‰). Отже, смертність сільського населення зростає, причому показники більш ніж у два рази перевищують народжуваність. Найвища смертність у Немирівському (25,9‰), Чечельницькому (25,7‰), Погребищенському (25,5‰), Барському (23,9‰), Тиврівському (23,8‰), Ямпільському (23,8‰) районах [2].

Протягом 2006 року кількість померлих приблизно в два рази перевищує кількість народжених, а в Немирівському, Теплицькому, Тростянецькому, Тульчинському, Чернівецькому, Чечельницькому та Ямпільському районах навіть більше ніж у три рази. Висока смертність пояснюється несприятливою віковою структурою сільського населення, але важливу роль відіграють і хвороби.

Показник природного скорочення у 2006 році становив у сільській місцевості області -13,2‰. По районах області найменше природне скорочення (2006 р.) у сільській місцевості спостерігається у Вінницькому (-7,2‰), Шаргородському (-8,6‰), а найбільше – Немирівському (-17,5‰), Чечельницькому (-17,1‰), Погребищенському (-16,6‰) та Ямпільському (-16,2‰) [2].

Статеві-вікова структура сільських населених пунктів Вінницької області є наслідком напруженої ситуації у відтворенні населення. Спостерігається тенденція до старіння населення, адже в останні роки смертність істотно перевищує народжуваність: у загальній структурі населення частка населення у віці молодшому за працездатний склала 18,9%, у працездатному – 46,5%, у віці старшому за працездатний – 34,6% [2].

Найвищу частку населення пенсійного віку мають Чечельницький, Чернівецький, Муровано-Куриловецький, Могилів-Подільський, Оратівський, Піщанський, Погребищенський райони. Зростання показників демографічного навантаження за рахунок осіб пенсійного віку прямо впливає на збільшення рівня смертності та зменшення природного приросту.

Аналіз вікової структури населення сільських населених пунктів різної людності дозволив виділити такі залежності:

- зі зменшенням людності поселень зростає частка людей старшого віку та зменшується частка дітей; у міру зростання людності поселень населення більш рівномірно розподіляється за віковими групами;

- чим різноманітніші функції і вища функціональна роль населеного пункту, тим відносно більшою стабільністю відрізняється віковий склад його населення;

- вигідне транспортно-географічне положення (близькість до Вінниці, районних центрів, шляхів сполучення), сприятливо впливає на віковий склад населення сільських поселень [1].

У статевій структурі сільського населення Вінницької області переважають

жінки (54,3%). У розрахунку на 1000 жінок у 2006 році припадало 842 чоловіки [2].

Особливо помітна диспропорція у кількості чоловіків та жінок старших вікових груп, що пояснюється більшою середньою тривалістю життя жінок, а також наслідками другої світової війни.

Помітний вплив на статеву структуру має відносно висока смертність чоловіків у працездатному віці. Проблемою сільської місцевості є менша частка жінок вікової групи 20-29 років у порівнянні з часткою чоловіків цього віку. Ця протиприродна прогалина у віці, коли створюються сім'ї, негативно впливає на процес відтворення населення [1].

Другим вирішальним чинником, що впливає на чисельність сільського населення виступає міграція. В 90-х роках намітилась тенденція до зниження негативного сальдо міграції сільського населення, що можна пояснити вичерпанням міграційно-рухомих контингентів серед сільського населення, а також повернення певної частини жителів міст у сільську місцевість. У 2006 році міграційний приріст (скорочення) сільського населення становив -4,5%.

Аналіз даних міграцій в розрізі районів на 2006 рік показав, що в залежності від розміщення районів, їх соціально-економічного розвитку – міграційні процеси протікають в них по різному. Лише в двох районах у 2006 році сальдо міграцій було позитивне: Вінницькому (11,4‰) і Тиврівському (1,5‰). У всіх інших районах Вінницької області сальдо міграцій у сільській місцевості негативне. Найбільше негативне сальдо міграцій у Томашпільському (-20,1‰) та Чернівецькому (-14,1‰) районах [2].

Найбільший вплив на міграцію в цілому мають соціально-економічні фактори, зокрема виробнича спеціалізація поселень. Відтік населення спостерігається з тих населених пунктів, які мають вузьку спеціалізацію.

Масова міграція з села викликана ростом потреб людей, їх бажанням покращити умови праці, підвищити свій життєвий рівень, забезпечити собі доступ до установ освіти, культури, медичного і побутового обслуговування. При цьому очевидно, що одним з факторів міграції сільського населення є значні відміни в рівнях соціально-економічного розвитку.

Відміни в інтенсивності міграцій населення залежать також від людності поселень. Зі зростанням людності сільських населених пунктів скорочується інтенсивність вибуття і, навпаки, зростає інтенсивність прибуття.

Одним з найбільш важливих факторів, які впливають на міграцію сільського населення, а значить і на його чисельність, є рівень розвитку соціальної інфраструктури. На жаль рівень розвитку інфраструктури у сільській місцевості не є фактором заохочення прибуття, а навпаки, через низький рівень її розвитку люди виїжджають із сіл.

Отже, проаналізувавши отримані показники, можна зробити висновок, що демографічна ситуація у сільській місцевості Вінницької області є незадовільною і потребує проведення відповідної політики для її покращення.

Література: 1. Географія Вінницької області: Пробний навчальний посібник для середньої школи / За ред. Денисика Г.І., Жовнір Л.Ф. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – С.148-

УДК 911.3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сегіда К.Ю.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В умовах ринкових відносин і поширенні процесів глобалізації серед багатьох чинників, що визначають ступінь соціально-економічного розвитку будь-якого регіону, особливого значення набуває створення цивілізованого ринку праці і забезпечення ефективної політики зайнятості. Необхідність зміни пріоритетів економічної політики держави в бік орієнтації на розвиток людини обумовлена не лише глобалізаційними процесами, загальносвітовими тенденціями, загостренням конкуренції у високотехнологічних сферах виробництва, а й істотним відставанням нашої країни від європейської спільноти за соціальними показниками. На перше місце в системі чинників економічного зростання мають вийти проблеми людського розвитку в найширшому розумінні, і однією з найважливіших із них є забезпечення продуктивної зайнятості [1, 2]. Соціально орієнтована держава здійснює економічну політику, пріоритетом якої є людський розвиток, через регулювання сфери зайнятості населення, забезпечення прискорення соціально-економічного розвитку, неухильне поширення продуктивної праці та загальне піднесення життєвого рівня населення.

Аналіз основних статистичних показників дає змогу виявити сучасні тенденції в сфері зайнятості населення. З початку 2000р. в умовах стабілізації економіки і виходу із перебудовної кризи, наявна тенденція збільшення рівня зайнятості: у 2005 р. у Харківській області в усіх видах економічної діяльності було зайнято 58,4% економічно активного населення, у 2007 р. рівень зайнятості населення склав 59,6% від загальної чисельності всього населення відповідного віку [3].

Найвищий рівень зайнятості населення спостерігається серед осіб віком 40-49 років, а найнижчий – у молоді віком 15-24 роки та осіб у віці 60-70 років [3]. Серед причин такого розподілу маємо відзначити, що специфіка молодіжного ресурсу праці характеризується фізичною енергією, прагненням до швидкої самореалізації, самоствердженню, самовизначенню в житті, в той же час, молодь є однією з найуразливіших соціальних груп (через відсутність достатнього професійного і соціального досвіду). В сучасних умовах в силу відсутності централізованого розподілу випускників вищих і середніх спеціальних освітніх установ, наведена тенденція набуває більшої сили. Стосовно зайнятості осіб найстаршої групи економічно активного населення, відзначимо досягнення пенсійного віку і як наслідок, менший рівень зайнятості як з особистих причин, так і з соціальних. Відносну стабільність показників

зайнятості середніх вікових груп можна пояснити наступними причинами: наявність робочого місця на період перебудови і відповідно більша ймовірність подальшої реалізації трудового потенціалу в даній установі за умови підвищення кваліфікації чи розширення компетентностей, наявність досвіду роботи тощо.

Рівень зайнятості міського населення перевищує відповідні показники, притаманні сільському населенню, але слід відзначити, що загальна чисельність економічно активного населення в містах втричі перевищує аналогічний показник в сільській місцевості, що свідчить про вікову структуру міських і сільських населених пунктів. Наведений фактор знайшов своє відображення і в віковій структурі зайнятості: число зайнятих осіб старше працездатного віку в містах і селах майже рівне (57 тис. осіб і 51 тис. осіб відповідно), в той час, коли численість зайнятих працездатного віку в міській місцевості у чотири рази перевищує відповідний показник у сільській місцевості (960 тис. осіб до 240 тис. осіб відповідно) [3]. Наведені дані свідчать про наявні проблеми розвитку села і підкреслюють необхідність оптимізації регіональної і державної політики зокрема в сфері зайнятості для сільських територій.

В абсолютних одиницях, економічна активність і зайнятість вища у чоловіків, проте у відносних рівень зайнятості приблизно однаковий [3], що свідчить про високу ступінь залучення в трудову діяльність жінок (серед причин наявної ситуації зазначимо високий рівень освіченості жінок, якісні зміни в менталітеті соціуму, перебудову стереотипів на ринку праці тощо). Наведений факт, безумовно, є позитивною тенденцією, адже ряд областей України однією з проблем мають гендерну – високий рівень безробіття серед жіночого населення, що веде за собою безліч соціальних негараздів.

Стосовно структури зайнятості, зазначимо її відповідність структурі господарського комплексу регіону та його економічній спеціалізації. Оскільки все більший розвиток в регіоні має невиробнича сфера, то й найбільш інтенсивні темпи збільшення чисельності зайнятих спостерігається саме в цій галузі (зокрема – в торгівлі, освіті та охороні здоров'я, юридичних, ріелторських, фінансових послугах тощо) [3]; широкого розвитку набуває будівництво; в промисловості, яка є історично складеною на Харківщині, протягом останніх років відбувався певний спад зайнятості через зменшення потужностей виробництва, проте сучасні тенденції свідчать про поступову зміну структури попиту на робочу силу: із відновленням виробництва і інвестуванням тих чи інших промислових об'єктів існує попит на висококваліфікованих спеціалістів технічних спеціальностей [1]. Варто зазначити, що збільшення кількості нових робочих місць в усіх сферах економіки є одним із стратегічних заходів активного державного регулювання стану ринку праці.

Основним орієнтиром при аналізі тенденцій розвитку ринку праці, виявленню кризових регіонів, виробленню політики зайнятості і адаптації до ринку праці, служить рівень реєстрованого безробіття. Так, за станом на кінець 2007 р. рівень безробіття по відношенню до працездатного населення в працездатному віці склав 2,1%. Рівень зареєстрованого безробіття сільського

населення як і раніше, значно перевищував аналогічний показник для мешканців міської місцевості (4,3% і 1,5% відповідно). У регіональному розрізі рівень безробіття коливався від 10,8% в Шевченківському, Кегичівському, Борівському районах до 1,8% в Змієвському, Дергачівському районах [3]. Варто відзначити ряд причин, які впливають на розповсюдження безробіття, серед них невідповідність рівнів заробітної плати сучасним вимогам життя, невідповідність структур попиту та пропозиції на ті чи інші професії та кваліфікації, високий рівень тіньової економіки, низький рівень життя тощо, проте передумови кожного з них полягають у нестабільності соціально-економічної ситуації в регіоні та в країні в цілому.

Відповідно до принципів МОП в Україні слід проводити активну політику сприяння зайнятості за такими основними напрямками:

- розвиток і стабілізація економічної ситуації та інвестиційної активності в країні;
- розвиток системи нових робочих місць, збільшення потреби в робочій силі в пріоритетних галузях економіки;
- стимулювання особистої ініціативи, розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу, що забезпечує створення нових робочих місць;
- удосконалення системи оплати праці та соціального захисту;
- оновлення системи професійного навчання в навчальних закладах та на виробництві відповідно до кон'юнктури на ринку праці [1].

Основною метою політики зайнятості, орієнтованої на людський розвиток, має стати досягнення структури зайнятості постіндустріального типу, якій притаманно збільшення чисельності та частки осіб, зайнятих у сфері послуг, передусім в інформаційному секторі економіки [1]. Активні методи підтримки ринку праці передбачають діяльність держави, спрямовану на скорочення рівня безробіття, тобто на забезпечення можливості реалізації своєї трудової активності всім громадянам.

Отже, зайнятість населення є важливою складовою як розвитку регіону, так і формою реалізації його трудового потенціалу. Активна політика зайнятості населення є одним з головних інструментів вирішення економічних і соціальних проблем сучасного суспільства.

Література: 1. Злупко С.М. Перехідна економіка: сучасна Україна: Навч. пос. – К.: Знання, 2006. – 324с. 2. Старовойтова Л.И., Золотарева Т.Ф. Занятость населения и ее регулирование: уч. пособие для студентов высш. уч. заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. -192с. 3. Офіційний сайт головного управління статистики в Харківській області <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net> – назва з екрану.

УДК 911.3.

ЗАЙНЯТІСТЬ МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Яновська О.О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У сучасному світі існує тенденція зростання частки працюючих у невиробничій сфері. Особливе значення у цьому відношенні відіграє соціальна сфера. Дослідженням останньої займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких особливо виділяються праці Горбунова Г.Ф., Осадчої Г.І., Саєнка Ю.І., Шавеля С.А. [1, 2, 3, 6] та ін. Не існує загальноприйнятої класифікації видів економічної діяльності та об'єктів, що відносяться до соціальної сфери. Автором статті до складу останньої було віднесено:

- оптову й роздрібну торгівлю, торгівлю транспортними засобами; послуги з ремонту;
- діяльність готелів та ресторанів;
- фінансову діяльність;
- операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям;
- державне управління;
- освіту;
- охорону здоров'я та надання соціальної допомоги;
- надання комунальних та індивідуальних послуг;
- діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг.

Більшість учених займаються дослідженням соціальної сфери, в основному, у територіальному аспекті. При цьому розглядається загальна кількість зайнятого в ній населення, без виділення окремих вікових груп. Проте, для кожної з останніх характерні свої особливості працересурсного потенціалу. У цьому відношенні особливо виділяється молодіжний ринок праці. Молодь є значною та перспективною частиною економічно активного населення. Ця вікова група характеризується високим ступенем адаптації до умов життя, ініціативності, активності, опори на власні сили і складає наймобільнішу частку робочої сили, що володіє новітніми знаннями і здатна забезпечити складний процес прогресивного розвитку суспільства.

У 2006 році в соціальній сфері Харківської області було зайнято 125,5 тис молодих осіб, що становило 32,3% від загального числа працюючих у даній галузі. Це на 1% (9,5 тис. осіб) більше у порівнянні з 2005 роком (дані обраховані автором статті особисто) [4, 5]. З усієї молоді, зайнятої за видами економічної діяльності, у 2006 році на соціальну сферу припадало 57,6% працюючих (у 2005 році цей показник становив 55%). Таким чином можна зробити висновок, що кількість молоді, зайнятої у соціальній сфері Харківської області постійно зростає. При цьому зростає також і кількість молодих людей, зайнятих за окремими видами економічної діяльності, що відносяться до соціальної сфери (виняток становить лише охорона здоров'я та надання

соціальної допомоги і надання комунальних та індивідуальних послуг). Дещо відрізняється і співвідношення між загальною чисельністю зайнятих та молоддю за різними видами економічної діяльності (табл 1).

Таблиця 1

Зайнятість населення за галузями соціальної сфери по Харківській області, 2006 р. (побудована автором)

Сфера зайнятості	Кількість найманих працівників			
	Всього населення, тис. осіб	Всього населення, %	Молоді, тис. осіб	Молоді, %
Всього	388,5	100	125,5	100
Оптова й роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	57,8	14,9	29,6	23,6
Готелі і ресторани	4,4	1,1	1,7	1,4
Фінансова діяльність	16,3	4,2	8,7	6,9
Операції з нерухомістю, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	59,9	15,4	17,1	13,6
Державне управління	34,7	8,9	12,7	10,1
Освіта	110,7	28,5	27,4	21,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	77,5	20,0	21,0	16,8
Надання комунальних та індивідуальних послуг	10,4	2,7	2,4	1,9
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	16,8	4,3	4,9	3,9

З таблиці видно, що у 2006 році найбільше молоді було зайнято у сфері оптової і роздрібної торгівлі та послугах з ремонту – 29,6 тис. осіб. Це становило 51,2% до облікової кількості штатних працівників у зазначеній вище сфері [5]. Досить значна кількість молодих людей були зайнятими також у сфері освіти і охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (відповідно 27,4 та 21,1 тис. осіб). Щодо загальної кількості населення, зайнятого в соціальній сфері, то тут різко переважають особи, працевлаштовані у сфері освіти – 28,5%, у той час коли на оптову й роздрібну торгівлю та послуги з ремонту припадає лише 14,9%. Таку тенденцію можна пояснити тим, що торгівля вимагає значної комунікабельності, високого ступеня адаптації до нових умов, тобто тих якостей, що характерні для сучасних молодих людей. У сфері ж освіти переважають люди старшого віку. Хоча молоді тут і зайнято 27,4 тис. осіб, проте це становить лише 24,8% від загальної чисельності працюючих [5].

Проаналізувавши все раніше сказане, можна зробити висновки, що зайнятість молоді по Харківській області найшвидшими темпами зростає за такими видами економічної діяльності як: операції з нерухомістю, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (4,4 тис осіб за останній рік); оптова й роздрібна торгівля та послуги з ремонту (2,9 тис. осіб за останній рік); фінансова діяльність (1,8 тис. осіб за останній рік) (дані пораховані автором особисто). Перспективними для зайнятості молоді є також освіта, готелі та ресторани, державне управління, діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг. Викликає занепокоєння скорочення числа молоді, зайнятої у сферах охорони здоров'я та надання соціальної допомоги і надання комунальних та індивідуальних послуг. Потрібно залучати молодих людей до зайнятості в соціальній сфері, а особливо охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги, що є досить важливим для сучасного розвитку суспільства.

Література: 1. Горбунов Г.Ф. Стратегия развития социальной сферы региона – дисс. канд. экон. н. – СПб, 1998. 2. Осадчая Г.И. Социальная сфера общества: теория и методология социального анализа. – М., 1996. 3. Саенко Ю.И. Моделирование показателей социальной инфраструктуры – К., 1991. 4. Харківська область в 2005 році. Статистичний щорічник – Х., 2006. – 606 с. 5. Харківська область в 2006 році. Статистичний щорічник – Х., 2007. – 561 с. 6. Шавель С.А. Социальная сфера общества и личность. – Мн.: Наука и техника, 1988. – 168с.

СЕКЦІЯ 2 ЕКОЛОГІЯ, РЕКРЕАЦІЯ І ТУРИЗМ. ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

УДК 338.48-611(477.85)

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ РОЗВИТКУ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Грицку Ю.П., Грицку В.С

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

В наш час існує активна конкуренція в сфері туристичної індустрії за суб'єктів ринку, тобто за тих, хто користується послугами цієї індустрії. В даній статті ми прагнули надати особливої значущості виду туристичної діяльності, а саме фестивальному туризму як активному чиннику його привабливості.

Для організації фестивалів у Чернівецькій області є багато позитивних передумов. Насамперед, вирішальний вплив на майбутній розвиток фестивального туризму має відігравати багатство етнографічної картини краю. На відміну від інших регіонів України, де радянська влада була встановлена раніше (у 1917 р.) та нищівному переслідуванню піддавались народні звичаї, традиції та обряди, на теренах Західної України, а особливо в Чернівецькій області, вони збереглися у всій красі та різноманітності.

Так склалося історично, що терени Буковини за багато тисячолітній період були заселені чисельними етносами [2]. Тут жили і живуть українці, румуни, молдовани, євреї, поляки, німці, росіяни, та ін. Фактором вироблення особливих рис культури окремих груп певного народу був і вплив міжетнічних контактів. Проживання представників різних етносів по сусідству, а в окремих випадках і на території одного поселення було ще однією причиною формування особливих рис культури вказаних етносів. Відрадно, що ця специфіка дивним чином збереглася до нинішніх часів і є потужним чинником привабливості для туристів.

Особливо чітко це простежується у календарній звичаєво-обрядовій культурі. Календар буковинців був і до певної міри залишається й у наш час своєрідною енциклопедією народної творчості, звичаєвим розпорядком життя у будні і свята.

Обов'язковим складниками календарної обрядовості, які збереглися у чудовій формі до наших днів, є: вшанування предків, обрядовий стіл, передбачення майбутнього, ритуальні обходи і вітання, ряження і маскування, драматичні сцени й розваги, пісні і словесні побажання тощо. Свята календарного циклу були і залишилися тим чинником, який задовольняє духовні й естетичні потреби людей, у них проявляються їх вірування, почуття, таланти, гостинність.

Всі ці гарні й мудрі звичаї, що вчили злагоді, миру й добру, варто оберігати, підтримувати і популяризувати. Адже обряди – невід'ємний елемент

духовної культури народу, вираження його психології, світосприйняття, способу мислення, смаків тощо.

Одними з найцікавіших і найдавніших є різдвяно-новорічні свята буковинців. Їх можна вважати справжньою окрасою всього календарно-обрядового циклу. Ці свята – то цілий набір заходів, де представлені музичні, поетичні, театральні, карнавальні дійства, ритуальні страви, заклинання, ворожіння та молитви.

На нашу думку, саме різнобарвна та багата обрядовість зимового циклу повинна лягти в основу створення майбутнього зимового фестивалю. Це свято варто проводити у третю суботу та неділю січня-місяця. Саме в цей час святкування зимових свят у селах та містах Буковини досягає свого апогею. І кульмінацією, вінцем свята повинен стати зліт учасників обрядовості у обласному центрі, місті Чернівці. В перший день фестивалю варто влаштувати марш-парад колядників та ряджених вулицями старого міста. А ввечері підбивати підсумки всім проведеним конкурсам і веселощам, виділяти найактивніших учасників і колективи, проводити нагородження [1].

На доведення доцільності проведення фестивалю саме в цей час свідчить ще й те, що саме на цей період припадають студентські та різдвяні канікули. І отже, студентська та учнівська молодь може бути активно залучена в організації заходу. Але без належної реклами, без фінансового забезпечення, без активної спонсорської підтримки фестиваль не зможе відбутися. Отже, ідею проведення фестивалю треба підтримати на рівні регіональної політики, на рівні облдержадміністрації, закладів культури і туризму – і головне на рівні належного фінансування.

Наступний важливий чинник, дія якого підтверджує ідею запровадження фестивалю в Чернівцях в свята зимового циклу, це великий наплив туристів в Карпати на лижний сезон. Отже, саме в цей час кількість туристів в нашому краї збільшується, а зимовий фестиваль колядників послугує суттєвим його підсиленням, активним каталізатором привабливості туристів [3].

Звісно, організація масштабного фестивалю потребує докладання значних зусиль, знань, умінь та енергії. Необхідно розглянути всі деталі організації фестивалю: забезпеченість транспортом, житлом, системою громадського харчування тощо.

Особливо важливим є спланувати систему заохочень для самих учасників. Проте, на нашу думку, заохочення учасників та проведення самого свята потрібно стимулювати лише в перші роки фестивалю, надалі, вся організація фестивалю буде направлена на самовдосконалення і система заохочень і мотивації відпаде сама по собі [4].

Для забезпечення достойного проведення фестивалю необхідно створити йому гарну рекламу. Принаймні за місяць до свята засоби масової інформації регіонального рівня повинні сповіщати населення краю про умови та час проведення свята.

Багатство етнокультурних традицій Чернівецької області, що чудово збереглися, можуть стати могутнім чинником подальшого розвитку фестивального туризму в краї.

Світовий досвід а також досвід України у проведенні фестивалів, зокрема фестиваль “Таврійські ігри”, міжнародний фестиваль “Буковинські зустрічі” слугують прикладом для розвитку фестивалів у Чернівецькій області.

Література: 1. Бучко Ж.І., Гольча А.І., Чупак В.П. Народні традиції в туристичній індустрії карпатського регіону. 2. Історія міста Чернівців: Науково-популярне видання / Р.Ф. Кайндль. – Чернівці: ВМЦ “Місто”, 2003 – 276 с. 3. Daine O’Sullivan, Marion J. Jakson Festival Tourism: A Contributor to Sustainable Local Economic Development// Journal of sustainable tourism. Vol. 10, N.4, 2002 4. www.carnivalservice.com

УДК: 911.314.17 (477.84)

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНІ

Зуб Л.В.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

При вивченні будь-якої наукової проблеми розгляд її з екологічної точки зору вже став традиційним у сучасній географічній науці. Даний аспект дослідження є особливо актуальним при вивченні геодемографічних процесів та здоров’я населення України та її окремих регіонів.

Суспільне здоров’я населення відображається у демографічних показниках, показниках психічного і фізичного розвитку, функціонального стану організму, захворюваності. Серед демографічних показників найінформативнішими є народжуваність і дитяча смертність, природний рух населення, середня тривалість життя людей.

Вплив екологічних чинників має переважно латентний характер. Негативний вплив забруднення навколишнього середовища на рівень смертності населення виявити складно, оскільки для цього потрібен тривалий проміжок часу. Спершу негаразди накопичуються в погіршенні самопочуття та здоров’я населення і лише згодом – проявляються у зниженні тривалості життя [3, с. 91].

Якість навколишнього середовища (чи якість середовища життя людини) – це сукупність умов, які забезпечують (або не забезпечують) сприятливе середовище для існування та життєдіяльності людини, тобто відповідність середовища життя людини його потребам, інтегрально відбите в показниках стану здоров’я людей та рівні їх захворюваності [4].

До екологічних факторів, що впливають на формування демографічної ситуації регіону, насамперед слід віднести санітарно-епідемічні, рівень забруднення довкілля, техногенні та природні екстремальні ситуації. Серед інших важливих чинників, котрі сьогодні визначають рівень смертності населення, є стан природного довкілля (атмосфери, питної води, ступінь їх забруднення, рівень шуму, наявність зелених просторів та їх доступність). Стан

довкілля на конкретній території у визначений час значною мірою впливає на самопочуття і працездатність людини.

Загалом Тернопільська область належить до відносно чистої в екологічному плані території України. На її території відсутні підприємства гірничодобувного, хімічного, металургійного профілю, котрі найбільше забруднюють довкілля і негативно впливають на стан здоров'я всього населення. Адже забруднена атмосфера в містах, шуми, поширення хімічних речовин, радіоактивне забруднення територій, вплив людської діяльності та рівень озону в атмосфері, зростання концентрації в атмосфері вуглекислого газу, метану, пилу, тощо – все це так чи інакше впливає на здоров'я та життя людей.

Одним із важливих факторів, що впливають на здоров'я, є зайнятість населення (особливо жінок репродуктивного віку) на виробництвах із шкідливими умовами праці. Станом на 1.01.2005 р. в області налічувалося 1853 об'єкти промисловості і сільського господарства, на яких працювало 139,6 тис. осіб, з них 50,9 тис. – жінки. Всього у шкідливих та важких умовах працювало 15,7 тис. осіб (18,9% до облікової кількості штатних працівників), з них 3,4 тис. (11,3% відповідно) – жінок. Таким чином, частка жінок, що працюють у шкідливих та важких умовах, досягає 21,5% від загальної кількості працюючих на таких виробництвах.

Негативний вплив стану довкілля позначається і на показниках захворюваності та смертності населення. Зокрема, виникнення цілого ряду захворювань (особливо інфекційних, онкологічних хвороб, захворювань шкіри, дихальних шляхів, органів травлення) викликане, насамперед, джерелами забруднення повітря, питної води, ґрунту, токсичними викидами та ін. Так, встановлено кореляційну залежність між забрудненням ґрунтів та медико-демографічними показниками, зокрема виявлена кореляція між забрудненням ґрунтів радіонуклідами та поширеністю хвороб крові [1, с. 116].

Зростання смертності населення у майже всіх вікових групах населення досліджуваного регіону пов'язане із послабленням імунітету людей до захворювань в умовах погіршення екологічної ситуації. Так, впродовж 1990-2006 рр. в області зросла смертність населення від злоякісних новоутворень, що зумовлене в основному загостренням екологічних проблем. Причому саме міським жителям характерне переважання в структурі летальних випадків смертності від захворювань, що пов'язані з екопатогенним впливом довкілля (новоутворення, травми та отруєння, вроджені аномалії). Високий рівень смертності населення від злоякісних новоутворень обумовлюється незадовільним станом екології, а отже, продуктів харчування, низьким рівнем їх (новоутворень) діагностики і лікування, згубним впливом на організм людини шкідливих звичок.

За останні роки значно посилюється екопатогенний вплив на здоров'я населення, особливо дітей. Збільшилася загальна чисельність захворювань, кількість дітей із вродженими аномаліями, підвищився загальний рівень спонтанних мутацій. Як результат несприятливого впливу забрудненого довкілля, збільшилася кількість спонтанних абортів, мертвонароджень, що несе

загрозу репродукції населення в цілому. Фактори довкілля (такі як екологічний, генетичний, медико-організаційний, соціально-економічний та ін.) суттєво впливають на формування рівня дитячої смертності конкретної території, оскільки саме у віці до одного року дитина найбільш піддається негативним впливам середовища внаслідок ще не сформованих адаптаційно-приспосувальних реакцій організму. Загалом можна відмітити посилення ролі факторів середовища у визначенні причин дитячої смертності.

Основними забруднювачами атмосферного повітря є підприємства м. Тернополя, Гусятинського, Кременецького, Тернопільського та Чортківського районів, які дають найбільший внесок у валовий викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Загальний обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря у 2006 р. склав 53,5 тис. т. Понад 36% від загального обсягу складають викиди промислових та сільськогосподарських підприємств, 61% – викиди автотранспорту. У 2006 р. в області одним підприємством було викинуто в середньому 55,7 т. Встановлено, що між показниками обсягів викидів в атмосферу та поширеністю хвороб органів дихання існує досить сильна залежність [1, с. 116]. Але у порівнянні із загальнодержавними показниками Тернопільська область одна із небагатьох, де частка викидів шкідливих речовин у кілька разів менша, причому ці показники продовжують знижуватися. Так, якщо у 1990 р. в області обсяги викидів шкідливих речовин були у 1,5 рази меншими від загальноукраїнських (16,0 проти 25,8 т/км² відповідно), то вже у 2006 р. цей показник був нижчим майже втричі (3,9 проти 10,5 т/км² відповідно). Зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу повітря від стаціонарних джерел забруднення пояснюється значним скороченням обсягів виробництва та зниженням потужності багатьох підприємств області, перш за все, важкої та легкої промисловості, а також їх повною ліквідацією чи перепрофілюванням. За останнє десятиріччя частка викидів об'єктів Тернопілля від усіх викидів шкідливих речовин України складала не більше 2-3%, що є позитивним як з точки зору екології, так і з точки зору демографії області.

Ще однією “екологічною складовою” демографічної ситуації в регіоні є якість продуктів харчування, насамперед, питної води. Так, в ряді міських і сільських населених пунктів якість питної води, яка подається споживачам води з джерел централізованого водопостачання, не відповідає вимогам держстандартів та іншим нормативним документам. Неякісна питна вода подається споживачам у Борщівському, Заліщицькому, Кременецькому і Чортківському районах.

Дедалі більшу загрозу для здоров'я й життя людей становлять такі чинники, як нові засоби комунікації (телебачення, комп'ютерні мережі), техногенні впливи на біосферу, забруднення (в тому числі й радіоактивне) природного довкілля, широке застосування хімічних консервантів у харчових продуктах та ін. Вони підвищують ризик ураження людей як раніше відомими, так і новими, мало вивченими хворобами.

Отже, підводячи підсумок, варто зазначити, що територія Тернопільської області загалом є екологічно сприятливою для проживання і відтворення

населення. Найбільше екологічний чинник впливає на населення кількох районів області (Чортківський, Кременецький, Борщівський, Заліщицький) та м. Тернопіль, де зосереджується значна кількість об'єктів промисловості та сільського господарства, в тому числі й шкідливих. Ці райони відносяться до найщільніше заселених, тому екологічний чинник є важливим у формуванні геодемографічних процесів у них.

Для подолання екологічної кризи, яка безпосередньо впливає на геодемографічні процеси в області та державі загалом потрібно, насамперед, у законодавчому порядку запровадити програму з охорони навколишнього середовища, причому варто враховувати специфіку регіонів, тобто важливу роль повинна відігравати саме регіональна екологічна та демографічна політики.

Література: 1. Волкова Л., Кушнірук Ю. Географо-математичний аналіз екостану в східній частині Північно-Західного регіону України // Матеріали II Міжнародної наукової конференції "Екологічна географія: історія, теорія, методи, практика". – Видавничий відділ ТДПУ. – Тернопіль, 2004. – С. 115-118. 2. Демографічний довідник Тернопільської області / За ред. В.Г. Кирича. – Тернопіль, 2007. 3. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій: Колект. наук.-аналіт. монографія. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. – 356 с. 4. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика: Енциклопедія / За ред. Римаренка Ю. – К.: Довіра, 1998. – С. 180-182. 5. Статистичний щорічник України 2005.- К.: Техніка, 2006.

УДК 338.486

ПРОМИСЛОВІ ЕКСКУРСІЇ ТА ЇХ ВИДИ

Пацюк В.С.

Криворізький державний педагогічний університет

Туристична діяльність реалізується через низку складових, однією з яких є екскурсія. Оскільки ж нині все більше наголошується на необхідності розвитку туризму у всіх регіонах України, в тому числі індустриальних, то для цих регіонів найбільш актуальним є проведення так званих промислових екскурсій.

Промислова екскурсія - це форма пізнання дійсності та розширення кругозору шляхом відвідання промислових об'єктів та ознайомлення з особливостями їх технологічного процесу.

Вивчення вітчизняного досвіду використання промислових об'єктів для екскурсійної роботи дозволяє зробити висновок, що промисловим екскурсіям не приділяється достатня увага. Це обумовлено рядом причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

До об'єктивних причин можна віднести наступні:

1. Загальнодоступність та зовнішня туристсько-екскурсійна атракційність пам'яток історії та культури, об'єктів природи і т.д. на відміну від виробничих об'єктів.

2. Традиційну прив'язку перш за все до об'єктів культури, природи і т.д. як до екскурсійних об'єктів.

3. Наявність порівняно великої кількості, а в певній частині туристичних регіонів переважання яскравих феноменів природи, відомих історичних пам'яток тощо.

4. Більш складну, у багатьох випадках, доступність виробничих об'єктів для розуміння екскурсантів.

Частина причин носить суб'єктивний характер. Це, по-перше, відсутність відповідної уваги до промислових екскурсій, як засобу виховання (і в деякій мірі засобу навчання). По-друге, недостатня розробленість питань організації та проведення промислових екскурсій. По-третє, деякі керівники неохоче йдуть на відвідування їх підприємств.

Однак, промисловим екскурсіям в екскурсійній роботі повинно бути відведено важливе місце.

Як зазначає Січінава В.А., для розширення мережі виробничих екскурсій та охоплення цими екскурсіями більшої кількості людей необхідно: 1. Насичення виробничими екскурсіями існуючих туристичних маршрутів. 2. Створення спеціалізованих туристсько-екскурсійних промислових маршрутів (в тому числі всеукраїнських) для представників певних професій, спеціальностей тощо. 3. Різке збільшення екскурсійними закладами місцевих виробничих екскурсій для працюючого населення, студентів та відпочиваючих. 4. Посилення пропаганди промислових екскурсій, а також покращення реклами конкретних виробничих маршрутів [1].

З цією метою в кожному туристичному регіоні необхідно спочатку з'ясувати, які існують передумови для проведення промислових екскурсій та спробувати розробити маршрути цих екскурсій, з урахуванням того, які галузі є еталонними для висвітлення промислової специфіки регіону.

Промислові екскурсії можна класифікувати за рядом ознак:

За змістом: оглядові та тематичні.

За тематикою вони поділяються на такі підгрупи:

Виробничо-екологічні - спрямовані на демонстрацію негативного впливу діяльності людини на довкілля;

Виробничо-історичні - знайомлять з досвідом створення та історією формування певної продукції;

Виробничо-технічні - слугують для показу сучасних приладів та ознайомлення з провідними технологічними процесами.

За місцем проведення це можуть бути екскурсії по фабричним, заводським установам, шахтам, кар'єрам тощо.

За складом учасників екскурсії можна ранжувати на три групи:

- екскурсії для студентів, що отримують відповідну політехнічну освіту;
- екскурсії для робітників відповідної галузі господарства;

- екскурсії для широкого кола людей, що цікавляться виробничим процесом.

За формою проведення - навчальні, рекламні, екскурсія-лекція.

Об'єктами промислових екскурсій являються: промислові будівлі та споруди, технічні експонати, експозиції промислових музеїв.

Для насичення туристичних маршрутів найбільш підходять так звані оглядові екскурсії, так як вони складаються в основному з найбільш привабливих виробничих об'єктів, доступних розумінню неспеціалістів. З усієї маси виробничих об'єктів обирають такі, де при порівняній наочності технологічного процесу, наявності сучасного обладнання, зв'язку підприємства з різними сторонами господарського життя регіону чи країни можливо за короткий термін скласти чітке уявлення про даний регіон та про галузі, до яких підприємства належать. В поясненнях на екскурсіях зосереджується увага на показниках суспільного, а не просто технічного порядку.

Оглядові екскурсії отримали найбільш широке поширення, проте необхідно використовувати і тематичні екскурсії. Це розширить коло підприємств, на яких будуть проводитись промислові екскурсії, а також приверне додатковий контингент екскурсантів.

Детальніше розкриємо особливості проведення екскурсій відповідно до контингенту учасників.

Послідовне проведення в життя принципу політехнізму передбачає необхідність того, щоб студенти поряд з теоретичними знаннями отримували практичне уявлення про основи матеріального виробництва. Першим етапом тут може стати добре підготовлена та проведена екскурсія, під час якої студенти сприймають виробництво безпосередньо, споглядають виробничі процеси в дії. На другому етапі вже відкривається можливість прищеплювати студентам певні навички та вміння.

При розробці змісту промислових екскурсій для студентів необхідно враховувати три фактори: а) зміст наук, що вивчаються; б) сутність самого процесу виробництва; в) характер та зміст конкретних екскурсійних об'єктів, що наявні в регіоні.

Краще всього розробити єдиний екскурсійний план, що буде охоплювати всі екскурсії по більшості предметів та даватиме певне, систематичне коло знань. До планів промислових екскурсій для студентів повинні ставитись наступні загальні вимоги:

а) відповідність змісту навчальної програми із врахуванням особливостей місцевої промисловості та віку екскурсантів;

б) охоплення основних галузей промисловості та сільського господарства, представлених в районі з урахуванням найбільш повного вирішення задач професійної освіти;

в) забезпечення можливості студентам перевірити свої знання на практиці [1].

Виробничі об'єкти повинні обиратися так, щоб вони слугували не лише ілюстраційним матеріалом до наук, основи яких вивчаються, але й були яскравими та переконливим доведенням найскладніших процесів та

багатоманітності життя.

Що стосується промислових екскурсій на передові підприємства з метою обміну досвідом робітниками, то їх правильна організація дасть цілком реальні результати в області раціоналізації виробництва на своєму підприємстві, у боротьбі за підвищення продуктивності праці та покращення якості продукції.

Основні принципи виробничих маршрутів з обміну досвідом такі:

По-перше, це - сувора диференціація маршрутів за галузями промисловості та за спеціальністю екскурсантів. При підборі об'єктів необхідно включити:

а) найбільш показові споріднені підприємства;

б) об'єкти, що органічно доповнюють дане підприємство (сировинна та енергетична база, науково-дослідницькі інститути та лабораторії, виставки творчості раціоналізаторів та винахідників тощо).

По-друге, подібні виробничі екскурсії повинні мати спільну установку та чітку організацію всіх елементів роботи. З цією метою екскурсії можна планувати дводенними: спочатку дається загальна екскурсія. А потім екскурсії по цехам відповідного профілю (спеціально) та на завершення проводиться конференція з обміну виробничим досвідом.

Екскурсії, розраховані на широке коло громадськості повинні відбуватися, як правило, до провідних підприємств, що є лідерами з виробництва певної продукції, до підприємств унікальних як за продукцією, що випускається так і за технологією виробництва, екскурсії на підприємства, продукція яких користується значним попитом (винні заводи, кондитерські фабрики тощо).

Для підсилення привабливості даних екскурсій в них включають елементи атракції, розробляючи їх у формі рольової гри, та надаючи екскурсантами можливість взяти участь у процесі виробництва певної продукції.

Таким чином, ретельна організація промислових екскурсій з підбором цікавих атракційних матеріалів може в подальшому користуватися значним попитом та приносити пристойні дивіденди. Тому керівникам підприємств варто переосмислити своє негативне ставлення щодо їх розвитку та спрямувати зусилля на їх організацію та включення в практику туристичної діяльності.

Літератури: 1. Сичинава В.А. Некоторые вопросы развития производственных экскурсий // Вопросы развития туризма / сборник статей. Отв. ред. В.П. Пачулиа. - Сухуми, «Алашара», 1973. - С.29-39.

УДК 911.375.62:728

ЖИЛИЩНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В ГОРОДЕ БЕЛГОРОДЕ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ КАЧЕСТВА СРЕДЫ ОБИТАНИЯ

Полякова Т.А.

Белгородский государственный университет, Россия

Жилищное строительство всегда было своего рода зеркалом эпохи, отражающим потребности общества. Архитектура и качество жилья как ничто

другое даёт представление о характерном для каждого времени способе жизни.

Существующая долгое время в СССР государственная строительная доктрина сделала большинство российских городов близнецами, лишив их индивидуальности. В значительной мере этому способствовали массовая типовая застройка и одинаковые название улиц и площадей. Белгород не стал исключением из этого большинства, однако жилищное строительство в нём имело свои отличительные особенности. Анализ сведений о жилом фонде г. Белгорода, позволил нам выявить в качестве отличительной особенности застройки города её отставание по времени в сравнении со среднероссийскими показателями. Так, первый период массового типового жилищного строительства России пришёлся на 50-середины 60-х гг. XX ст., когда для него была создана индустриальная база. Политические условия того времени требовали не только быстрее восстановления разрушенного войной народного хозяйства, но и его ускоренного развития, и, соответственно, первоочередное внимание в градостроительном планировании уделялось обеспечению материального производства, поэтому основными в застройке были пятиэтажные панельные дома, как наиболее дешёвые и простые в конструктивном отношении [2]. В то время как в Белгороде до конца 1950-х гг. преобладала малоэтажная застройка. Массовое строительство пятиэтажных домов в областном центре началось с 60-х гг. и продолжалась до середины 70-х гг. Основопологающим требованиям строительства были – минимизация капитальных затрат и ускоренный ввод объектов в эксплуатацию. Это неизбежно привело к огрубленному подходу при выборе градостроительных решений, недооценке синтеза элементов, составляющих жилище. Такое положение не могло не отразиться на качественных показателях строительства Белгорода: архитектурном облике застройки; комфортности внутрижилищной среды; но особенно – на нерациональном использовании тепловых и водных ресурсов в жилом фонде.

В конце 80-х и в 90-е гг. начинают строиться девятиэтажные жилые дома. Одновременно имела место дифференциация строительства по этажности: господство малоэтажной застройки в исторической части города и расширение использования многоэтажного строительства, прежде всего на окраинах – в новостройках, на Харьковской горе, и др. микрорайонах. Однако при сравнении с небольшими кварталами старой части города эти микрорайоны диссонируют и подавляют своими размерами. Поиски форм интенсивного освоения территории при застройке привели к смешанной этажности и дальнейшему увеличению размеров многосемейных домов, прежде всего за счет роста этажности, в результате для конца 90-х и по настоящее время в действие, в основном вводятся 10-14-этажные жилые дома и выше. По нашим прогнозам, в связи с губернаторской программой «Индивидуальное жилищное строительство», и современным тенденциям в градостроительстве в перспективе можно ожидать дальнейшей дифференциации этажности от 1-2 (прежде всего в пригороде) до домов с повышенной этажностью (центр).

Отметим, что благодаря действующим в стране нацпроекту и областной губернаторской программы, жилищное строительство в Белгороде ведётся

высокими темпами. По вводу жилья на 1000 человек населения Белгород прочно занимает лидирующее положение среди областных центров ЦЧР. В период с 2000 по 2005 гг. в городе введено более 1300 тыс. м². В рамках национального проекта «Доступное жильё» ведётся индивидуальное жилищное строительство: микрорайоны «Новосадовый», «Новодубовской», «Спутник» и др., в основном это высокоплотное жильё (таунхаус) и коттеджная застройка. Всего на территории г. Белгорода планируется предоставить для целей ИЖС около 1,1 тыс. га земли.

Тем не менее, в России жилья всегда не хватало и Белгород, несмотря на все принимаемые меры, здесь не является исключением. Но и при наличии свободных квадратных метров, самостоятельно купить их или построить собственный дом могут лишь единицы. Даже в масштабах страны таких самодостаточных россиян, по самым оптимальным (и честным) оценкам, около 10% [1]. Получить же социальное жильё, в условиях сокращающихся возможностей города на его строительство, практически не возможно. В настоящее время вопрос обеспечения жильём горожан решается путём реализации городских программ. Так в результате программы «Реконструкция общежитий под благоустроенное жильё» на 01.01.2006 г. произведено расселение 9 общежитий и предоставлено 807 квартир [4]. В рамках программы «Молодежный ЖСК» в Белгороде построен один дом со стоимостью жилья для молодежи 8000 рублей за 1 м²., и еще один дом строится. Конечно, это несколько улучшает ситуацию с обеспеченностью жильем, но не решает в корне проблему. Об этом свидетельствуют и следующие факты: не смотря на то, что за последние десятилетие очередь сократилась почти в три раза с 27,8 тыс. чел. в 1995 г. до 10,8 тыс. чел. в 2006 г., значительного прогресса в решении данной проблемы не наблюдается. Так как практически не изменилось количество очередников, стоящих на учёте 10 и более лет. А их доля за рассматриваемый период возросла с 8% до 31%, что, вероятно, выходило в результате нарушения принципа очередности при распределении жилья. Да, и доля семей, получивших жильё на конец 2005 г. составила всего 0,8% от общего числа семей, стоящих на учёте на получение жилья. Доходы этих людей не позволяют покупать жильё: среднедушевой денежный доход в 2006 г. составил 10,3 тыс. руб. при средней стоимости 1 кв. м. жилья в многоэтажном доме в г. Белгороде составляет около 35 тыс. руб.

В практике ООН для оценки доступности жилья используется показатель «коэффициент доступности жилья», рассчитываемый как отношение медианной стоимости жилья к медианному размеру дохода домохозяйства за год. Величина такого показателя соответствует числу лет, в течение которых семья может накопить на квартиру при предположении, что все получаемые денежные доходы будут откладываться на приобретение квартиры. В России в связи с отсутствием данных о медианных доходах и ценах на жильё коэффициент доступности жилья в соответствии с методикой ФЦП «Жилище» рассчитывается на основе значений следующих показателей: средней цены 1 м² жилья, среднедушевых денежных доходов, умноженных на 3 (семья из трех человек), и соответствующего данному размеру семьи социального стандарта

площади жилья – 54 м² [3].

Использование критерия доступности, позволило нам выявить, что на приобретение стандартной квартиры среднестатистическому жителю Белгородской области потребуется более 60 лет, и это при условии, что на текущие расходы семья не тратит ни одной копейки. В г. Белгороде по данным 2006 г. коэффициент доступности жилья составил 61,4 года. Такие показатели значительно превышают общемировые, где нормальными считаются значения коэффициента доступности жилья, не превышающие 3–5 лет.

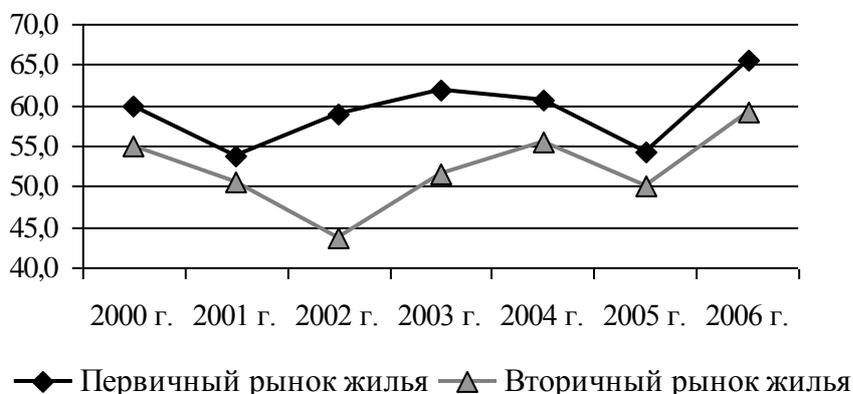

Рис. 1. Коэффициент доступности жилья в Белгородской области, 2000-2006 гг.

Выводы. Ситуация сложная: средний ежемесячный доход семьи значительно ниже, чем стоимость одного квадратного метра продаваемого жилья. Без льготного кредитования население ещё многие годы не сможет решить жилищные проблемы. Проценты, под которые банки выдают сегодня ипотечный кредит (14-18% годовых), недоступны основной части населения. В настоящее время в области, в том числе и для г. Белгорода, разработан ряд программ по жилищному строительству с хорошими замыслами, но их реальное воплощение в жизнь оказалось сопряженным с большими трудностями. Пока результаты более чем скромные.

Сегодня совершенно ясно, что только при активной роли местной власти и государства в целом, может осуществляться решение жилищной проблемы. По большому счету, от достаточности и доступности квадратных метров зависит благополучие большинства населения, значит, и социальное спокойствие области и страны, в целом. Массовое строительство доступного жилья сейчас, когда «хрущёвки» дорабатывают свой ресурс неизбежно становится для города задачей номер один. Очень важно, что в Белгороде и технологически и организационно готовы к решению данной задачи.

Литература: 1. Бесхмельницын М. Квадратные метры благополучия // *Российская Федерация сегодня*. – М. – №08. – 2007. 2. Кононович Ю.В. Проблемы и принципы экологизации жилой среды массовой застройки современных городов // *Экология урбанизированных территорий*. – М. – №1. – 2006. – С. 34-41. 3. Косарева Н., Туманов А. Доступно ли россиянам жилье? // *Электронная версия бюллетеня «Население и общество: Информационный бюллетень Центра демографии и экологии человека Института народохозяйственного прогнозирования РАН»*. – М.,

2007. - № 307-308. 4. Стратегия развития города Белгорода до 2025 г. и план действий органов местного самоуправления на 2007-2011 годы. – Белгород, 2006. – 46 с.

УДК 911.3

ПРИМІСЬКА РЕКРЕАЦІЙНА СИСТЕМА ХАРКОВА У МЕЖАХ ДЕРГАЧІВСЬКОГО РАЙОНУ

Радостева А.В., Яровий М.М.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Необхідність відпочинку за містом є неодмінною потребою більшості міських жителів. Напрямки потоків рекреантів в приміські зони та їх інтенсивність давно стали проблемою для багатьох великих міст, що пов'язано з загостренням транспортного питання, екологічної та соціальної ситуації в межах територій відпочинку. Розуміння просторової організації приміської рекреаційної системи може допомогти збалансувати процеси, які мають негативний соціально-економічний та екологічний прояв [1].

Метою дослідження є визначення та характеристика диференціації Дергачівського району за рівнем потенційної туристсько-рекреаційної привабливості. Об'єктом дослідження є приміська рекреаційна система міста Харкова в межах Дергачівського району, а предметом – її просторова організація.

При проведенні дослідження було визначено території в Дергачівському районі, що за нашим припущенням є оптимальними для одноденних рекреаційних виїздів з міста Харкова. Для цього, проаналізувавши літературу та підходи з проблеми визначення факторів, що впливають на розміщення територій для короткочасної рекреації та туризму в приміській зоні було визначено найважливіші чинники: відстань до автомобільних доріг; відстань до лісів; наявність об'єктів природно-заповідного фонду та культурної спадщини; відстань до виїздів з міста Харкова; відстань до водоймищ; відстань до звалищ побутових відходів [2]. За допомогою функції просторового аналізу програмного продукту ArcGIS були побудовані статистичні поверхні для даних факторів (рис. 1), потім проведена їх перекласифікація (значення були розбиті на 10 класів) [4]. Методом послідовних порівнянь проведено ранжування факторів за їх значенням:

відстань до лісів – 0,25

наявність об'єктів природно-заповідного фонду та культурної спадщини -0,20

відстань до водоймищ – 0,20

відстань до автомобільних доріг – 0,15

відстань до виїздів з міста Харкова – 0,10

відстань до звалищ побутових відходів – 0,10

На основі проведених розрахунків побудована карта диференціації

території за рівнем привабливості для рекреаційної діяльності.

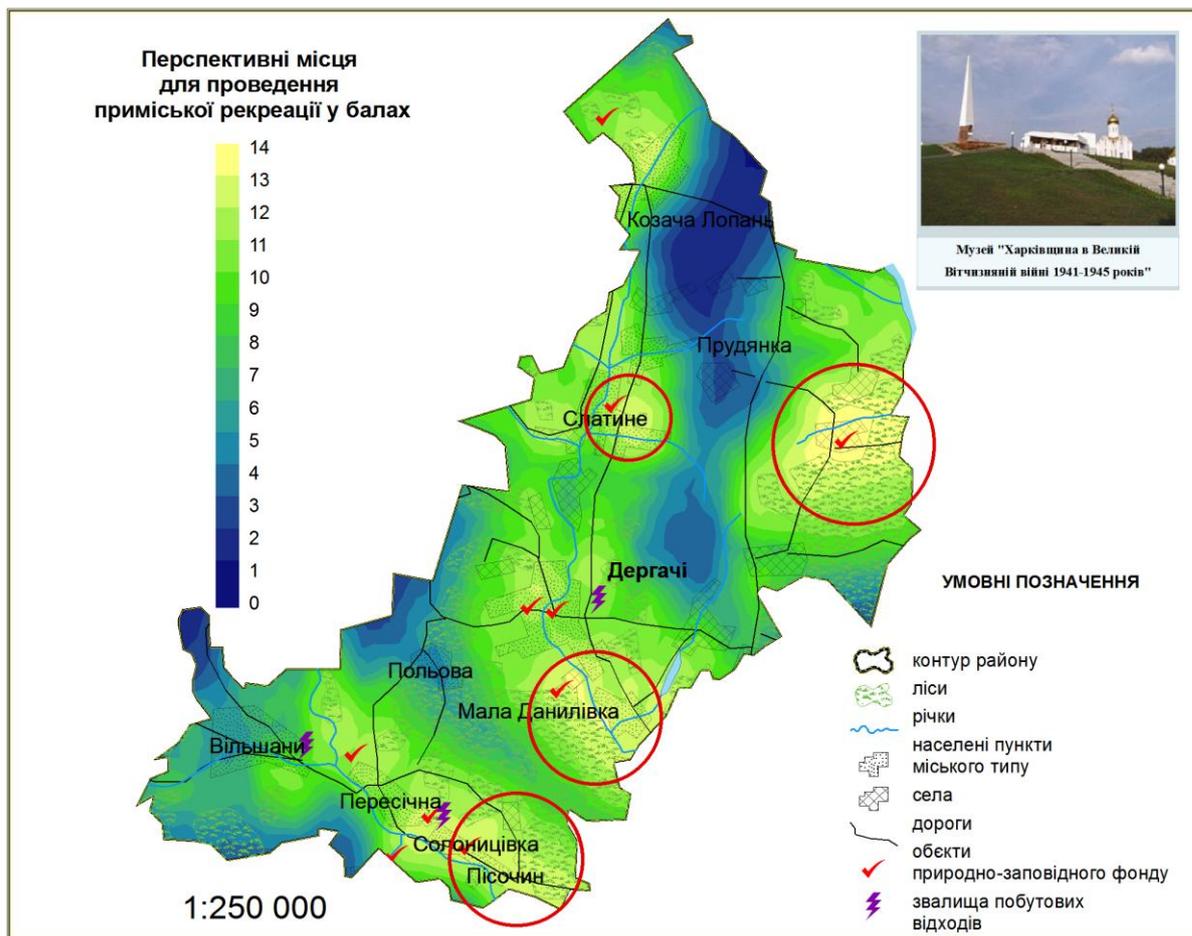

Рис. 1. Рівень туристсько-рекреаційної привабливості (вищий бал відповідає рекреаційно привабливим умовам) (складено авторами за даними [3])

З наведеної карти видно, що найперспективніші території для проведення короткочасного (одноденного) відпочинку в приміській зоні міста Харкова розташовані в південній, південно-східній та частково північній частині району (на рис. 1 дані ділянки показані колами з контуром червоного кольору). Саме тут сконцентрована сукупність факторів, що являються основою привабливості території для використання її в туристсько-рекреаційних цілях. До цих місць належить 7 місцевих рад з прилеглими до них територіями, зокрема Пересічанська, Малоданилівська, Козачолопанська, Солоницівська, Дергачівська, Вільшанська, Слатинська. Ці території придатні для відпочинку міських жителів, бо вони поєднують в собі сприятливі природні умови: рельєф, клімат, наявність водоймищ, лісів, об'єктів природно-заповідного фонду; а також транспортна доступність, можливість виїзду з міста Харкова, порівняно з містом сприятлива екологічна ситуація, менш забруднене середовище викидами побутових відходів. Проте наявність передумов для формування на даних територіях місць відпочинку населення не обов'язково є умовою розвитку тут рекреаційних комплексів з відповідною інфраструктурою (котеджі, прямі маршрути з міста Харкова, розгалужена мережа збору

побутових відходів, розроблені екскурсійні маршрути, заклади громадського харчування та торгівлі тощо). Для створення рекреаційного комплексу у потенційно привабливих місцях необхідною є ініціатива місцевих громад, яка залежить від наявності вільної робочої сили, менталітету місцевого населення, ініціативи місцевої влади та значною мірою від людського фактору (роль місцевого керівництва, наявність інвестора та ін.). Іншим важливим фактором формування рекреаційного комплексу є ініціатива населення міста Харкова, яка в даних умовах без належного наукового та нормативно-правового забезпечення перетворюється у стихійний, небезпечний для природного середовища та непривабливий для місцевого населення процес. Для уникнення негативних проявів функціонування рекреаційних систем необхідним є:

- наукове обґрунтування вибору найбільш придатних ділянок для проведення відпочинкової діяльності в плані їх привабливості, бажання місцевого населення локалізації на території їхньої громади даних процесів, визначення екологічної місткості території;
- розроблення привабливих екскурсійних маршрутів, розвиток широкого спектру рекреаційних послуг, логістичне, маркетингове та управлінське забезпечення даного процесу;
- формування відповідної нормативно-правової бази, екологічних патрулів, що повинні забезпечити цивілізоване і екологічно безпечне перебування рекреантів на території;
- дуже важливим є стимулювання місцевого населення до залучення його у рекреаційній діяльності (інформування, агітування, економічна та правова мотивація);

Неперспективними місцями в рекреаційному відношенні є плакорні ділянки та землі, зайняті в сільськогосподарському використанні. Такі ділянки розташовані в західній, центральній та північно-східній частині району.

Отже, забезпечення оптимального функціонування приміської рекреаційної системи багато в чому залежить від вивчення її просторової структури та визначення взаємозалежностей між просторовою та функціональною динамікою, що повинно проявлятися у виявленні закономірностей, стадії розвитку та ін.

Література: 1 Арманд А.Д. Самоорганизация и саморегулирование географических систем. – Москва: Наука, 1988. – 264 с. 2. Бабчинська О.І. Приміські зони: історія формування, ландшафтна структура // Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія. – 2001. – Вип. 1. – С. 82-85. 3. Паспорт Дергачівського району 2007 року. 4. ArcGIS 9 Geostatistical Analyst. Руководство пользователя: Пер. с англ. - М.: Data+, 2001. - 285 с.

УДК 338:488

ІНФРАСТРУКТУРА ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

Рунців О.І.
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Туристичні ресурси сприймаються туристами через об'єкти туристичних інтересів, тобто визначні пам'ятки, природні об'єкти і природнокліматичні зони, соціокультурні об'єкти показу і інші, здатні задовольняти потреби туриста в процесі здійснення туристичної поїздки або подорожі. Проте для того, щоб ці об'єкти реально використовувалися в цілях туризму, необхідна належна інфраструктура і індустрія туризму.

Найчастіше інфраструктурні туристичні ресурси забезпечують доведення до туриста інформації про даний туристичний об'єкт, достатньо комфортну і безпечну доставку туриста до цієї місцевості, розміщення, харчування, розваги. Таким чином, використовуються як загальні елементи інфраструктури регіону, так й індивідуальні, власне туристичної сфери.

Невід'ємною складовою туристичного бізнесу є належний рівень розвитку готельного господарства. Станом на 1 січня 2007 р. на території області функціонувало 29 підприємств готельного господарства, у тому числі 17 готелів, 1 мотель, 2 молодіжні турбази, 4 гуртожитки для приїжджих та 5 інших місць для короткотермінового проживання.

Найбільш поширеними в області є два типи підприємств: готелі – 62,1% та інші місця для короткотермінового проживання – 17,2%.

Область відвідали іноземні туристи з 49 країн, більша половина їх зупинялась у готелях м. Тернополя. Кількість гостей, в тому числі іноземців, в засобах розміщення зростала до 2005 р., а у 2006 р. знову зменшилась, що можна пояснити негативними соціально-політичними процесами в області. Підприємства готельного господарства в області використовувались у 2006 р. лише на 29% [1, с. 83].

Майже всі райони Тернопільської області мають недостатню щільність і місткість готелів, за винятком м. Тернополя, Бучацького і Терехівського районів. Проте, можемо відзначити, що така ситуація не призводить до перевантаження готелів чи їх нестачі. Статистика свідчить, що номерний фонд більшості готелів Тернопільщини використовується на третину, а в таких районах як Гусятинський, Кременецький і Тернопільський – на одну тридцяту; лише заліщицькі засоби розміщення туристів перевантажені – тут коефіцієнт використання місткості становить 1,41 [2; с. 403].

На жаль, стан більшості об'єктів готельного сервісу залишається на рівні, далекому від світових стандартів, перелік додаткових послуг у готелях значно скромніший, що не дозволяє використати повністю наявний потенціал [1]. Зокрема, найчастіше надаються послуги автостоянок, ресторанів, кафе, барів, саун, пралень та закладів торгівлі. В розрахунку на один готель або інший заклад розміщення в області припадає 1,6 структурних підрозділи сфери сервісу. Найбільша їх кількість у готелях Борщівського району та м. Тернополя.

Велике значення для розвитку перспективного для області напряму

сільського туризму має належна інфраструктура в якості садиб для розміщення туристів. Найбільша їх кількість у Збаразьському та Тернопільському районах.

У 2005/06 рр. в області налічувалося 18 санаторно-курортних закладів та закладів відпочинку (0,55% від загальної кількості аналогічних закладів України), з них 10 санаторії (5 - дитячі), 5 санаторії-профілакторії, 3 бази та інші заклади відпочинку. Кількість місць у місяць максимального розгортання в усіх закладах становила понад 2,5 тис. Всього ж в області впродовж жовтня 2005 р. - вересня 2006 р. у санаторно-курортних та оздоровчих закладах відновлювало здоров'я 20,8 тис. осіб. Кожний середньостатистичний відпочиваючий провів у згаданих закладах 21 день.

Серед санаторно-курортних закладів лідерами за чисельністю осіб, що в них відпочивали, традиційно є санаторій "Медобори" с. Конопківка Тербовлянського району, санаторій "Барвінок" с. Мшанець Зборівського району, санаторій "Збруч" смт. Гусятин. Серед оздоровлених 15 осіб (0,1%) - іноземні громадяни. Як і у попередні роки, переважна більшість гостей (80%) - громадяни держав, що утворилися з колишнього СРСР: 7 осіб з Російської Федерації, 5 осіб із Молдови. У 2005/06 рр. майже 10 тис. дітей відпочивали та оздоровлювались у санаторно-курортних закладах.

Таким чином, бачимо, що Тернопільська область недостатньо забезпечена санаторно-курортними закладами, особливо це стосується Бучацького, Збаразького, Козівського, Ланівецького, Монастирського, Підволочиського, Підгаєцького, Чортківського і Шумського районів, де подібні заклади взагалі відсутні.

Значну частку на ринку туристської пропозиції області займають заклади культури, до яких відносяться театри, філармонії, демонстратори фільмів (кінотеатри, кіноустановки, відеозали, відеоустановки), музеї, бібліотеки, заклади культури клубного типу, парки культури і відпочинку, тощо. Вони можуть використовуватись в цілях туризму як при внутрішньому, так і при зовнішньому, надаючи широкий спектр специфічних послуг, які в певних конкретних ситуаціях будуть розцінені як туристські, тобто спожиті туристами.

Кількість театрів незмінна з 1980 р. і становить дві одиниці – 1 драми і музичної комедії та 1 дитячий юного глядача. Діє одна концертна організація, 954 бібліотеки, 227 демонстраторів фільмів [2]. На сьогодні в Тернопільській області функціонує 921 клубний заклад системи Міністерства культури і туризму України (це 5% клубів всієї України), з них 869 знаходяться у сільській місцевості [3].

Найкраще бібліотеками і демонстраторами фільмів на кожні 100 км² забезпечений обласний центр, а закладами клубного відпочинку – Монастирський район. Водночас, на кожних 100 жителів найбільший книжковий фонд мають бібліотеки Заліщицького, Шумського, Лановецького, Монастирського, Підволочиського районів [2, с. 395]. В цих же районах і Борівському та Зборівському найбільша кількість місць у закладах культури клубного типу, що пояснюється малою чисельністю населення в згаданих районах.

Серед спортивних споруд області, що можуть використовуватись в цілях

туризму наявні: 22 стадіони з трибунами на 1500 місць, 1033 спортивних майданчики, в тому числі 12 тенісних корти, 432 футбольних поля, 4 лижні бази, 3 лижні трампліни, 140 стрілецьких тирів, 10 плавальних басейнів, 436 спортивних зали площею понад 162 м² кожний, 381 приміщення для фізкультурно-оздоровчих занять.

Об'єкти ресторанного господарства переважають у сільській місцевості, де забезпеченість на 1000 жителів становить 9 одиниць (у містах – 7), проте ресторани в містах мають більшу місткість: середня кількість місць в одному підприємстві – 62 (в селах – 52). Таким чином, майже всі райони області більше, ніж достатньо забезпечені підприємствами ресторанного господарства, за винятком м. Тернополя, Бережанського, Збарзького, Кременецького та Тернопільського районів, де необхідно будувати більше підприємств громадського харчування.

Транспорт — одна з важливих галузей господарства, яка в значній мірі впливає на розвиток туризму, шляхом покращення доступності до туристичних об'єктів. На території Тернопільської області розвинуті майже всі (крім морського) види сучасного транспорту. Вони пов'язані між собою і утворюють транспортну систему області, яка є складовою частиною транспортної системи України.

Провідне місце серед видів транспорту за величиною перевезень займає автомобільний. Ним здійснюється 94% перевезень всіх видів вантажів і пасажирів області. Серед областей України Тернопільська займає 20 місце за загальною протяжністю доріг з твердим покриттям, 13 місце за загальною протяжністю доріг з чорним покриттям, 1 місце із забезпеченості дорогами з твердим покриттям на 1000 м² території.

Залізничний транспорт займає важливе місце у вантажо- і пасажироперевезеннях. Найбільша щільність залізниць у центральній частині області, а найменша у північній. Густа залізнична сітка є стимулюючим фактором для розвитку всіх видів туризму, в т.ч. й неорганізованого (самоорганізованого), позаяк залізничний має значні переваги перед іншими видами транспорту: велику перевізну здатність та місткість, порівняно низькі ціни, незалежність від кліматичних та погодних умов. До того ж територією області проходять найважливіші міжнародні транспортні коридори.

В Тернопільській області наявні всі основні види зв'язку, які можуть використовуватись туристами: поштовий, телеграфний, міський та сільський телефонний, телефонний міжміський та міжнародний, спеціальний зв'язок, прийом та передача телевізійних та радіопрограм, радіозв'язок, супутниковий, комп'ютерний, мобільний зв'язок. Найбільшим попитом серед туристів користуються послуги телефонного міжміського та мобільного зв'язку.

Література: 1. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в області. Статистичний збірник. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2006. – 90 с. 2. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2006 рік. - Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2007. 3. Реалізація державної політики у сфері культури і

туризму: пріоритети, здобутки, перспективи. Аналітичний звіт Міністерства культури і туризму України за 2006 рік. – К., 2007.

УДК 504.06(043)

**ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ОБЩЕСТВЕННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ
(на примере пгт Томаровка Белгородской области)**

Удовиченко Н.В.

Белгородский государственный университет, Россия

В последнее время большое внимание уделяется вопросам природопользования. Существующие исследования в основном посвящены изучению локальных территорий, региональные же аспекты изучены гораздо слабее, хотя именно на региональном уровне в полной мере проявляются и, соответственно, должны решаться проблемы оптимизации взаимоотношений природы и общества. По нашему мнению, ближе подойти к решению данной проблемы, полнее учесть антропогенную преобразованность территории, особенно в староосвоенных регионах России, к которым относится и территория Белгородской области, позволяет так же и геоэкологический подход.

Геоэкологический подход позволяет рассматривать данную проблему в пространственно-временных аспектах взаимодействия общества и природной среды, с учетом не только географической среды, но и социальной, культурной, экономической.

В географическом аспекте под общественным природопользованием мы понимаем многоаспектное взаимодействие социума и природы, не связанное с производственной деятельностью человека.

С этой точки зрения общественное природопользование как научное направление органично совмещается с задачами, поставленными перед геоэкологией.

Целью исследования является выявление пространственно-временных закономерностей взаимодействия общества и природы на примере пгт Томаровка.

Для исследования общественного природопользования предложена авторская методика, которая предусматривает проведение исследования в составе нескольких этапов [1]:

- определение состава и структуры объекта и предмета исследования;
- подготовка к полевым исследованиям, обеспечение картографическим материалом;
- полевые исследования (экспедиции);
- статистический и картографический анализ результатов полевых исследований.

Сбор информации для изучения общественного природопользования пгт

Томаровка был произведен методом опроса с помощью разработанной нами анкеты. Основными источниками информации были респонденты [2].

Объектом нашего исследования является население пгт Томаровка и его взаимодействие с окружающей природной средой.

Томаровка – поселок городского типа в Яковлевском районе Белгородской области. Расположен в верховьях реки Ворсклы (приток Днепра) в тридцати километрах от областного центра. Поселок является пригородом города Белгорода, в нем проживает 7816 человек (на 2005 г.). Общая площадь населенного пункта, составляет 1038,38 га.

Поселок, как и большинство пригородных населенных пунктов, выполняет функцию спального района, так как большинство его жителей ежедневно выезжают за его пределы на работу, учебу и т.д.

В данном населенном пункте можно отметить наличие всех значимых природных ресурсов и развитой инфраструктуры. Несмотря на то, что поселок является благоустроенным и имеет объекты для удовлетворения рекреационных потребностей, жители данных населенных пунктов стремятся к городскому образу жизни при сохраняющихся традиционных формах ведения сельского хозяйства.

Результаты проведенных исследований позволяют дать характеристики общественного природопользования населения пгт Томаровка.

В наших исследованиях мы дифференцируем население по возрастным характеристикам и выделяем три группы.

Молодежь (до 25 лет). Отличается наибольшей мобильностью среди всех групп. В основном, местами пребывания представителей данной группы является центральная часть поселка (прогулка). Доминирующими видами природопользования в летний период являются: купание на местных водоемах, отдых в лесах.

Частота выезда населения данной группы из населенного пункта наблюдаются в г. Белгород (68,9%) среди других населенных пунктов в связи с тяготением к областному центру. В среднем частота выезда – 1-2 раза в неделю.

Трудоспособное население (от 26 до 60 лет). Население данной группы использует более обширную территорию вследствие применения большего разнообразия видов природопользования.

Представители данной группы наибольшее предпочтение отдают таким видам природопользования как: сбор грибов (16,6%), отдых в лесу и купание (по 15,1%), прогулка (14,5%), работа на приусадебном участке, дачах, огородах (14,2%).

Частота выезда трудоспособного населения из поселка наблюдаются ежедневно в г. Белгород (70,9%) среди других поселений.

Пожилое население (старше 60 лет). Население данной группы использует все виды природопользования, кроме охоты. Число выходов в природу характеризуется наименьшим показателем среди трех групп населения.

Доминирующим видом природопользования является работа на приусадебном участке (30,5%), сбор грибов (20,4%), рыбалка (10,7%), прогулка

(8,4%).

Частота выезда из населенного пункта пожилого населения составляет в среднем 2 раза в месяц. В основном это г. Белгород и прилегающие к нему окрестности (62,0%).

Самые старшие жители пользуются в основном территориями, близко прилегающими к их жилищу, и необходимыми социальными объектами, такими как поликлиника, аптека.

Для всех возрастных групп наиболее часто посещаемыми территориями являются прилегающие к поселку лесные массивы.

Наиболее характерные виды общественного природопользования для всех возрастных групп представлены в таблице 1.

Таблица 1

Виды общественного природопользования жителей пгт Томаровка

№ п/п	Вид природопользования	Число выходов, %
1	Сбор грибов	16,3
2	Купание	15,2
3	Работа на приусадебном участке	14,4
4	Прогулка	14,1
5	Рекреация	14,0
6	Рыболовство	10,2
7	Сбор ягод	6,7
8	Охота	3,1
9	Сбор лекарственных трав	2,8
10	Сенокос	1,5
11	Выпас скота	1,5
12	Выращивание цветов	0,2

Для представителей всех возрастных групп наиболее часто посещаемой зоной является окрестности населенного пункта. При удалении от населенного пункта общее число видов общественного природопользования сокращается. В редко посещаемых природных ландшафтах, отдаленных на большие расстояния сохраняется лишь рекреационная функция.

Литература: 1. Корнилов, А.Г. О методике изучения общественного природопользования / А.Г. Корнилов, Б.И. Кочуров, И.А. Гененко // Пробл. природопольз. и экол. ситуация в Европ. России и сопредельн. Странах: Матер. Межд. Науч. конф. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2004. – С. 28-30. 2. Корнилов, А.Г. Параметры общественного землепользования (общественного природопользования) и эстетического восприятия ландшафтов разных типов населенных пунктов Белгородской области / А.Г. Корнилов, И.А. Гененко, Е.М. Лопина // Проблемы региональной экологии. – 2007. – № 6.

УДК 528.854

ИЗМЕНЕНИЕ СОСТОЯНИЯ СОСНОВЫХ ЛЕСОВ В ЛЕСОТЕПНОЙ ЧАСТИ БАСЕЙНА СЕВЕРСКОГО ДОНЦА

Украинский П.А.

Белгородский государственный университет, Россия

В лесостепной зоне леса являются неотъемлемой частью экологического каркаса территории. В ходе сельскохозяйственного освоения лесостепной зоны произошло массовое сведение лесов. Решающую роль в выполнении экологических функций любым участком играет его площадь. На сегодняшний день на территории лесостепной зоны в пределах Белгородской и Харьковской областей площадь лесов надо сохранять неизменной или увеличивать. В этом отношении особый интерес представляют сосновые леса, в которых быстрее обнаруживаются последствия негативных антропогенных воздействий, чем в лиственных [4].

Нами были исследованы сосновые леса лесостепной части бассейна Северского Донца в сопредельных районах Белгородской области России и Харьковской области Украины. Основная часть массивов сосновых лесов в данном регионе сосредоточена вдоль левого берега Северского Донца от начала Белгородского водохранилища (южная окраина Белгорода) до впадения реки Хотомля в Печенежское водохранилище. Указанные леса искусственного происхождения и были посажены после Великой Отечественной войны на месте сведенных ранее сосновых лесов [4].

На всем протяжении данного участка с лесными массивами граничат населенные пункты, в том числе города Белгород, Шебекино, Волчанск и поселки городского типа Разумное и Маслова Пристань. Также через леса проходят железная и автомобильные дороги. Таким образом, сосновые леса испытывают повышенное антропогенное влияние. При обработке разновременных космических снимков на данной территории визуально обнаруживаются заметные изменения площади сосновых лесов, в то время как площадь лиственных лесов мало изменилась. Поэтому наше внимание привлекли именно сосновые леса.

Для изучения сосновых лесов использовались космические снимки, сделанные спутниками Landsat 5TM (1990 г., пространственное разрешение 28,5 м/пиксель) и Landsat 7ETM+ (2000 г., пространственное разрешение 14,25 м/пиксель). Оба снимка представлены в комбинации каналов 7:4:2. Обработка космических снимков была произведена в программе ENVI. Определялись такие показатели как площадь и вегетационный индекс NDVI массивов сосновых лесов в 1990 и 2000 году.

Картографирование лесных массивов производилось двумя способами: векторизацией по растровой подложке, в качестве которой выступал космический снимок, и при помощи классификации с обучением по методу параллелепипеда. Для ускорения создания обучающей выборки использовалась

скаттерограмма. За ось абсцисс скаттерограммы принималось значение спектральной яркости объекта в красном диапазоне (2 канал Landsat), а за ось ординат – значение спектральной яркости в ближнем инфракрасном диапазоне (4 канал Landsat). Созданная область обработки в дальнейшем использовалась как обучающая выборка при проведении классификации с обучением. Изображение классификации было переведено в векторный формат (полигоны) и сохранено в шейп – файле. После этого полученные контуры лесов были откорректированы вручную. Затем производилось сравнение результатов автоматизированной классификации изображений 1990 и 2000 гг. [2,3].

На исследуемой территории было выделено 35 компактных участков среднемаассивных и мелкомаассивных сосновых лесов, выходящих непосредственно к левому берегу Северского Донца. По результатам ручной векторизации космических снимков в 1990 г. общая площадь сосновых лесов составляла 95,996 км², а в 2000 г. общая площадь лесов составила 90,021 км². Сокращение площади сосновых лесов составило 5,975 км² (6,22% от площади в 1990 г.). По результатам классификации с обучением площадь сосновых лесов составила в 1990 г. 85,243 км², а в 2000 г. площадь сосновых лесов составила 81,637 км². Сокращение площади сосновых лесов составило 3,606 км² (4,23% от площади в 1990 г.). Классификация с обучением показала заниженные результаты, по сравнению с ручной векторизацией, но выявила такую же тенденцию сокращения площади лесов. Из 35 массивов сосновых лесов сократилась площадь 19 массивов, а 16 – осталась неизменной (рис. 1).

При сравнении очертаний лесов в 1990 и 2000 гг. было обнаружено, что большая часть обезлесенных ареалов имеет правильную конфигурацию с прямыми углами и четкими границами. Это говорит о том, что сокращение площади лесов вызвано рубками. В районе Белгородского водохранилища основная причина сокращения площади сосновых лесов – расширение карьеров по добыче песка.

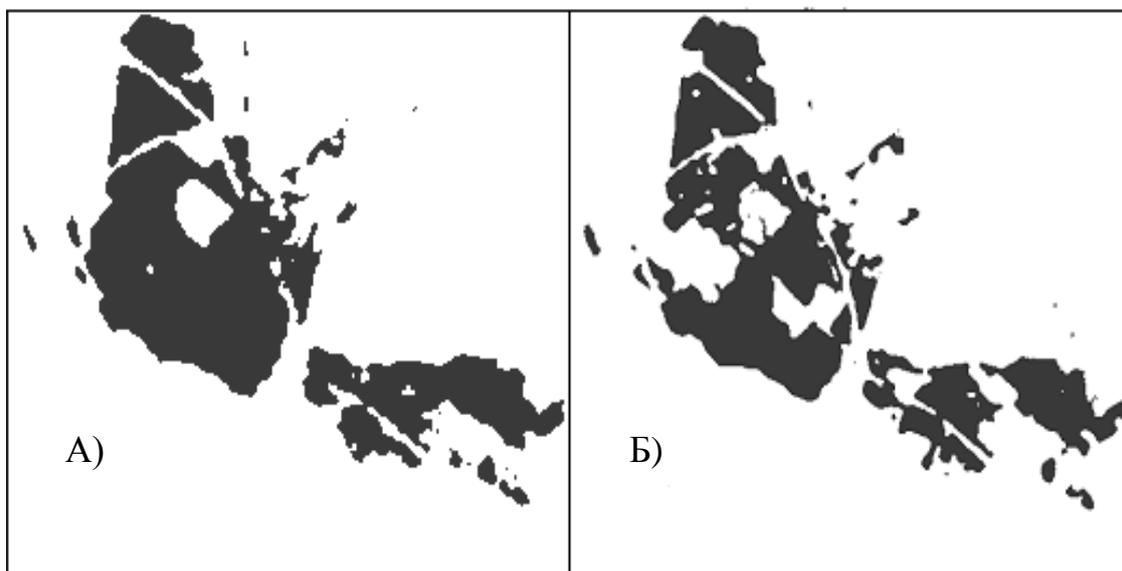

Рис. 1. Очертания сосновых лесов, расположенных между городами Шебекино и Волчанск, в 1990 (А) и 2000 (Б) гг.

Векторные слои с границами лесов использовались в качестве маски при

дальнейшей обработке снимков. Был вычислен вегетационный индекс NDVI по каждому лесному массиву. Для вычисления NDVI использовалась формула:

$$NDVI = (NIR-RED)/(NIR+RED),$$

где

NIR – отражение в ближней инфракрасной области спектра (4 канал Landsat);

RED – отражение в красной области спектра (2 канал Landsat).

Вегетационный индекс NDVI принимает значения в диапазоне от -1 до 1. Значения NDVI больше 1 присущи растительным объектам. Чем больше значение NDVI тем больше фитомасса и проективное покрытие растительности [1].

Сравнение NDVI за 1990 и 2000 гг. показало, что произошло общее уменьшение NDVI сосновых лесов, вызванное старением древостоя. Кроме того, при визуальном анализе космических снимков обнаруживается увеличение разреженности древостоя сосновых лесов, стал более разреженным, что отражается в уменьшении вегетационного индекса NDVI. Из 35 лесных массивов уменьшение вегетационного индекса NDVI отмечается у 31, и только у 4 лесных массивов вегетационный индекс NDVI увеличился. У лесов, площадь которых сократилась, уменьшение NDVI в среднем составило 0,16, а у лесных массивов, сохранивших прежнюю площадь, сокращение NDVI в среднем составило 0,08. Увеличение NDVI отмечается у лесов, сохранивших свою площадь. Наблюдается закономерность – чем больше площадь лесного массива, тем выше показатель NDVI. Это свидетельствует о негативном влиянии сокращения площади лесов на здоровье древостоя и как следствие – ослабление экологических функций сосновых лесов.

Литература: 1. Кондратьев К.Я. *Аэрокосмические исследования почв и растительности* / К.Я. Кондратьев, В.В. Козодеров, П.П. Федченко. – Л.: Гидрометеоиздат, 1986. – 229 с. 2. Лабутина И.А. *Дешифрирование аэрокосмических снимков: Учеб. пособие для вузов* / И.А. Лабутина. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 184 с. 3. Трифонова Т.А. *Геоинформационные системы и дистанционное зондирование в экологических исследованиях: Учеб. пособие для вузов* / Т.А. Трифонова, Н.В. Мищенко, А.Н. Краснощеков. – М.: Академический проект, 2005. – 352 с. 4. Хижняк А.А. *Природные ресурсы земли белгородской* / А.А. Хижняк. – Воронеж.: Центрально – черноземное издательство. - 1975. – 126 с.

УДК 911.52

ИЗУЧЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКИХ И ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПАРАМЕТРОВ СРЕДЫ ОБИТАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ПОСЕЛКОВ ГОРОДСКОГО ТИПА)

Федутенко А.П., Лопина Е.М.

Белгородский государственный университет, Россия

В настоящее время необходима оптимизация проблем отношения общества и природы, что позволит обеспечить оптимальный уровень развития региона, достигнуть благоприятных физиологических и социальных параметров здоровья окружающей среды. Поэтому актуальны задачи изучения характера общественного природопользования и особенностей эстетического восприятия для последующей разработки рекомендаций и нормативов обеспеченности населенных пунктов региона ресурсами земель и иных природных ресурсов общего пользования.

С учетом существующих в настоящее время теоретические разработок отечественных и зарубежных ученых был предложен вариант методики изучения эстетического восприятия ландшафтов на примере Белгородской области [1].

Целью исследования является выявление закономерностей эстетического восприятия непосредственно в природном окружении пгт Борисовка, Красная Яруга, Ивня, Пролетарский и Северный Белгородской области.

Пгт Борисовка расположен на юго-западе области. Общая площадь территории поселка – 1943 га, численность населения 14072 человек.

Пгт. Ивня расположен в северо-западной части Белгородской области.

Население – 7,8 тыс. человек.

Пгт Красная Яруга проживает 7,9 тыс. человек. Площадь поселения 4217 га.

Пгт Пролетарский находится в 65 км на северо-запад от Белгорода. Площадь поселения составляет 457,38 км², в нем проживает 8675 человек.

Пгт Северный расположен в пяти километрах на северо-запад от областного центра. Население составляет 7654 человек.

Демографические и социальные характеристики общей выборки из 489 респондентов следующие. Средний возраст по всей выборке – 37,82; в первом возрастном интервале (до 20 лет) – 16,3 лет, во втором интервале (от 21 до 30 лет) – 25,9 лет, в третьем интервале (31-40 лет) – 35 лет, в четвертом интервале (41-50 лет) – 45,9 лет, в пятом интервале (51-60 лет) – 56 лет, в шестом (61-70 лет) – 64,8 лет и 78,1 лет – средний возраст в седьмом возрастном интервале (после 71 года). По полу респонденты соотносятся: в общей выборке 46,6% мужчин и 53,4% женщин.

Доля коренных жителей составляет 49,3%, приезжих – 24,4%, доля местных – 26,3%. Средний срок проживания для респондентов в населенных пунктах – 25 лет.

Распределение по социальному статусу: учащиеся составляют 12,27%, студенты – 11,9%, рабочие – 31,7%, служащие – 21,1%, пенсионеры – 14,7% и другие 8,79%. Уровень образования: неполное среднее – 14,9%; среднее – 30,7%; среднее специальное – 18,4%; незаконченное высшее – 12,9%; высшее – 18%, высшее профессиональное – 5,1%.

С детства большинству респондентов (96,1%) вспоминается окружение, не характерное для городской местности и пригородов: лес, речка, поляна, луг.

Большинство опрошенных респондентов (40,3%) желает жить в пригороде (важным фактором при этом выступает – наличие развитой сферы услуг). Город для постоянного места жительства предпочитают 36% опрошенных. С возрастом желание жить в городе заметно снижается.

39,1% респондентов не удовлетворены тем, что наблюдают из окна своей комнаты. Большинство (80,4%) видят дорожные и селитебные ландшафты. Предпочтение опрошенные отдают природным ландшафтам (озеро, река – 17,4%; лес, сад – 18,4%, море, горы – 27,6%).

Относительно отдельных компонентов ландшафтов предпочтение респонденты отдают водным объектам (38%). Важное место отводится растительности (29,9%). Довольно часто респонденты говорили о желании видеть горный рельеф (7%). Как правило, наиболее ценными являются не отдельные компоненты ландшафта, а их совокупности. Привлекательными являются ландшафты краевых зон, стык различных сред. Например, часто респонденты предпочитают видеть из окна своей комнаты лес с водоемом – 3,3%, горы на берегу моря или озера – 2,5%, море и пляж – 1,8%.

Отдыхая в период отпусков, респонденты предпочитают использовать ландшафты, которые характеризуются контрастностью с привычной средой обитания человека и сочетанием различных природных и культурных сред. Наиболее часто посещаемыми местами отдыха в период отпуска являются: города-курорты Кавказа и Крыма.

К интересным местам, помимо перечисленных городов-курортов, где были большинство респондентов, относятся следующие объекты: г. Санкт-Петербург, Москва, Киев.

Таким образом, можно сделать вывод, что для населения исследуемых пгт, безусловно, характерны свои особенности в эстетическом восприятии ландшафтов и видах общественного природопользования. Полученные результаты чрезвычайно важны, они могут стать важной составляющей информационной базы для проведения ландшафтного планирования пгт и рекреационных зон, благоустройства городских территорий, повышения его культурной и туристической привлекательности.

Литература: 1. Лопина, Е.М. Анализ эстетического восприятия ландшафтов для целей устойчивого развития территории и оптимизации структуры земель общественного природопользования / Е.М. Лопина, А.Г. Корнилов // Проблемы региональной экологии.- 2007 г.- № 6.- С. 121-128.

НАСЕЛЕННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Яцьків О.А.

*Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

Радикальні зміни, зокрема, політичні й економічні реформи в Україні створюють умови для розвитку національної культури, для задоволення духовних інтересів та рекреаційних потреб людини і залучення її до соціально-культурної творчості. Це потребує наукового дослідження сутності, природи й специфіки культуротворчого процесу загалом, і його особливого різновиду – сфери дозвілля.

Важливим кроком для розвитку успішної дозвіллевої діяльності є формування виваженої дозвіллевої політики, яка б передбачала готовність дозвіллевих закладів йти на зустріч клієнту, вміння оперативно реагувати на зміни в соціально-культурному середовищі. Основою для ефективної розробки дозвіллевої політики є вивчення попиту населення на дозвіллеві послуги, зокрема збирання об'єктивних даних про матеріальний, соціальний, демографічний та культурний стан області.

Трудові ресурси як частина населення і основна продуктивна сила суспільства, відносяться до основних цілереалізуючих компонентів розвитку дозвіллевої діяльності регіону. В межах Вінницької області переважна більшість споживачів дозвіллевих послуг є місцевими жителями. Вони ж є працівниками дозвіллевої та обслуговуючих галузей господарства області.

На 1.01.2007 р. у Вінницькій області проживало 1686,5 тис. осіб, або 3,6% населення України. За кількістю населення Вінниччина посідає десяте місце в Україні. Для формування сучасної індустрії дозвілля важливим є аналіз темпів зростання населення області. Маючи показники зростання чисельності населення, можна прогнозувати їх величину на перспективу та говорити про доцільність темпів зростання кількості і ємності об'єктів соціальної інфраструктури на відповідні часові зрізи.

Динаміка чисельності населення області характеризується в останні десятиліття його зменшенням (табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність населення Вінницької області (тис. осіб)

Роки	Кількість населення			У відсотках до всього населення	
	Всього	Міське	Сільське	Міське	Сільське
1959	2132,4	363,1	1769,3	17,1	82,9
1970	2131,9	542,1	1589,8	25,4	74,6
1979	2046,6	719,2	1327,4	35,1	64,9

1989	1932,6	856,3	1076,2	44,3	55,7
2001	1772,4	818,9	953,5	46,2	53,8
2005	1720,1	813,1	907,0	47,3	52,7
2006	1686,5	813,0	873,5	48,2	51,8

Скорочення чисельності населення відбувалося як за рахунок значного міграційного відпливу населення, так і за рахунок переважання смертності над народжуваністю.

Демографічна ситуація на Вінниччині, як і в Україні загалом, досить складна, а в останнє десятиліття набула форми гострої демографічної кризи. В сільській місцевості області ще у 60-ті роки розпочалася депопуляція населення, з 1989 р. з'явилися ознаки її поширення на міське населення. На кінець 2006 р. коефіцієнт народжуваності становив 9,6 ‰, смертності – 17,3 ‰, відповідно природне зменшення складає – 7,7 ‰.

Показники природного руху населення справляють великий вплив на статево-вікову структуру населення. Потреба в закладах дозвіллевої сфери визначається диференційовано для різних соціально-демографічних груп населення, враховуючи різний характер діяльності, вікову структуру та інші особливості. Для Вінницької області характерний регресивний тип вікової структури, що характеризується передусім постарінням населення. Надто високою є частка осіб старше працездатного віку у сільській місцевості. Кількість людей працездатного віку у Вінницькій області перевищує 50%, а це люди, на яких, у першу чергу, розрахований комплекс послуг дозвілля (рис. 1).

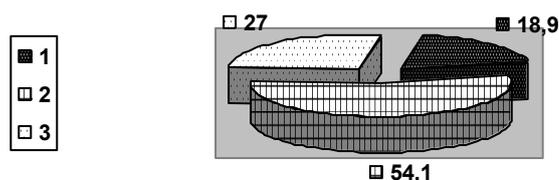

Рис. 1 Вікова структура населення Вінницької області (%).

- 1- молодші за працездатний вік;
- 2- працездатний вік;
- 3- старші за працездатний вік.

Статева структура населення у розрізі адміністративних районів та міст обласного підпорядкування характеризується переважанням жіночої статі (54,3%). Згідно результатів соціологічного дослідження існують суттєві відмінності у проведенні вільного часу респондентами різних вікових та статевих груп. Найактивніше проводять своє дозвілля молоді люди віком від 17 до 34 років. Вони частіше відпочивають на природі з друзями, відвідують кінотеатри, театри, музеї, дискотеки, клуби, займаються спортом. У віковій групі до 17 років, тобто школярів, серед видів відпочинку, респонденти називають спілкування з друзями, відвідування гуртків, Інтернет – клубів, перегляд телевізійних програм, робота з комп'ютером. Досить незначна частка

школярів (до 15%) відвідують театри, виставки, музеї. Респонденти більш старшої вікової групи більше свого вільного часу проводять у родинному колі, на присадибних ділянках, дивляться телевізор, оздоровлюються в пансіонатах та санаторіях. На нашу думку, дозвіллева діяльність має охоплювати усі верстви населення, а не вирізняти його категорії. Натомість більше уваги приділяється роботі з дітьми, підлітками, студентською молоддю, а управління дозвіллевою сферою здійснюють висококваліфіковані вчителі, які не завжди є професійними організаторами дозвілля.

При плануванні розміщення організаційних центрів дозвілля (клубів, бібліотек, музеїв, кінотеатрів, кафе, екскурсбюро), а також притоку до них обслуговуючого персоналу береться до уваги густота міських поселень. На 01.01.2006 р. система розселення Вінницької області охоплювала 18 міст, 29 селищ міського типу та 1446 сільських населених пунктів. В області є 6 міст обласного підпорядкування: Вінниця, Жмеринка, Могилів-Подільський, Хмільник, Ладижин, Козятин. У Вінниці – єдиному великому місті області – зосереджено 44,5% всього міського населення. За результатами дослідження виявлено, що найактивніші у проведенні свого вільного часу в закладах дозвілля міські жителі, особливо міст Вінниці, Могилів-Подільського, Жмеринки, Ладижина тощо, адже саме міста мають найрозвинутішу інфраструктуру дозвілля: театри, кінотеатри, музеї, парки відпочинку, виставки, бібліотеки, нічні клуби, дискотеки, кафе та бари.

Незважаючи на постійне зменшення сільського населення, частка сільських поселень в області залишається високою. На один міський населений пункт припадає 31,2 сільських поселень, що є вищим показником від аналогічного по країні (21,3). Саме аграрний характер Вінниччини має бути врахований при організації сфери дозвілля. В сільській місцевості при сучасному рівні фінансування, слід приділяти більше уваги дозвіллю підлітків та дітей у школах, це і туристичні, хореографічні гуртки, художні студії, а також клуби по інтересам різних вікових груп населення (квіткарів, рибалок).

Суттєвий вплив на формування духовних інтересів та рекреаційних потреб, їх якісну характеристику має загальний культурно-освітній рівень громадян та структура зайнятості населення. З точки зору організації дозвіллевої діяльності позитивним є зростання ролі сфери послуг (зросло абсолютне і відносне число зайнятих в службах соціального забезпечення, сфері торгівлі і житлово-комунального господарства тощо). Зазначені сектори відрізняються питомою вагою працюючих, їх якісним складом, освітнім рівнем. Найбільше працівників з вищою освітою мають: 50,2% - освіта; 46,5% - апарат органів управління; 43,4% - фінансова діяльність. Найменшу питому вагу фахівців з середньою та вищою освітою мають: готелі і ресторани – 13,9%, транспорт і зв'язок – 9,0%. Вищий освітній рівень має міське населення області. Згідно проведеного соціологічного дослідження, можна зробити висновки, чим вища освіта респондентів, тим більше вони надають перевагу культурному та творчому дозвіллю. Серед респондентів з вищою освітою переважають такі види дозвіллевої діяльності, як самоосвіта, читання, відвідування виставкових залів, театрів, музеїв, концертів, туристичні подорожі.

На рівень і характер задоволення дозвіллевих потреб впливає соціальний статус людини. Згідно соціологічного опитування, ті респонденти, які на запитання щодо доходів своєї родини, відповіли, що їм вистачає лише на їжу та одяг, майже не відвідують заклади дозвілля, а надають перевагу пасивним видам відпочинку (15%). Близько 40% респондентів відповіли, що якщо деякий час економити то вони зможуть придбати недорогу побутову техніку, саме ця група населення є найбільш мобільною, вони відпочивають в кафе, відвідують кінотеатри, театри, виставки, спілкуються з друзями. Що ж стосується групи респондентів, з високим доходом (9,8%), то вони мають значно менше вільного часу, ніж інші соціальні категорії населення. Їх дозвіллеві інтереси зорієнтовані переважно на рекреаційні види дозвілля та прийнятні в їх середовищі.

Таким чином, слід зазначити, що дозвіллева діяльність відрізняється від інших видів життєдіяльності людини тим, що здійснюється відповідно до потреб індивідумів, з метою отримання ними задоволення. Отже, саме населення є важливим фактором, який впливає на структуру та умови функціонування сучасної індустрії дозвілля, що є повноцінним та перспективним сектором економіки.

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
„РЕГІОН-2007: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ”
(18 – 19 квітня 2007 року, м. Харків)
Голова редакційної колегії проф. К.А. Немець

Видавничий центр
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
61077, м. Харків, пл. Свободи, 4

Комп'ютерна верстка
М.Ю. Височин

Підписано до друку
Формат Папір офсетний. Друк
Умовних друк. арк.
Наклад прим.
Надруковано